

Կիրոս Խոսրոսյան ձեռագրերի և

Նուսրուհի Բեկյանի Է. Գրադարան

կոլեկցիայի օգտագործման համար

կրթության և գիտության նախարարության

ուղղված է:

The book created by "Iran-Armenian Lib. Library"

Iran-Armenian
Library

Հասցե կրթություն:

Խոսրոսյանի և Բեկյանի ձեռագրերի և Է. Գրադարան

Ընդհանուր և մասնավոր գրադարանային համակարգում

Հունիս 2016

Գարեգին Բ. Կաթողիկոս

ԱՆՅԵՎԼԸ

ԱՆՅՎԾ ՉԷ...

ՈՒԽՏԱԳՆԱՅՈՒԹԻՒՆ Ի ՏԵՐ ԶՕՐ

ԱՆԹԻԼԻԱՍ

1986

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Անցեալը Անցած չէ	7
Հայրապետական Կոնդակ	21
Յարգանք եւ Խոնարհութիւն՝ Յեղասպանութենէն Վերապրողներուն	37
«Զուխտս բո Կատարեցից»	43
Եօթը Ողջոյն Նահատակաց Եօթանասունամեակին	49
Ուխտաւորի Հայեացքով	63
Նահատակութեան Գաղափարով	71
Հաւատքի, Յոյսի եւ Սիրոյ Ճամբով	97
Ոսկեկամար Խօսք՝ Յարգանքի եւ Ուխտի Առ Ապրիլեան Նահատակսն	105
Վերանորոգութեան Կամքով	119
Ապագայի Տեսիլքով	127
Հաւատարիմ՝ Հիմնական Սկզբունքներու	137
Հերոսներու Ուղիով	145
Ուխտի Ժողովուրդ՝ Ուխտագնաց Ճանապարհ	155
Բան՝ Վասն Ինքնութեան, Արթնութեան եւ Միութեան	165

Սոյն հատորը հրատարակուեցաւ
մեկեանասութեամբ Հալէպահայ ազգայիններէն

ՏԻԱՐ ՓԱՆՈՍ ՔԱԶԱՐԵԱՆԻ

Ի յիշատակ իր ծնողաց՝

ԳԷՈՐԳ ԵՒ ՍԻՐՈՒՆԻ ՔԱԶԱՐԵԱՆԻ

եւ ի յաւերժացումն

Ա.ԳՐԻԼԵԱՆ ՄԵԾ ԵՂԵՌՆԻ ՆԱՀԱՏԱԿԱՑ

Շնորհակալութիւն ազնիւ բարերարին

ԱՆՏԵԱԼԸ ԱՆՏԱԾ ԶԷ...

Տարի մ'առաջ էր երբ հայաշխարհը գիտակցութեան եւ արարմունքներու նոր ուղիքերով եւ ժայթքերով, եւ անոնցմէ երակ առ երակ, դէպի երկիր առ երկիր բացուած առուակներով ոռոգուեցաւ, ողջ հայութեան մարմնին ու կեանքին մէջ գարնանային նոր փթթումի մը զով, կենսախայտ բարիքները պտղաբերելով:

Եօթանասունամեակ...

Բայց ո՞վ կը զգար որ եօթանասուն տարիներ սահեր անցեր էին: Հայկական Եղեռնի ահագնատեսիլ ու դժոխադէմք իրողութիւնը հայ ժողովուրդի հայեացքին առջեւ վերաբացուեցաւ այնպիսի թանձրական գոյութեանականութեամբ, այնպիսի վառ վերապրումներով եւ սեւեռեալ մտատեսութեամբ, որ կարծես դեռ նահատակներու արեան գոյնը հոսանուտ պատկեր մը կը պարզէր, տաք շունչ մը կը ծաւալէր, եւ անոնց ձայնը մեր ականջներուն մէջ մտերմիկ ու ջինջ շեշտերով կը կոչնակուէր:

Ժամացոյցի զարկերով չափուող ժամանակի տետողութեան վրայ փակուեցաւ Եօթանասունամեակը: Նահատակներու յատուկ մշտակայութեան յաիտենացոյց չափանիշերով, սակայն, ժամանակի տարողութիւնը անզօր է անոնց յիշատակի առկայութեան եւ կտակի ներգործութեան պարունակը շրջագծելու կամ անոնց պատգամախօսութիւնը վերջատելու: Ինձի այնպէս կը թուի, որ անոնց մշտանաճանչ կենդանութիւնը **ամեակ-**ներով սահմանագծելը արուեստական բան մը ունի մեր ժողովուրդի զգայնութեան համար: Ի՞նչ **«Եօթանասունամեակ»**. Ի՞նչ **«Վարթունամեակ»**. Ի՞նչ **«Յիսնամեակ»**: Այո՛, այդ գիծերը քաշեցինք, սահմա-

նագծումները, հանգրուանումները կատարեցինք, բայց՝ ո՛չ իրենց համար, այլ՝ մեզի՝ համար: Մեր մարդկային երկրաբնակ եւ ժամանակասահման գոյութեան բնական բերումն է այդ: Մարդկային մեր հունար կեանքի պայմաններու եւ պարագաներու տեսակ մը պարտադրանքը մեզի: Բայց եւ կը զգամ, որ այլեւս այնպիսի մտերմութիւն մը ըստեղծուեցաւ Ապրիլեան նահատակներուն եւ ապրողներու միջեւ, այնպիսի գիտակցութիւն մը մշակուեցաւ, հասունցաւ մեր ժողովուրդի, յատկապէս նոր սերունդի կեանքին մէջ, հանդէպ անոնց կտակին, այսինքն՝ մեր ժողովուրդի արդար իրաունքներու հետապնդումի մեր հասարակաց եւ անժամանցելի պարտաւորութեան, որ **ամեակ**-ներու սպասելու պէտք չունինք մեր վերաբերումը ճշդելու, իմաստաւորելու եւ արժեւորելու համար:

Ահա «անցաւ» Եօթանասունամեակը:

Բայց մնաց, եւ դեռ պիտի մնայ, եւ թերեւս երկա՛ր տեւէ նահատակներու հրիտակած ժառանգութեան իրականացման առաքելութիւնը, որ մեր այսօրուան եւ գալիք սերունդներու հրամայական յանձնառութիւնն է:

Եօթանասունամեակին յաջորդող այս **առաջին** տարին, մեզի համար, բնական է որ ըլլայ եօթանասունամեակի առատահոս ոռոգումի ներգործութեան ներթափանցումը, տարրացումը, միազանգումը մեր գոյութեան բջիջներուն մէջ: Զուրերը պէտք է սուզուին մեր հոգեմտաւոր անդաստանի «հող»երուն՝ մեր զգացողութեան, մտածողութեան, կամեցողութեան, գործունէութեան երեսներուն եւ խաւերուն մէջ: Զրտութք եղաւ: Բայց ջուրը ո՛ր գնաց, ինչպէ՛ս եւ որքա՛ն էացաւ ան մեր կեանքի տարրերուն մէջ, թէ՛ անհատական եւ թէ՛ համայնական մեր ապրումներու ենթահողին մէջ:

Սա՛ է առաջին հարցումը որ ամէն մէկ հայ պարտաւոր է ուղղել ինքզինքին: Հարկ է, որ պայծառ ու սրատես հայեացքով կանգնինք նահատակներու մաքրափայլող հայելիին

դիմաց եւ դիտենք, զննենք մեր անձերուն պատկերը: Եօթանասունամեակի շողերը նոր լոյս մը, ինքնութեան հարազատ հասկացողութիւն մը բերա՞ծ են մեր այն դէմքին, որ մարմնեղէն դէմքին խորը կայ կերպադրուած աննշմարելի գիծերովն ու գոյներովը հոգեղէն այն ինքնութեան, որ աստուածադիր իր կազմին մէջ ունի ընդխառնուած հայութեան շունչն ու դարերուն քանդակած կերպարը: Այդ ներգոյ դէմքին վրայ կա՞յ լոյսը կամքէն ծնող յանձնատութեան ոգիին, որ վերջին հաշուով մարդուն ինքնացումն է, ճառագայթումը դէպի կեանք եւ գործ:

Ինքնատեսութեան, ինքնալինելութեան եւ ինքնագործութեան այս հանգրուանին, փափաքեցայ այս հատորը ընծայել մեր ժողովուրդին որպէս առիթ ու գրգիռ, որպէս հրաւեր ու կոչ, որպէս յորդոր ու թելադրանք: Այս կողքին տակ ձեւ առած սա գիրքը իմ անձի **ներքին** կենսագրութիւնն է: 1985-ի Յունուարէն մինչեւ Դեկտեմբեր երկարող եւ Ապրիլ ու Մայիս ամիսներուն յորդ գնացքով իրացած ապրումներու եւ արտայայտութիւններու, խոկումներու եւ խորհրդածութիւններու, մտածումներու եւ մտահոգութիւններու, սիրոյ եւ նախանձախնդրութեան, ուխտադրութեան եւ ուխտագնացութեան, հաղորդութեան եւ հաղորդակցութեան աշխարհ մը, որուն մասնիկ առ մասնիկ, տեղ տեղ եւ ժամանակ առ ժամանակ մասնակից դարձուցի մեր եկեղեցոյ հաւատացեալները թէ՛ այստեղ Լիբանանի մէջ, թէ՛ Հալեպի եւ Տէր Զօրի մէջ եւ թէ՛ այլ ուրեք ի սփիւռս աշխարհի:

Կենսագրութիւնս կը սկսի Յունուարին գրի առածս **Հայրապետական Կոնդակով**, որուն մէջ հոգեգրուած տողերով ջանացի կարելի յստակութեամբ բանաձեւել իմ հաս-

կացողութիւնը Եօթանասունամեակի իմաստին, եւ ըստ այնմ հրաւիրեցի մեր ժողովուրդը որ ինքնաբիրեղացման հոսանքի մը վերածէ Եօթանասունամեակը, որպէսզի ան կարենայ բարձրագոյն աստիճանի պատասխանատուութեան եւ պարտաւորութեան իմացումով կատարել իր պարտքը:

Ապրիլ ամիսը հազիւ բացուած էր, Աւագ Հինգշաբթի օրը, Ոսնչուային, Անթիլիասի Մայր Տաճարի խորան հրաւիրեցի Ապրիլեան Եղեռնէն վերապրող սերունդէն տասներկու անձեր, որոնց՝ որպէս խաչեալ Յիսուսի եւ Յիսուսապաշտ հայութեան խաչաչարչար տասներկու առաքեալներու՝ ոտքերուն լուացման ջուրին եւ օծման իղին հետ բացի սիրտս, արտաբերելով «Յարգանքի եւ Խոնարհութեան խօսքս Յեղասպանութենէն Վերապրողներուն»:

Ապրիլ 23-ի գիշերը, Պիքֆայայի մէջ, Դպրեւանքի ժառանգաւոր սաներուն՝ «Ուխտի մանկանց» հետ հսկում կատարելէ եւ Անթիլիասի Մայրավանքի մէջ հայ նոր սերունդի բազմերամ եւ միակամ հսկումին հոգեկան անհուն բարարութեամբ, գոհութեան եւ հպարտութեան զգացումներով հետեւելէ ետք, յաջորդ առաւօտ Ապրիլ 24-ի օրը կանգնեցայ նահատակաց Յուշարձան-Մատուին առջեւ եւ հոգեհանգիստի աղօթքի աւարտին, ուխտի հրաւիրեցի մեր ժողովուրդը, «**Զուխտս Քո Կատարեցից**» խոստումով:

Նոյն օրը եւ նոյն ժամուն, դեռ խօսքիս արձագանգը հոգիս մէջ, փութացի ի Պուրճ Համուտ, ուր Քաղաքապետարանի Մարգարաշտին մէջ աչքերս յորդեցան ամենալից եւ համամբողջ, միասիրտ եւ միակամ ներկայութեամբ մեր ժողովուրդի բոլո՛ր զաւակներուն, որոնք յարանուանական եւ գաղափարական տարբեր գոյներու սքանչատեսիլ ներդաշնակութեամբ մը համատեղուած էին հայութեան մայրագոյն հոգեկամարին ներքեւ: Այնտեղ արտասանեցի «**Եօթը Ողջոյններ**»:

Յաջորդ ամիս, Մայիսի գարունաբեր օրերուն, Անթիլ-

իստե՛ն ճամբայ ելայ հասնելու համար բռնի գաղթականութեան, տարագրութեան, աքսորի ճամբաներու հանգոյց՝ Հալէպ քաղաքը, ի պատրաստութիւն այն մեծ ու եզակի ճամբորդութեան, որ զիս պիտի տանէր ուխտաւորի քայլերով դէպի... Տէր Զօր, եւ այսպէս պիտի դառնար բարձրակէտը 1985-ի կեանքի օրերուս:

Այնտեղ, Հալէպի մէջ, հեռու մնալով պաշտօնական ռեւէ հաղիսաւորութենէ, ներամիտի, ուխտի զգացումով եւ գաղափարով համագրաւուած, ջանացի ժողովուրդին հետ բաժնել մտածումներս չորս գլխաւոր եկեղեցիներուն մէջ խօսածս քարոզներով, որոնք յետոյ գրի առնուեցան եւ այժմ այստեղ կը դրոփն հետեւեալ մակագրութեանց ներքեւ.-

- «Ուխտաւորի Հայեացքով».
- «Նահատակութեան Քաղափարով».
- «Հաւատքի, Յոյսի եւ Սիրոյ Ճամբով».
- «Վերանորոգութեան Կամքով».
- «Ապագայի Տեսիլքով».

Բնականօրէն ինձի համար ապրումի եւ վկայութեան խորագոյն եւ գերագոյն պահն եղաւ ուխտագնացութիւնս ի Տէր Զօր, այնտեղ, մանաւանդ անապատի աւազներուն վրայ կատարուած հոգեհանգստեան արարողութիւնը եւ ՆԱՀԱՏԱԿԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻԻՆ հիմնաքարին օծումը, եւ այդ առիթով արտասանածս խօսքը՝

«Ոսկեկամար Խօսք՝ Յարգանքի եւ Ուխտի»

անուան ներքեւ:

Վերադարձի ճամբուս վրայ, դարձեալ Լիբանանեան հողի վրայ, նախ Պէքրայի շրջանին մէջ, այցելելով Զահլէ եւ Այնճար, սրտի պարտք համարեցի այնտեղ ապրող մեր ժողովուրդի զաւակները հաղորդակից դարձնել իմ զգացում-

ներուն եւ մտածումներուն, եւ միանգամայն սիրոյ եւ յարգանքի խօսք ուղղել Մուսա Տաղի գոյապայքարին հերոսական մահով նահատակուած քաջորդիներուն, անոնց արժանի եւ հաւատարիմ ժառանգորդներուն ներկայութեան, Այնճարի մէջ: Այս հանդիպումներէն կեանք առին խօսքերս

— **«Հաւատարիմ Հիմնական Սկզբունքներու», եւ**

— **«Հերոսներու Ոգիով»**

վերնագիրներուն տակ դարձեալ հետագային գիրի անցած:

Ուխտագնացութեանս վերջին խօսքը, ուխտաւորութեան գաղափարէն ծնունդ առած, արտասանեցի այստեղ, Անթիլիասի Մայր Տաճարին մէջ, ժամանումիս յաջորդող Կիրակին, լընթացս սուրբ պատարագին, **«Ուխտի Ժողովորդ — Ուխտագնաց ճանապարհ»** բառերով բնորոշելով մեր ժողովորդը եւ անոր կեանքը մասնաւորաբար Սփիւռքի մէջ:

Ուխտաւորի կենսագրութեանս այս հանգրուանները այս հատորին մէջ կը յանգին խորհրդածութեանց շարքի մը, զոր գրի առի Անթիլիասի մենութեանս մէջ տարուան վերջին ամսուան՝ Դեկտեմբերի առաջին օրը, **«Բան՝ վասն Ինքնութեան, Արթնութեան եւ Միութեան»** խորագրին տակ, ներքին անձնական հաշուետուութեան մը հրահրելով մեր ժողովորդի զաւակները:

*
* *

Ուրուագծային վրձինումով տրուած այս պատկերը բնականօրէն չի կրնար պարագրել այդ օրերուն «կենսագրութեանս» ներանձնական բոլոր տարածքները, որոնք մասամբ բացուած են այժմ վերեւ մէջքերուած վերնագիրներու տակ դրուած տողերուն մէջ: Ապրումներ, ներշնչումներ կեանք առին ինձի համար, որոնք երկա՛ր օրերով ու ամիսներով

յամեցան իմ մէջս, խորասուզուեցան, «արեանս» մէջ լուծ-
ւեցան եւ թերեւս ոչ մէկ ատեն կարենան առանձնակի ար-
տայայտութիւն գտնել խօսքի հնչումով եւ կամ գիրի կա-
ղապարով:

Տէր Զօր երթալ եւ Տէր Զօրէն վերադառնալ ու մնալ
նոյն անձը՝ ո՛չ մարդկային է եւ ո՛չ մանաւանդ հայական:

Ըլլալ Տէր Զօրի մէջ եւ նահատակներուն պատարա-
գումին նախատիպար՝ պատարագեալ Քրիստոսի կենարար
մարմնոյն հաղորդութիւնը ստանալ,

Երկինքին նայիլ եւ երկնաճեմ նահատակներուն յար-
գանքի եւ ոխտի խօսքեր վերառաքել,

Հայոց հաւատքին ոյժը մարմնաւորող եւ Ս. Հոգւոյն
ներկայութիւնը խորհրդանշող սուրբ միտոնով օծել հիմնա-
քարը նոր եկեղեցիին եւ զայն կանխակոչել **Նահատակաց
Եկեղեցի,**

Հայաստանէն բերուած հող ու քար խառնել նոր կա-
ռուցուելիք եկեղեցւոյ հիմքին եւ Անթիլիասի նահատակաց
Յուշարձան-Մատուոի հողը շաղախել Տէր Զօրաբնակ նա-
հատակներու հողին,

Երթալ անապատին խորերը, քալել աւազներուն վրա-
յէն, առնել կիզիչ արեւատաքին նախաճաշակը, ծունկի գալ
փխրուն հողին վրայ, զգալ ծունկերուդ մէջէն բարձրացող
յուշ-ներկայութիւնը հողին տակ մնացած կամ հողին հետ
դրացնութեամբ ապրած աճիւններուն,

«Ի վերին Երուսաղէմ» ուղղել նայուածքդ եւ զգալ նա-
հատակներու երկնաճառագայթ հոգեկան շողումն ու կա-
թումը հոգիիդ մէջ,

Երգել անապատի աւազը շտեսած բայց իր հանճա-
րային գոյութիւնը աւազի նման ան-իմաստութեան ան-զգա-
յութեան մեռելային գոյութեան վերածուած «տեսած» Կո-
միտասի «Տէր Ողորմեա»ն,

Վերապրողներու եւ անոնց զաւակներուն աչքերուն արցունքը դիտել եւ անոնց թոռներուն նայուածքին պայծառութեամբը լուսալցուիլ,

Սարտարապատեան յաղթերգը շեփորանման երգեցողութեամբ անապատի չորս հովերուն անծայրածիր թեւերուն վրայ տարածել,

Անապատին մէջ հազարաւոր հաւատացեալներով շրջապատուած եւ բոլորով միասին եւ միահամուռ փակել շրթունքները եւ բանալ ականջները ու լսել անբարբառ ձայնը նահատակներուն, անապատի ծանօթ հծծիւնին հետ միախառնուած,

Ահա այս բոլոր, եւ դեռ առնչակից այլ, ապրումներու հեղեղանման ծաւալումը ընդունիլ հոգիիդ մէջ եւ խորհիլ թէ՛ ԱՆՑԵԱԼԸ ԱՆՑԱԾ Է... անբնական երեւոյթ է: Պէտք է քար ըլլալ — ո՛չ մարդ եւ ո՛չ մանաւանդ հայ — այս բոլորէն ետք ըսելու համար թէ ցեղասպանութիւնը պատմութիւն է...:

•
• •

Այս բոլորը իմ ժողովուրդի այսօրուան եւ զալիք տարիներու զաւակներուն գիրով փոխանցելը խղճի պարտք մըն է նախ քան Հայրապետական պարտաւորութիւն մը ըլլալը: Բնականօրէն, ընթերցողները այս հատորին մէջ պիտի տեսնեն **ինքնաբոխ** խօսքի տիրական, լայնածիր ներկայութիւն մը: Հրատարակութեան պարագային, շատ քիչ բան գեղչուեցաւ բխման թարմութենէն: Կրնայ ըլլալ որ **մշակուած** գրութեանց յատուկ նկարագիրը տուածեց այս բոլորին մէջ: Բայց իմ մտադրութիւնը եւ նպատակը անոնց հրատարակման այս արարքին մէջ հեռու է «գրականութիւն ընելու» գա-

ղափարէն: Ջեղչուեցան որոշ կրկնութիւններ, թէւ անխուսափելի եղաւ բացարձակ անկրկնութիւն պահել: Ներողամիտ եղիր այդ կրկնութեանց համար, ընթերցո՛ղ հայրորդի: Չեմ սպասեր որ հատորը կարդաս ծայրէ ծայր մէկ շունչով: Կարդա հատուած առ հատուած, մտաբերէ տեղն ու պահը այնտեղ ըսուածներուն, ընդունէ կամ մերժէ. այդ քու ազատութիւնդ է: Բայց մի՛ մնար անտարբեր: :

Եօթանասունամեակէն ետք, մինչեւ չգիտեմ գալիք որ ամեակը, պիտի շարունակենք մեր հաղորդութիւնը նահատակներուն հետ. մեր ուսերուն վրայ ամուր եւ բարձր պիտի պահենք անոնց թողած սուրբ շալակը՝ հայ ժողովուրդի արդար իրաւունքներու ճանաչումն ու յարգումը որպէս ազատ եւ անկախ ազգութիւն: Պիտի քալենք Տէր Զօրէն ետք, բայց Տէր Զօրի մէջ նահատակներու զոհուած մարմիններուն հետ չզոհուած զոհողութեան յանձնառու կամքը մեր անձներուն, կեանքերուն եւ գործերուն մէջ պիրկ լարած:

*
* *

1985-ի իմ այս վկայախօսական «կենսագրութիւնը» որպէս հոգեմտաւոր աշխարհին վրայ բացուած տեսակ մը լուսամուտ քու ընթերցման եւ հայեցողութեան յանձնելէ առաջ, կ'ուզեմ հին օրերու նմանօրինակ «կենսագրական» էջ մըն ալ բանալ քու առջեւ որպէս ուրիշ տեսակ լուսամուտ մը բացուած ուրիշ անապատի մը եւ այդ անապատէն ծաղկած կեանքի մը վրայ.

Ու ետ կ'երթամ տասներհինգ տարի...

Ուրիշ երկիր մը՝ Պարսկաստան:

Ուրիշ անապատ մը՝ Խուժաստան:

Այրող անապատ մը, որուն ընդերքներուն տակ քարիղի հանքեր կան ամբարուած եւ ուր ուրիշ հայ նահատակներ տասնըփինգ դարերէ ի վեր կան անթելուած...

Կը քալէի անհորիզոն, լերկ եւ հրաքուխ աւազներուն վրայէն:

Եղիշէի դիցազնաշունչ վարքագրութիւնը՝ «Վասն Վարդանայ եւ Հայոց Պատերազմին» ձեռքերուս մէջ...:

Սրբախօսական-դիցազներգական այդ խորախորհուրդ եւ անեղաշունչ գիրքին վերջին բաժինը (Ութերորդ Յեղանակը) բացի: Տեսարանն էր հայ աքսորեալ նախարարներու եւ Ղեւնդեանց քահանաներու տարագրութեան եւ նահատակութեան: Քահանայից դասի կրտսերագոյններէն միակ վերապրողը Աբրահամն էր, որ տասներկու տարիներ Խուժաստանի, Բաբելոնի աւազներուն մէջ ապրեցաւ: Միջագետքի քրիստոնէաներուն մօտ ան շարունակ կը շրջագայէր եւ անոնցմէ նուէրներ հաւաքելով կը տանէր «ի մեծ հեռաստանն», անապատի խորերը, եւ ինքը անձամբ կը մատակարարէր ապրուստի կարիքները իր «տանուտէր» հայ նախարարներուն:

Իրենց աքսորութեան տասներկրորդ տարին, այս վերջինները ի մի հաւաքուելով՝ կանչեցին Աբրահամը եւ ըսին անոր.-

«Թո՛ղ մեզ, եւ գնա Հայոց մեր աշխարհը. մտի՛ր մեր ժողովուրդին մէջ, թող քու անձիդ մէջ տեսնեն սուրով մահացողներու նահատակութիւնը եւ մեր շարշարանքի այս սուրբ կապանքները»:

Որովհետեւ, անելցուցին անոնք.

«Երբ անոր (Աբրահամի) անձին մէջ տեսնուին բոլոր մարտիրոսները, խոստովանողները եւ շղթայուածները,

«Անո՛վ կ'օրհնուի հայոց ամբողջ աշխարհը,

«Անո՛վ կ'օրհնուին հասակ առնող մանուկները,

«Անո՛վ զգաստութեան եւ սրբութեան մէջ կ'աճին երիտասարդները,

«Անո՛վ կը համեստանան իմաստութեամբ ծերացեալները,

«Անո՛վ իշխանները մարդասիրութիւն կը սորվին,

«Անո՛վ թագաւորին սիրտին մէջ Աստուծոյ գութը կ'իջնէ, որպէսզի խաղաղութիւն եւ շէնութիւն ընծայուի ամբողջ երկրին,

«Անո՛վ եկեղեցիները կը պարծենան անոր մէջ տեսնելով քաջ եւ կատարեալ զինուորն Աստուծոյ,

«Անո՛վ կը զարդարուին սրբոց վկայարանները,

«Անո՛վ կը ցնծան ու կը բերկրին ապրող վկաները,

«Անո՛վ Աւարայրի դաշտը կը պայծառանայ ու ծաղկալից կը դառնայ, ոչ անձրեաքեր ամպերէն, այլ սուրբ, արինաքուիս վկաներուն ցանուած եւ ցրուուած սուրբ ոսկորներու սպիտակութենէն:

«Երբ այս բազմատանջ ու բազմաշարշար խոստովանողին ոտքերը կոխեն պատերազմի լայնատարած տեղին վրայ, թէեւ սա հող է ըստ բնութեան, եւ սակայն երբ մարտիրոս մը անոր վրայ շրջի, երբ ողջը ողջերուն երթայ՝ մեր ամբողջ երկրին կենդանութիւնը կը կրկնապատկուի»:

Նախարարներու յտակատես սպասումը ճշմարտուցաւ: Եւ երբ Աբրահամ Խոստովանող «եկն եմուտ յաշխարհն Հայոց Մեծաց»,

«Անոր ընդառաջ փութացին մարդիկ, այր թէ կին, մեծ թէ փոքր, ազատներու եւ շինականներու բազմութիւններ: Սուրբին ոտքերուն եւ ձեռքերուն վրայ կ'իյնային եւ կը փա-

րէին ու կ'ըսէին. Օրհնեա՛լ է բարձունքներու մէջ բնակող Աստուածը, որ երկինքէն մեզ այս հրեշտակը դրկեց յարութեան անտիսը բերելու համար մեզի, որպէսզի ըլլանք արքայութեան ժառանգորդները: Որովհետեւ ահա քո՛ւ մէջդ կերպատրեալ կը տեսնենք յարութեան յոյսով աշխարհէն հեռացողները եւ ազատագրման ակնկալութեամբ շրթայածները: Քու մէջդ կը տեսնենք մեր աշխարհին խաղաղութիւնն ու շէնութիւնը: Քեզմո՛ւ մեր եկեղեցիները կը ցնծան ու կը բերկրին: Քեզմո՛ւ մեր սուրբ վկաները անդադար բարեխօս պիտի ըլլան մեզի համար Աստուծոյ մօտ: Օրհնէ՛ մեզ, սուրբ հայր: Դո՛ւն ես բերանը մեր հանգուցեալներուն: Խօսէ՛ մեզի հետ եւ բաշխէ օրհնութիւնդ, որպէսզի մեր հոգիներուն մէջ լուռ լսենք սուրբերուն օրհնութիւնը»:

Վերապրած ու Հայաստան վերադարձած խոստովանողը այնպէս ապրեցաւ Հայաստանի մէջ, կ'եզրակացնէ մատենագիր Եղիշէն, որ «ան առողջութիւն եղաւ Հայոց աշխարհին եւ շատ հիւանդներ, հոգուով վիրաւորներ անո՛ւ գտան իրենց առողջութիւնը»:

Տասնըփինգ դարեր առաջ գիրին անցած այս խօսքերը այնպէս թարմօրէն հնչեցին ականջներու մէջ Տէր Զօրի անապատին մէջ, ինչպէս թարմօրէն հոսեր էին Եղիշէի գրչէն հինգերորդ դարուն, եւ ինչպէս թարմօրէն արձագանգեր էին տասնըփինգ տարիներ առաջ, երբ զանոնք հեղ մը եւս կարդացեր էի Խուզիստանի անապատներուն մէջ: Եւ տակաին թարմ կը մնան այս պահուն, դեռ տարի մը չանցած Տէր Զօրէն վերադարձէս, երբ անոնց աշխարհաբար տարազ հանդերձելով կը յանձնեմ զանոնք ձեզի:

Տէր Զօր գացի ներքին յայտնատեսական բնածիփ մղումով մը, կարծես արձագանգելու համար դեռ Տէր Զօր չհասած, արքորի ճամբուն վրայ նահատակուած ամենամեծ բանաստեղծին, հայ գիրի նոր Եղիշէին՝ Դանիէլ Վարուժանի անձկալի փափաքին.

«Կ'ուզեմ համբուրել այն տեղերը, ուր նահատակ մը ինկաւ կամ հերոս մը կոխեց»:

Գացի, ծունկի եկայ եւ համբուրեցի հողը, որուն մէջ կար բոյրը նահատակի մը աճիւնին, հերոսի մը արեան:

Եկայ, Վարուժանի հոգեկից ու գրչակից եղբօր՝ Յ. Օշականի բառերով ըսելու համար իմ ժողովուրդին եւ հայրենիքին.

**«Մենք ըրինք ուխտ
Քեզ գովելու, քեզ սիրելու
Ու տարփանքին մէջէն այդ սուրբ
Ընդոտներու
Լեռ, առապար ու անապատ,
Քեզ ծնելու
Ու առքիդ մէջ, աշխարհի Հայոց,
Մահն ընելու
Պահ անպատում ըստեղծումի»:**

•
••

Նոր Աւարայրի մէջ գոյամարտող հայորդի՛,

Ահա կը բերեմ քեզի վկայութիւնն այս խոնարհ ու անկատար, որպէս ընծայ Տէր Զօրի ուխտագնացութենէ:

Աւարայր է շուրջդ ամբողջ Սփիւոքի մէջ այս անծայրածիր: Մէկուկէս միլիոն նահատակների այցի կու գան քեզի անգամ մը եւս: Պիտի իրենցմով «պայծառանա՛յ դաշտն Աւարայրի», պիտի «դառնա՛յ ծաղկալից» սուրբ ոսկորներու սպիտակութենէն, որկէ ճերմակութեան որպէս դոյզն ծուէն՝ ընդունէ գիրն այս համեստ գոր կը ճենճերեմ կեանքիդ բուրվառին վրայ, ուր կը վառի կրակն անշէջ, կտակը սուրբ Տէր Զօրեան նահատակներու...:

ՊԱՏՄԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՐԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՅԵՐՈՒՅԵՆ

Գ Ա Ր Ե Գ Ի Ն ԾԱՌԱՅ ՅԻՍՈՒՍԻ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՒ ԱՆՀԱՍԱՆԵԼԻ ԿԱՄՕՔՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԵՒ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՄԲ ԱԶԳԻՍ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՊԵՏ ԵՒ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ ՀԱՅՈՑ ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ .

ԹԵՄԱԿԱԼ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴԱՅ , ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ ԵՒ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՅ , ՎԱՐԴԱՊԵՏԱՅ ԵՒ ՔԱՀԱՆԱՅԻՅ , ԱԶԳԱՅԻՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎՈՅ ԵՒ ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆ , ԵՐԵՍՓՈՒԿԱՆԱԿԱՆ , ՊԱՏԳԱՄԱՒՈՐԱԿԱՆ , ԳԱՒԱՌԱԿԱՆ ԵՒ ԹԵՄԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅ , ԹԱՂԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹԵԱՆՅ , ԲԱՐԵՍԻՐԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹԵԱՆՅ ԵՒ ԾԱՌԱՅԻՅ ՀԱՅ ԴՊՐՈՒԹԵԱՆ , ԴԱՍՏԻԱՐԱԿ ՈՒՍՈՒՑՉԱՅ ԵՒ ՄԱՄԼՈՅ ՍՊԱՄԱՒՈՐԱՅ ԵՒ ՀԱՄՕՐԷՆ ՀԱՒԱՏԱՅԵԱԼ ՀԱՐԱԶԱՏԻՅ ՄԵՐՈՅ ՀԱՅԿԱԶՆԵԱՆ ԱԶԳԻ ՈՐ Ի ՍՓԻՒՌՍ ԱՇԽԱՐՀԻ .

ՔՐԻՍՏՈՍԱՒԱՆԴ ՄԻՐՈՅ ԵՒ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱԿԱՆ ՈՂՁՈՅՆ Ի ՄԷՆՁ ԵՒ ՕՐՀՆՈՒԹԻԻՆ ՅԱԶՈՅ ՍՐԲՈՅ ՀՕՐՆ ՄԵՐՈՅ ԳՐԻԳՈՐԻ ԼՈՒՍԱՒՈՐՉԻՆ .

ԽԱՂԱՂՈՒԹԻԻՆ ՀՕՐ ԱՍՏՈՒԾՈՅ , ՍԷՐ ՈՐԴՈՅՆ ՄԻԱԾՆԻ ԵՒ ՇՆՈՐՀՔ ՀՈԳԻՈՅՆ ՍՐԲՈՅ ԵՂԻՑԻՆ ԸՆԴ ՁԵՁ ԸՆԴ ԱՄԵՆԵՍԵԱՆԴ . ԱՄԷՆ :

Ահա, երկու տասնամեակներ անցան այն թուականէն ասդին, երբ Հայ ժողովուրդը թէ՛ ի Մայր Հայաստան եւ թէ՛ ի սփիւռս աշխարհի, նոր արթնութեամբ մը, գիտակցական առողջ ինքնապրկումով մը, անցեալի դէպքերու լուսաւոր վերարժեւորումով մը եւ ազգային հեռանկարներու բացուելու եւ ձգտելու ուժեղ, ջլապինդ կամքով մը իր հաւաքական կեանքի բոլոր մակարդակներուն վրայ – եկեղեցական, կրթական, մշակութային, քաղաքական, արտաքին յարաբերական – յարաճուն անդրադարձումով վերակոչեց հայոց պատմութեան սեւագոյն թուականին՝ 1915-ի Հայկական եղեռնի Յիսնամեակն ու Վաթսունամեակը: Այժմ, այս տարուան՝ 1985-ի առաջին իսկ օրերէն ան սկսած է զօրացող ու թարմացող հաւատարմութեամբ մը ոգեկոչել Ապրիլեան Նահատակներու մարտիրոսացման Եօթանասունամեակը:

Այս տարուան Ս. Ծննդեան տօնին առիթով մեր սիրեցեալ ժողովուրդին ուղղած Մեր Հայրապետական Պատգամին մէջ, յատուկ նշումով շեշտեցինք կենսական նշանակութիւնը Ապրիլեան Նահատակներու Եօթանասունամեակի հանգրուանին, «Սըրբազան Ինքնապաշտպանութեամբ» ի նշանաբանին ներքեւ:

Այսու Հայրապետական Կոնդակաւ, պարտք կը զգանք մեր հաւատացեալ եւ հաւատարիմ ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն ուղղել Մեր խօսքը, եւ հրաւիրել զանոնք, գիտակցական պարտաւորութեան բարձրագոյն եւ լայնագոյն տարողութեամբ կենսագործելու մեր անմահ նահատակներուն ինքնանուիրման զոհողական արարքին իմաստը եւ ար-

ժէքը ներկայ ժամանակներուն մէջ, թէ՛ հայ կեանքի եւ թէ՛ միջազգային մակարդակի վրայ հաւասարապէս:

Առաջին հերթին կ'ուզենք որ Եօթանասունամեակի առիթով ձեր համայնական կեանքի եւ գործի որպէս հիմնական ուղեգիծ ունենաք հետեւեալ ըսկրգրունքը. -

Ապրիլեան Եղեռնի ոգեկոչումը Ապրիլ 24-ի օրուան կամ Ապրիլ ամսուան ընթացքին, միօրեայ, միաշարաթեայ կամ միամսեայ տեւողութեան վրայ տարածուելիք արարք մը չէ, այլ՝ ամբողջ 1985 տարուան վրայ - եւ նոյնիսկ այս տարիէն արտաբխող շունչին ջերմութեան ներգործութեամբը խմորուած գալիք տարիներուն վրայ - տարածուելիք շարունակական, հետեւողական, ամենօրեայ կեանքին հետ ընդելուզուած արարքներու շղթայ մը: Այն ինչ որ պիտի կատարուի Եօթանասունամեակի այս տարուան ընթացքին, պէտք է ըլլայ երեքհարիւր վաթսունըհինգ օրերու վրայ իրականացուող համայնական արտայայտութիւններու շարք մը, մնայուն ազդեցութիւններու եւ ներդրումներու բարիքով յատկանշուած եւ արժեւորուած: Ապրիլեան Եղեռնին մեր մէջ յառաջացուցած հաւատարմութեան գիտակցութիւնը պէտք է որ նմանի Աւետարանի բացատրութեամբ «աղ»ի, որ մասնաւոր համ կու տայ կեանքին, «թթխմոր»ի, որ կը խմորէ ամբողջ զանգուածը մեր կեանքին, «մանանեխի հատիկ»ին, որ հաւատքի ներգործութեամբ կ'աճի եւ ծառի մը նման իր կանաչ գոլութիւնը կը տարածէ մեր «փոքր ածու»ին մէջ...:

Ապրիլ 24-ը, այսինքն՝ մէկուկէս միլիոն հայերու կամաւոր յանձնառումը մահուան՝ քրիստոնէական հաւատքի եւ ազգային գիտակցութեան որպէս գերագոյն արտայայտութիւն, հարկ է որ ներթափանցէ մեր հաւաքական ու միասնական գոյութեան մարմնի բոլոր բջիջներուն մէջ, մեր ժողովուրդի բոլոր խաւերուն, բոլոր մասերուն, առօրեայ կենսընթացքին շաւիղներուն մէջ, որպէսզի մեր օրերը սիրոյ եւ զոհողութեան կենսալից սկըզբունքներով ոռոգուին, լուսաւորուին եւ դէպի յաղթանակ առաջնորդեն մեր համազգական, միասիրտ, միակամ, համայնաքայլ գնացքը աշխարհի մէջ:

Հետեւաբար, կոչ կ'ուղղենք որ այլեւս հոգեփոխութիւն մը յառաջ գայ մեր ժողովուրդին եւ յատկապէս երիտասարդ սերունդին մօտեցումին մէջ հանդէպ Ապրիլեան Եղեռնին: Այդ փոփոխութիւնը հիմնականօրէն կ'ենթադրէ իւրացումը այն գիտակցութեան, թէ՛ Ապրիլ 24-ը սոսկ յիշատակ չէ դէպքի մը, մէկ օրուան կամ մէկ ամսուան մէջ եւ կամ մէկ տարուան մէջ սեղմուելիք: Քրիստոնէական հաւատքի, ազգային արժանապատուութեան գաղափարի, ազատօրէն եւ անկախաբար ապրելու իրաւունքի կեցուածքն է, որ Ապրիլ 24-ի ոգեկոչման առիթով նոր լոյս կը զգենու եւ իր պայծառութիւնը կը տարածէ մեր կեանքի բոլոր տարիներուն եւ բոլոր երեսներուն վրայ հաւասարապէս: Եթէ այդ կեցուածքը թուլնայ, տկարանայ կամ նօսրանայ՝ ոգեկոչումը կը կորսնցնէ իր ճշմարտական եւ գոյութեանականօրէն ազդուական ոյժը եւ կը դառնայ ցուցական, պարագայական, ձեւական, ժամա-

նակաւոր երեւոյթ մը՝ ամէն տարի ասուպի պէս եկող ու անցնող: Ուրեմն, Հայկական Եղեռնի նը-
շումը, վերակոչումը, եւ յարգանքի ու հաւատար-
մութեան բոլոր այլ արտայայտութիւնները – եկե-
ղեցական արարողութիւններ, աշխարհիկ հանդի-
սութիւններ, հաւաքական ձեռնարկներ, հրատա-
րակութիւններ եւ այլ կարգի եղանակներ – պէտք
է լեցնեն ամբողջ տարին եւ դառնան Ապրիլ 24-ի
սիրտէն բխող եւ ազգի մարմնին մէջ տարածուող
արեան շրջազայութիւն...:

Երկրորդ, Եօթանասունամեակը, յետ-եղեռն-
եան եօթանասուն տարիներու փորձառութենէն
չահուած իմաստութիւնը, յստակօրէն եւ շեշտակի-
օրէն մեզի կը պատգամէ, որ Ապրիլեան Եղեռնի
ոգեկոչումը պէտք չէ դառնայ սոսկ հայկական շըր-
ջանակներու մէջ սեղմուած արարքներու գումար
մը: Արդէն իսկ Յիսնամեակէն սկսած եւ Վաթսուն-
ամեակով զօրացած մտածողութիւնն ու գործընթա-
ցը Ապրիլեան Եղեռնի, հայկական ցեղասպանու-
թեան իրողութիւնը միջազգային տարողութեամբ
ճանաչումի ուղղութեան մէջ դրին: Բայց դեռ
երկար ճամբայ կայ կտրելիք այս ուղղութեամբ...:
Պէտք է նո՛ր թափով, նո՛ր շեշտով նո՛ր սեւեռումով,
կեդրոնական գործօնութեան վերածուի միջազգա-
յին ճանաչման տանող ձգտումը: Հայկական դատի
դրականօրէն ծանօթացման եւ հետապնդման ուղե-
գիծը մեր համահայկական ճիգերուն առանցքը
պէտք է կազմէ մասնաւորաբար Եօթանասունամեա-
կի այս հանգրուանին:

Զեր շուրջը նայեցէք աշալրջութեամբ եւ զըն-

նողական հայեացքով.— ներկայ աշխարհը խճող-
 ւած է բազմատեսակ այժմէական, անմիջական
 հարցերով ու տազնապներով: Միջազգային կացու-
 թիւնը բազմախճողեալ պատկեր մը կը հանդիսադրէ
 մեր նայուածքին առջեւ: Զինական միջոցներու
 հիւլէական, անջրպետային տարողութեանց հաս-
 նիլը ահաւոր եւ անդարմանելի կորստեան վտանգին
 անձկութեամբը կը տազնապեցնէ մարդկութեան
 կարեւոր մէկ տոկոսը: Ուրիշ տեղեր, ուրիշ ազ-
 գեր անարդարութեան դէմ կը պայքարին՝ ազատու-
 թեան կաշկանդումի, ճնշուածութեան, իրաւունք-
 ներու բռնաբարման, ցեղային խտրականութեան,
 տնտեսական եւ մշակութային շահագործումի, աղ-
 քատութեան, սովի եւ այլ տեսակի չարիքներէն
 հարուածուած: Գերզօր պետութիւններու մրցակ-
 ցական քաղաքականութիւնը, տիրապետելու ճրգ-
 տումի որպէս արդիւնք, կը շարունակէ տազնապի
 մատնել միջին ու փոքր ազգերը ամենուրեք: Այս-
 պիսի եւ դեռ ասոնց նման այլազան հարցերու յա-
 ճախանքէն տարուած՝ շատեր հայկական հարցին
 բոլորովին անտեղեակ են, կամ ոմանք տարտամ
 գաղափար մ'ունին, իսկ ուրիշներ տակաւին անոր
 մէջ պատմական անցեալի իրողութիւն մը տեսնելու
 դիւրին եւ աժան փորձութեան եւ տրամադրութեան
 մէջ կը գտնուին:

Մեր դարաւոր թշնամին՝ Թուրքիան իր միջ-
 ազգային, դիւանագիտական յարաբերութիւննե-
 րով եւ այլ միջոցներով ոչինչ կը խնայէ աննշան
 դէպքի, կամ առհասարակ պատերազմներու ըն-
 թացքին պատահող սովորական, բնական երեւոյթ-
 ներու շրջազգեստը հագցնել փորձելով Հայկական

Եղեռնին եւ անմարդկային ջարդերուն, այդպիսով պարտկելու համար ազգի մը, Հայ ժողովուրդին ոչնչացման, իրական ցեղասպանութեան իր ոճրային արարքը, որ ծրագրեալ քաղաքականութեան մը ծնունդն էր:

Այս բոլորին մէջ դժուար է միջազգային կազմակերպութիւններու ատեաններու եւ համաշխարհային հանրային կարծիքին առջեւ այժմէականութեան եւ մարդկային ու ազգային արդար իրաւունքներու պահանջքի ազդու հանգամանքին մէջ դնել մեր ժողովուրդի իրաւունքներու հարցը:

Բայց, միւս կողմէ, նոյնքան եւ ճիշդ է, որ մեր ազգն ալ այսօր, ըլլա՛յ Մայր Հայրենիքին մէջ, ըլլա՛յ Սփիւռքին մէջ, չէ՛ այն ազգը, որ 1915-ին անմիջապէս հետեւող շրջանին վերածուեցաւ գաղթականներու, տարագիրներու, որբերու հաւաքականութեան մը: Շնորհիւ մեր ազգի քրիստոնէական անխախտելի հաւատքին, ձեռներէցութեան անուրանալի ոգիին, չարքաշութեան, տոկունութեան, վերապրումի դարերով կռանուած արժանիքներուն, այսօր ազգային ինքնութեան եւ ամբողջականութեան գիտակցութեամբը վերանորոգուա՛ծ ժողովուրդ մըն ենք՝ հոգեւոր, ուսումնական, մշակութային, տնտեսական, ընկերային եւ քաղաքական լայն կարելիութիւններով օժտուած եւ աշխարհի չորս ծագերուն վրայ ներկա՛յ: Հարկ է, որ մեր այս բազմակողմանի ոյժերով կենսաւորուած եւ պայծառացած ժողովուրդի կարողականութիւնները լարենք դէպի կեանք եւ գործ, դէպի լայնահորիզոն յառաջդիմութիւն, եւ զանոնք սեւեռենք

դէպի հայ ժողովուրդի իրաւունքներուն տիրացման հայեցակէտը, եւ առ այդ որդեգրենք յանձնառուական առողջ եւ աննահանջ ճիգի կենսագործ սկզբունքը: Երկար է ճամբան. դժուար է գնացքը. բայց առողջ են քալողները, տոկուն են ոտքերը, պէտք է պիրկ ըլլան ձեռքերը, լուսավառեալ պէտք ըլլան միտքերը, առատահոս՝ նիւթական միջոցները: Ահա ա՛յս է Եօթանասունամեակի երկրորդ թեւադրական դասը իւրաքանչիւր հայու համար:

Երրորդ, ներկայ աշխարհը հետզհետէ բարդացող աշխարհ մըն է, եւ հարցերը առհասարակ մասնակի բնոյթ եւ նեղ տարողութիւն ունենալէ աւելի՝ կը դառնան միջազգայնօրէն խճըճուած ընդհանրական ծանր հարցեր: Այսօր, փոքր երկրի մը մէջ փոքրիկ դէպք մը չի պատկանիր այդ երկրին, այլ առնչուած է միջազգային տարողութեամբ հարցերու եւ թնճուկներու:

Այսպիսի կացութեան մը մէջ, անհրաժեշտ է որ մեր ժողովուրդի իրաւական պահանջատիրութիւնը զգենու համազգային եւ համաշխարհային լայն տարածք եւ ուժականութիւն, որովհետեւ միայն այդպիսի եղանակով է որ մեր ձայնը կրնայ լսելի դառնալ: Մինչեւ այսօր, տեղայնական, մասնակի, հատուածային աշխատանքներ շատ տարուեցան, բայց հարկ եղած ազդեցութիւնն ու արդիւնաւորութիւնը չունեցան: Վերջին երկու տասնամեակներուն, այս ուղղութեամբ տարուած աշխատանքներուն համահայկական տարողութիւնը աւելի զարգացաւ, աճեցաւ միասնականութեան, համագոր-

ծակցութեան, առողջ սկզբունքներու եւ տուեալներու վրայ: Մենք սրտանց կ'ողջունենք այս նոր ոգին եւ ուղղութիւնը, որոնց ջատագովը հանդիսացած ենք միշտ ի լուր մեր ժողովրդեան եւ միջ-եկեղեցական ու միջազգային շրջանակներու:

Եօթանասունամեակը նոր ու բացառիկ առիթ մը պէտք է ըլլայ սերտացնելու մեր կամքերը, ներդաշնակելու մեր աշխատանքները, եւ միասնական, ամբողջական տեսիլքով յառաջ տանելու մեր բոլոր ջանքերը: Հայ ժողովուրդի միութեան ու ամբողջականութեան գիտակցութեան այս հասունացման շրջանին, թոյլատրելի չէ այլեւս, որ օտար պետութիւններ, միջազգային կազմակերպութիւններ, կարենան տեսնել հայութեան մէջ իրարու հակադրուող կողմեր, լսել աններդաշնակ, նոյնիսկ հակադիր, ձայներ հայ դատի հետապնդման շրջագծին մէջ, եւ պատրուակ ծառայեցնեն զանոնք մեր դատի արդարութեան ոյժը եւ իրաւութիւնը շուքի տակ ձգելու աստիճան: Բնականօրէն, միայն մէկ ուղղութեամբ կամ միագիծ աշխատանքով չէ որ պիտի տարուի հայ ժողովուրդի իրաւունքներու հետապնդման անյետաձգելի եւ յարատեւօրէն հետապնդելի գործը, որ ինքնին բազմակողմեան նկարագիր եւ տարողութիւն ունի: Բայց բոլոր աշխատանքներն ալ պէտք է ըլլան սերտօրէն ներդաշնակած, իրարու լրացուցիչ, իրարու զօրացուցիչ, մէկ դատի ամբողջական հասկացողութեան լոյսին տակ:

Հետեւաբար, ջերմօրէն կը յանձնարարենք մեր ժողովուրդի բոլոր կազմակերպութիւններուն, որ քաջութիւնը եւ իմաստութիւնը ունենան նեղհայ-

եաց, անձնակեղրոն եւ ինքնացուցադրական փորձութիւններէ հեռու եւ վեր մնալ եւ փոխադարձ խորհրդակցութեամբ ու ամբողջական գործակցութեամբ յառաջ տանիլ իրենց գործունէութիւնը ի սէր մեր նահատակներու միատեսակ արեան եւ միահոգի կեցուածքին, եւ յանուն մէկ ժողովուրդի ու հայրենիքի տեսիլքին:

*

* *

Եօթանասունամեակը սքանչելի առիթ մըն է, որ անգամ մը եւս անդրադառնանք որ մեր մէկուկէս միլիոն նահատակները մեզի հետ են, որովհետեւ մեր մէջ կ'ապրին իրենց զոհողութեան ոգին եւ անոր գերագոյն արտայայտութիւնը՝ ազգին մահը խափանելու համար մահուան ընդառաջումի իրենց արի կեցուածքը: Քրիստոնէական իրենց հաւատքին մէջ անխախտելի մնալու եւ հայրենի հողին վրայ հայօրէն եւ ազատօրէն ապրելու իրենց կամքն էր, որուն իբրեւ գին վճարեցին իրենց կեանքը: Աստուածաշունչի Նոր Կտակարանին մէջ կը կարդանք այնքա՛ն պերճախօս սա բառերը, որոնք անմիջական հաղորդութեան ոյժ մ'ունին մեր ժողովուրդին համար, մանաւանդ այս օրերուն. «Այսուհետեւ մենք, որ մեր շուրջը համախմբուած ունինք այսֆան մեծ բազմութիւն մը վկաներու, մէկ կողմ թողունք ամէն տեսակ հպարտութիւն եւ բոլոր այն մեղքերը, որոնք կը տիրեն մեր վրայ, եւ՝ տոկուն

յարատելութեամբ յառաջ երթանք դէպի այն պատե-
րագմբ որ մեր առջեւ կայ: Մեր հայեացքը սեւեռեմք
Յիսուսին, որ հաւատքին գորագլուխն ու կատարե-
լագործողն է, որ փոխանակ իրեն մատուցուած ու-
րախութեան՝ խա՛չը յանձն առաւ, ամօթը արհա-
մարհեց եւ նստաւ Աստուծոյ աջ կողմը» (ԹՈՒՂԹ
ԱՌ ԵԲՐԱՅԵՑԻՍ, ԺԲ. 1-2):

Վկաները, քրիստոնէական հասկացողութեան
մէջ, անոնք են, որոնք կեանքով թէ մահով կը յաջո-
ղին իրենց անձերը անդրանցնիլ, առանց իրենց
ինքնութիւնը ժխտելու կամ նսեմացնելու, եւ յա-
նուն իրենց անհատներէն վեր եղող հաւատքին,
իրենց մէջ ապրող աստուածային պատկերին ան-
խախտ պահպանումին, իրենց գերագոյնը կ'ընծա-
յեն, ըլլա՛յ որպէս սրբական ու սրբացնող ծա-
ռայութիւն եւ կամ ըլլա՛յ արեամբ մկրտութիւն:
Եօթանասունամեակի այս նշանակալից հանգրուա-
նին, որքա՛ն առողջարար, կենսաւորիչ եւ աշխու-
ժացնող գիտակցութիւն է մեզ համար զգալ մենք
զմեզ շրջապատուած այն մէկուկէս միլիոն վկանե-
րով, որոնք իրենց արեամբը վկայեցին իրենց հա-
ւատքին մասին: Կը հաւատանք, որ մեր Ապրիլեան
Նահատակները քրիստոնէական մարտիրոսութեան
հոգին իրենց մէջ ապրած, մարդկային եւ ազգային
արժանապատուութեան եւ ազատութեան աստուա-
ծատուր հատարրերը իւրացուցած՝ իրենց կեանքը
տուին Աստուծոյ եւ ազգին համար:

Այսօր, մէկուկէս միլիոն մեր նահատակները
երկինքէն կը նային մեզի եւ այժմ կը վկայեն մե՛ր

մասին: Արժանի^օ ենք իրենց նայուածքին մէջ ծաղկելիք ժպիտին, որ երկնային դատաստանի նախանշոյլը ունի իր մէջ: Դարձեալ նայինք մեր շուրջը. նիւթական, ընկերային, կենցաղային պայմաններու բարելաւումը զուգընթաց կը քալէ^օ մեր հոգեկան ապրումներուն՝ քրիստոնէական հաւատքին, մարդկային եւ ազգային արժանիքներու եւ արժէքներու նուիրումին, սիրոյ եւ զոհողութեան կամքին, պատրաստակամ յանձնառութեան կեցուածքին: Տառապանքի, թշուառութեան, անօգնականութեան, անձկութեան, աննկարագրելիօրէն դժխեմ պայմաններու տակ անոնք տուին իրենց վկայութիւնը: Չմոռնանք Տէր Զօրն ու Տէր Զօրանման բոլոր դժոխակեաց պայմանները...: Մենք այսօր, աշխարհի չորս ծագերուն վրայ, համեմատականօրէն այնքան դիւրակեաց պայմաններու շրջագծին մէջ երբ կ'ապրինք փաստօրէն, ի՞նչ ձեւով կը վկայենք մեր քրիստոնէական հաւատքին ու ազգային պատկանելիութեան մասին: Աւետարանի սկզբունքները եւ հայոց պատմութեան յաղթակերտ գաղափարները եւ զանոնք կեանքի վերածող անձնամատոյց ինքնատուչութեան ոգին ի՞նչ տարողութեամբ ներկայ են մեր այսօրուան կեանքին մէջ: Քանի այսպէս «վկաներու մեծ բազմութիւն մը ունինք մեր շուրջը», պէտք է մէկ կողմ թողուլ, մեր կեանքէն դուրս վանել ինքնագոհ, ինքնաբաւ «հրպարտութեան» ոգին եւ բոլոր այն սայթաքումները, մեղքերը, որոնք մեզ կը հեռացնեն վկայութեան ստեղծագործ սկզբունքներէն, կենդանի նահատակութեան լուսահայեաց ճամբաներէն, որոնց հորիզոններուն վրայ միայն կը պայծառագծուի

յարութեան տեսիլքը: Հաւատքի «Զօրագլուխ»ին նայելով՝ մենք պատրաստ պէտք է ըլլանք խա՛չը շալկելու, որովհետեւ խաչը շալկել չգիտցող մարդուն ուսերուն վրայ մեղքին ընկճող բեռն է որ կապարի նման կը ծանրանայ: Խաչակրութեան՝ զոհողութեան յանձառումին մէջ պատիւ կայ, այսինքն՝ «արհամարհանքը ամօթ»ին: Խաչը իր ուսին վրայ կամաւորապէս վերցնող անձը սիրոյ ուղիք մըն է մարդկային կեանքին մէջ: Խաչին մէջ չարչարանք, ամօթ տեսնող անձը, կեանքի գնացքին իսկ մէջ անշարժ գերեզման մըն է...

Ո՛վ հաւատացեալ եւ հաւատարիմ հայորդիք,

Եօթանասունամեակը ահա բացուած է ձեր կեանքին մէջ: Մենք կը սպասենք, որ ան դառնայ մաքրողական, գտողական այն ոյժը, որով կարենաք ձեր կեանքը մեղքի, անհաւատարմութեան, շեղումի եւ խարխափումի տարրերէն ձերբազատել եւ զայն վերածել կենդանի ջուրին, որ այնպէս հոսի ձեր ժողովուրդի եւ աշխարհի անդաստաններուն մէջ, որ կանանչութեամբ եւ պտղաբերութեամբ վերածաղկեցնէ հայոց «փոքր ածու»ն եւ անոր մէջ վերըստին բուսցնէ բարիին ծառը եւ չորցնէ չարին ծառը, որպէսզի երբ ձեր զաւակները ուզեն ճաշակել, բարի ծառին պտուղը միայն ըլլայ իրենց բաժինը...: Հոգեւորապէս, բարոյապէս, ազգայնօրէն առողջ, արթուն, տոկուն ազգ պէտք է ըլլանք քանի արդար դատ մը ունինք, Ապրիլեան Նահատակնե-

րէն, եւ իրենց արեան կնիքովը, մեզի փոխանցուած որպէս սրբազան կտակ:

Այս մտածումներով եւ Հայրապետական յորդորներով կոչ կ'ուղղենք մեր բոլոր թեմերու Առաջնորդ Հայրերուն, Ազգային Իշխանութեանց, եւ բոլոր համայնքային կազմակերպութիւններուն, միութիւններուն եւ հաստատութիւններուն, որպէսզի ա'յս հայեցողութեամբ եւ ա'յս ուղեգիծով կազմակերպեն իրենց ազգային-եկեղեցական կեանքը 1985-ի ամբողջ շրջանին, զայն դնելով լուսարձակին տակ Եօթանասունամեակի մայր գաղափարին՝ Հայց. եկեղեցւոյ վերածաղկումին, Հայ ժողովուրդի վերականգնումին, եւ անշեղ ու աննահանջ հետապնդումին Հայ ազգային անկողոպտելի իրաւունքներուն, արդարութեան եւ ազատութեան մարմնառութեան անստուեր տեսիլքովը մեր պատմական հայրենիքի ամբողջ տարածքին վրայ:

Այս արդար եւ աստուածահաճոյ տեսիլքին մարմնացման համար ամենէն մեծ ոյժը հաւատքի՛ ոյժն է: Լա'յն բացէք ձեր ականջները Քրիստոսի ձայնին, որ նոյնիսկ իր զակին մահուան սառն իրականութեան դիմաց կանգնած մարդուն ըսաւ. «Մի՛ երկնչիր, բայց միայն հաւատա՛» (ՄԱՐԿ. Ե. 36): Այդ հաւատքով յարութիւն առաւ մեռեալը: Նոյն երկնային Վարդապետը մեզի ալ այսօր կ'ըսէ. «Մի՛ երկնչիր հօտ փոքրիկ» (ՂՈՒԿ. ԺԲ. 32):

Օրը պիտի գայ մեր ալ յարութեան: Այդ հաւատքին ամբօրէն կառչած ժողովուրդն է, որ արժա-

նի կրնայ ըլլալ Յիսուսանման յարութեանը Յիսուսանուէր եւ հայապաշտ մեր ժողովուրդին:

Շնորհք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի եղիցին ընդ ձեզ ընդ ամենեսեանդ. Ամէն:

Գառնի. Գառնի

Միջ Տաւր Տեղեկաց

Տուաւ Կոնդակս ի Կաթողիկոսարանիս
Ի Գուռն Մայր Տաճարիս Սրբոյ Քրիզոստի Լուսաւորչին
Որ յԱնթիլիաս - Լիբանան
Ի յերեսունն Յունուարի, 1985 թուին Քրիստոսի, եւ
Ի թուին Հայոց ՌՆԼԴ
Ընդ համարաւ Վ/ՄԲ.

ՅԱՐԳԱՆՔ ԵՒ ԽՈՆԱՐՀՈՒԹԻՒՆ՝ ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵՆԷՆ ՎԵՐԱՊՐՈՂՆԵՐՈՒՆ

Փա՛ռք եւ գոհութիւ՛ւն քեզ, Աստուած, որ շնորհ ըրիր ինձի պարելու պահն այս գերազուարճ, եւ պարգեւեցիր մեր բոլորին առիթն այս հազուագիւտ՝ ականատես ըլլալու այնքան թելադրական եւ ներշնչողական այս տեսարանին: Որքա՛ն կը ցանկայի անձամբ, Կաթողիկոսական հանգամանքով, այսօր ծունկի գալ եւ ձեռքերովս լուալ ոտքերը ներկայացուցիչներուն այն սերունդին, որ իմ հօր եւ մօր սերունդն է. ա՛յն սերունդին, որ հայութեան համար պատրաստուած ցեղասպանական մահէն ազատուած վերապրողներու սերունդն է, որ հայութեան տառապանքին դառնութիւնը ապրեցաւ ի խորութեան եւ ի լայնութեան, «գոյիւ չափ զկեանս իւրեանց»: Այսօր մենք զիրենք կ'ողջունենք ամենախոր, անչափելի, անհուն սիրով եւ յարգանքով:

Առողջական պատճառներով չկրցայ այսօր ծռիլ ձեր ոտքերուն, բայց Աստուած թող իմ այս խօսքը ընդունի որպէս լուացում ձեր ոտքերուն, որպէս ջուր եւ իւղ՝ ձեր ոտքերուն, սիրելի՛ հայրեր եւ մայրեր:

*

**

Այս ոտնալուան տարբեր ոտնալուայ է այս տարի, որովհետեւ այս տարին տարբեր տարի է հայութեան համար: Հայկական Եղեռնի Եօթանասունամեակն է որ կը նշենք այս տարի, 1985-ին: Փափաքեցանք որ Հայկական

Եղեռնէն վերապրողներու սերունդը ըլլայ այսօր խորանին վրայ, որպէսզի մենք կարենանք փառք տալ Աստուծոյ, որ շնորհիւ իրենց՝ վերապրողներուն՝ աշխարհի չորս ծագերուն, այսօր մենք կ'ապրինք, կը շնչենք, կը յուսանք եւ ապագային կը նայինք: Եթէ այս սերունդը չըլլար՝ մենք այսօր գոյութիւն պիտի չունենայինք:

Հետեւաբար, Եօթանասունամեակի առիթով, յարգանքի եւ սիրոյ մեր խօսքը կ'ուղղենք այսօր առաջին հերթին վերապրողներուն՝ իրենց, եւ, երկրորդ հերթին երիտասարդ, պատանի մեր սերունդին, որովհետեւ անոնք իրենց ալեհեր, իրենց տարիներու բեռան տակ կքած այս վիճակին մէջ ըլլալէն առաջ, մանո՛ւկ էին ձեզի պէս երբ մեր ժողովուրդին ջարդը տակաւին տեղի չէր ունեցած...:

*

* *

Սիրելի՛ հայրեր եւ մայրեր,

Դուք մեզի կը բերէք մեր հայրենի աշխարհին շունչը, մեր հայրենի հողին հիւթը, դուք կը բերէք մեզի մեր հայրենական քրիստոնէական հաւատքի տոկունութիւնը, դուք կը բերէք մեզի մեր հայ աշխարհի մաքրամաքուր աւանդութիւններուն կենդանի եւ կենդանարար վկայութիւնը, դուք կը բերէք մեզի այն ինչ որ մենք կորսնցուցինք հայրենի աշխարհով: Սփիւռքի մէջ դուք այսօր կ'ապրիք, կը շնչէք եւ ձեր ապրումէն եւ շունչէն մենք կը քաղենք մեր պապերու հոգին՝ Քրիստոսի հոգիով թրծուած, մեր հայրերու շունչը՝ Քրիստոսի շունչով կենդանացած:

Աստուածաշունչը կ'ըսէ Տասը Պատուիրաններուն մէջ. – «Յարգէ հայրդ եւ մայրդ, որպէսզի կեանքիդ օրերը երկար ըլլան»: Այսօր, սիրելի հայրեր ու մայրեր,

եկած ենք ձեզի յարգանք ընծայելու ձեր այն տոկունութեանը համար, ձեր այն հաւատքի ամրութեանը համար, որով դուք կրցաք դիմանալ, յարատեւել եւ ջահը վառ պահել: Եկաք գաղթական, ցնցոտիներով, ոմանք՝ ցուպով, անհող, անտուն, անտէր, անլեզու, օտար ամայի այս աշխարհներուն մէջ, Լիբանան, Սուրիա, Միջին Արեւելքի միւս երկիրները: Եւրոպա, Հիւսիսային եւ Հարաւային Ամերիկաները գացիք եւ ուր որ գացիք՝ Հայաստանի քարտէսը տարիք ձեր դէմքերուն վրայ, ձեր շունչով մեր հայութեան հոգին ապրեցուցիք մեր նորածին սերունդին մէջ:

Այսօր, որպէս Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, որպէս կամուրջ-սերունդի մէկ անդամը, ես կը միացնեմ ձեզ եւ այս մատղաշ ու երիտասարդ սերունդը: Երբ Համաշխարհային Ա. պատերազմը վերջացաւ 1918-ին, վերապրողներէն մէկը՝ գրագէտ Վահան Թէքէեան, երբ իր առաջին գրութիւններէն մէկը ուղղեց Հայ ժողովուրդին, ձեր՝ վերապրողներուդ անունով ըսաւ. -

«Մենք որ ազատեցանք, մենք, անոնց ընկերները որ կ'ապրինք անոնցմէ ետք, անտարակոյս կ'ապրինք՝ ամէն բանէ առաջ զանոնք փրկելու համար, անոնց մտածումն ու հոգին փրկելու համար կորուստէ, անոնց մտածումն ու հոգին ապրեցնող միակ հողը՝ հայ ազգութիւնը փրկելու, ապրեցնելու համար...:

«Կ'ապրինք, յետոյ, զանոնք մեծցնելու համար, անոնց իղձը իրագործելու, անոնց երազը մարմնացնելու համար, հայ ազգութիւնը ազատ ու անկախ կեանքով զարգացնելու եւ մեծցնելու եւ հետեւաբար իր մեծութեամբը մեծցնելու համար՝ իրեն համար զոհուած իր առաջնորդները...:

«Մենք կ'ապրինք ոչ թէ վայելելու համար այսուհետեւ, ո՛չ: Ղազարոսին պէս՝ որ գերեզմանէն դարձաւ,

մենք ժպիտ չունինք այլևս, բայց Ղազարոսին նման մենք կը ծառայենք մեռելներու յարութեան հաւատքը ներշնչելու անոնց որ եկած են ու պիտի գան մենէ ետքը...:

«Ժպիտ չունինք, - ըսաւ ան ձեր անունով, - բայց քրտինք, բայց արիւն ունինք դեռ եւ պիտի աշխատինք, պիտի աշխատինք»:

Վահան Թէքէեան հիմա երկինքն է. ժպիտ չունեցաւ թերեւս երկրի վրայ, բայց կը հաւատամ որ Աստուած ժպիտ տուաւ իրեն երկինքին մէջ ու ժպիտը արեւու պէս այսօր կը ճառագայթէ մեր վրայ: Ու սիրելի Վահան Թէքէեաններ, եւ բոլոր նահատակութենէ վերադարձած հայրեր ու մայրեր, ես կը համարձակիմ այսօր ըսելու որ դուք ժպիտ պէ՛տք է ունենաք. մեր մանուկներուն ժպիտը թող ցոլայ ձեր երկնայնացեալ դէմքերուն, որովհետեւ դուք ամենէն աւելի իրաւունքը ունիք ժրպտելու, իրաւունքը ունիք ցնծալու ձեր ազգին յարութեան գեղեցիկ պատկերով, վերածննդեան պայծառ տեսիլքով, որ այսօր շառագոյն կը տարածուի Մայր Հայաստանէն, Երեւանէն մինչեւ Սփիւռքի չորս կողմերը, որովհետեւ հայութիւնը, որուն համար տառապեցաք, այսօր այդ հայութիւնը պիրկ կամքով, ներկայի լեցունութեամբ, վառ յոյսերով կը նայի իր գալիք պայծառ օրերուն: Կր զգա՞ք, կը լսէ՞ք նահատակ Վարուժանին խօսքը՝ «Վարդահեղեղ արշալոյս»ն է որ պիտի գայ հայութեան կեանքին մէջ. դուք այդ արշալոյսին համար ձէթ եղաք կանթեղին, որպէսզի չմարի լոյսը մե՛ր արշալոյսին:

*

**

Իմ երկրորդ խօսքը կ'ուղղեմ երիտասարդ, պատանի եւ մանուկ սերունդին. Դուք պարտակա՛ն էք այս սե-

րունդին: Այսօր դուք կ'ապրիք շատ աւելի լաւ, անբաղ-
դատելիօրէն տարբեր պայմաններու ներքեւ: Այսօր
տնտեսականօրէն լաւ դրութեան մէջ ենք. տուն տեղ ու-
նինք, երբ իրենք տուն տեղ չունէին. այսօր, հաց ու-
նինք, երբ իրենք անապատներուն մէջ կաշին հացի տեղ
կը փնտռէին. այսօր, մենք ուսում ունինք ու գիտու-
թիւն, ճարտարագիտական զարգացում, երբ իրենք
դպրոցէն դուրս նետուեցան, եւ շատերը դպրոց չտե-
սան, ուսման ինչ ըլլալը չիմացան եւ տնտեսութիւնը
միայն կրպակներու հոգեբանութեամբ ապրեցան...:

Ո՞վ իմ երիտասարդ ու պատանի եղբայրներ եւ
քոյրեր, այս տարին պէտք է վերածենք ուխտի՝, ուխտի՝
տարուան մը — հաւատարմութեա՛ն ուխտի: Այսօր Ու-
նալուան կատարեցինք: Ոտնալուայի արարողութիւնը
ինքնին, առանց խօսքի, իբրեւ սոսկ տեսարան, իբրեւ
արարք խորհրդանշօրէն Աստուծոյ խոնարհումն է դէպի
մարդը: Աստուած իր բարձրութենէն, երկնային իր
փառքէն պզտիկութիւն չզգաց խոնարհելու դէպի մեղա-
ւոր մարդը ու անոր մեղքը ոտքի փոշիին պէս վերցնելու
եւ սրբելու:

Խոնարհութիւնը մեր մարդկային կեանքին մէջ
ամենէն բարձր առաքինութիւններէն մէկն է: Յաճախ
սխալ հասկցուած է ան: Շատեր խոնարհութիւնը կը
նկատեն պզտիկութիւն, փոքրութիւն, նուաստութիւն.
ո՛չ. խոնարհութիւնը մեծութի՛ւն է, որովհետեւ Աստու-
ծոյ հանդէպ հաւատարմութի՛ւն է: Աստուած ինքը երբ
խոնարհեցաւ հապա մենք ո՞վ ենք որ ամբարտաւանա-
նանք. ո՞վ է մարդը որ ինքզինքը Աստուծոյ տեղ դնէ:
Շունչ մըն է, որ այսօր կայ վաղը չկայ: Բայց խոնար-
հութեամբ, ծառայութեամբ, նուիրումով, խաչով, յոյ-
սով, հաւատքով, մշակոյթով, գիրով, ազգով ապրող
մարդն է, Աստուծոյ եւ ազգին համար խոնարհիլ գիտ-
ցող մարդն է որ կը բարձրանայ:

Հետեւաբար, եկէք այսօր մենք այս տարուան Ոտնալուայէն առնենք գերագոյն դասը: Սրբուեցան ոտքերը մեր հայրերուն. թող իրենց ոտքերուն սրբութիւնը անցաի մե՛ր ոտքերուն ու այս աշխարհիս մէջ քալենք մաքո՛ւր ոտքերով, որովհետեւ աշխարհը ընդհանրապէս այնպիսի աշխարհ մըն է, ուր մաքրութիւնը այսօր կարծէք թէ հազուագիւտ է սկսած դառնալ...

Ան որ գիտէ խոնարհիլ, սէր, յարգանք ու ծառայութիւն ցոյց տալ՝ կը մեծնայ: Ան որ ինքզինքը վեր կը բարձրացնէ՝ Աստուած զինքը վար կը զարնէ. իսկ ան որ ինքզինքը խոնարհ կ'ընէ՝ Աստուած զինք վեր կը բարձրացնէ. «Որ խոնարհեցուցանէ զանձն՝ բարձրացի, եւ որ բարձրացուցանէ զանձն՝ խոնարհեցի» կ'ըսէ մեր սուրբ Աւետարանը:

Եկէք այդ ներշնչումով հիմա յարգանք ընծայենք մեր սիրելի հայրերուն եւ մայրերուն, Ապրիլեան Եղեռնի Եօթանասունամեակին առիթով: Անդրադառնանք, որ իրենք Հայ Մերանոցի եւ Կուրանոցի, Ճինիչեան Ֆոնտի, «Կարմիր Խաչ»-ի եւ կամ այլ բարեսիրական հաստատութիւններու գուրգուրանքը կը վայելեն: Բայց մասնաւոր եւ մասնագիտական (ընկերային ծառայութեան) հոգածութիւն տեսնելէ վեր՝ ամէն մէկուս սէրը պէտք է վայելեն եթէ մենք զմեզ արժեւորել գիտնանք: Եկէք, հետեւաբար, այս խոստումով, այս ուխտով բուրս ոտքի կանգնինք եւ միասին երգենք «Հայր Մեր»ը:

4 Ապրիլ, 1985

Անթիլիաս - Լիբանան.

«ԶՈՒԽՏՍ ՔՈ ԿԱՏԱՐԵՑԻՑ»

Հաւատացեալ զաւակունք Հայց. Ինչեղեցւոյ, եւ
Հաւատարիմ հայորդիք Հայկազնեան ցեղի,
Նահատակաց օրուան այս նուիրական պահուն,
մասնաւորաբար անոնց յիշատակի եօթանասունամեա-
ցեալ այս հանգրուանին, Մեր Հայրապետական պաշտօ-
նական խօսքը ուղղեցինք մեր ամբողջ ժողովուրդին,
մեր բոլոր թեմերուն մէջ: Մեր այդ խօսքը՝ յատուկ
Կոնդակով գրի առնուած՝ մամուլի միջոցաւ տարած-
ւեցաւ մեր ժողովուրդին մէջ: Անցեալ Կիրակի օր
արժանավայել շուքով Կոնդակը կարդացուեցաւ Ան-
թիլիասի Մայր Տաճարին մէջ: Այնտեղ ամփոփած եւ
սեւեռումի տակ բերած ենք քանի մը մտածումներ,
որոնք վստահաբար մեր ժողովուրդի կեանքին մէջ պիտի
արժեւորուին կեանքով, հաւատքով եւ նուիրումով:

Այստեղ, Անթիլիասի մայրավանքիս շրջափակին
մէջ, սուրբ պատարագով եւ հոգեհանգստեան արարո-
ղութեամբ համազգական միացեալ ջանքերով սիրոյ
տուրք մըն է որ կ'ընծայենք մեր նահատակներուն,
երախտագիտութեան ապրում մըն է որ կը վերառաքենք
Աստուծոյ, եւ կոչ մըն է ուղղուած վերապրողներուն:
Քիչ ետքը, մեր ժողովուրդի զաւակները, բոլոր յարան-
ւանութիւններուն, բոլոր ազգային-քաղաքական կու-
սակցութեանց, բոլոր դասակարգերուն եւ խաւերուն
պատկանող, պիտի միատեղուին Պուրճ Համուտի դաշ-
տին վրայ, ուր Մենք անձամբ ներկայ պիտի գտնուինք
եւ Մեր խօսքը պիտի ուղղենք իրենց:

Բայց այստեղ, Անթիլիասի մէջ, նահատակներու աճիւնները ամփոփող այս սրբազան Յուշարձան-Մատուռին առջեւ, այս «փոքր Տէր Զօրին մէջ», այս «մանրանկար Տէր Զօրին մէջ», ես կ'ուզեմ քանի մը բառերով ձեզ հրաւիրել աւելի ինքնամփոփ մտածման, խորահայեաց ինքնաքննութեան եւ կ'ուզեմ որ այս պահը հանդարտ, այս պահը մեղմիկ իջնէ, խորանայ, տարրանայ, սուզուի մեր հոգիներուն մէջ եւ հոսք դառնայ, առուակ ու ոռոգում դառնայ մեր կեանքի անդաստաններուն մէջ:

Առաջին խօսքս կ'ուղղեմ հոգեւորական դասուն, իմ սիրելի հոգեւոր միաբանակից եղբայրներուն, մեր հոգեւորական դասին պատկանող բոլոր անձերուն եւ հոգեւորականութեան պատրաստող մեր Դպրեվանքի սաներուն:—

Հարագատնե՛ր,

Այս մատուռին մէջ ամփոփուած աճիւններուն մէջ ես չեմ գիտեր կա՞յ արդեօք հիւլէ մը նշխարներէն Սահակ Օտապաշեաններու, Սմբատ Սատէթեաններու, Արմաշական սերունդի ա՛յլ, ա՛յլ հոգեւորականներու, Ս. Էջմիածնի սրտին ծաղիկ նետող Կոմիտասին, Ստոյ Աթոռին Սասկան Վարդապետ կոչուած Ներսէս Դանիէլեան Եպիսկոպոսին, կամ հարիւրաւո՛ր ու թերեւս հազարաւո՛ր այն պարզ հոգեւորականներուն, որոնք իրենց ժողովուրդին հետ, եւ իրենց ժողովուրդին համար իրենց կեանքը ընծայեցին տարագրութեան, աքսորի եւ ցեղասպանութեան այդ դժխեմ, դժոխքմբեր օրերուն:

Մենք՝ հոգեւորականներս այսօր, անոնց ժառանգորդներս, անոնց առաքելութեան շատաւիղներս, մե՛նք պէտքն ունինք, կարիքն ու պարտքը ունինք աւելի՛ն ըլլալու քան ինչ որ էինք երէկ. որովհետեւ հոգեւորակա-

Աութիւն կը նշանակէ խաչելութիւն. ան որ խաչը շալկե-
լու քաջութիւնը չունի չի՛ կրնար Քրիստոսի աշակերտ
եւ նահատակներու շառաւիղ ըլլալ:

Սիրելի՛ Դպրեմանեցի աշակերտներ,

Երէկ, Պիքֆայայի հայ ժողովուրդի վերականգ-
ման Յուշարձանին առջեւ, հսկումի, հոգեկանօրէն
այնքան խորասոյգ պահուն, ձեր Տեսուչը խօսք մը ուղ-
ղեց ձեզի. կ'ուզեմ որ այդ խօսքը արձանագրուած մնայ
ձեր մտքերուն մէջ. Հայ ժողովուրդին անունով խօսելու
իրաւունք ունի այն մարդը, որ կրնայ իր կեանքը այդ
ժողովուրդին համար մատաղ ընել: Զոհուիլ չգիտցող
մարդը խօսելու իրաւունք չունի: Մեր կեանքը պէտք է
դառնայ ինքնագոհութիւն մը ի սպաս Աստուծոյ սե-
ղանին, ի վայելումն մեր ժողովրդեան, հոգեւոր, կըր-
թական, մշակութային, բարեսիրական եւ ազգային մա-
կարդակներու վրայ հաւասարապէս:

Իմ երկրորդ խօսքը կ'երթայ մեր նոր սերունդին՝
վերապրողներու թոռներուն, ձեզի՛, պատանի, երիտա-
սարդ զաւակունք, սիրելի մանկտիք հայոց ազգին:

Մեր ալ օրը կամաց-կամաց կ'իրիկնանայ. մեր ալ
օրը դէպի իր վերջալոյսը կ'երթայ. բայց դո՛ւք էք որ կը
բացուիք արշալոյսին եւ ձեզմո՛վ կը բացուի արշալոյսը
մեր հայութեան ապագային:

Ի՛նչ, ի՛նչ գեղեցիկ պատկեր էր երէկ գիշեր այս-
տեղ, ի՛նչ ներշնչող տեսարան էր այստեղ, Նահատակաց
այս մատուռին, այս աստիճաններուն վրայ պարզուող
պատկերը հայութեան որ անոր վերականգնումը կը
խորհրդանշէր այնքան թելադրական զօրութեամբ եւ
վառ կենդանութեամբ: Նախկին որբանոց եւ այժմ
դարբնոց Անթիլիասի Մայրավանքին մէջ տեսնել
խիտ-խիտ շարքերը մեր պատանիներուն եւ երիտա-

սարղներուն՝ լոյսի եւ յոյսի աղբիւր եղաւ բոլորիս: Կողք կողքի, առանց յարանուանական, գաղափարական տարբերութեան, դուք ձեր ներկայութեամբը, ձեր խօսքերովը, ձեր արտասանութիւններովը, ձեր միասնութեան անբարբառ լեզուովը կրցաք վերանորոգել ձեր ուխտը եւ յոյսի ծուէն բանալ երկնքին մէջ հայութեան համար:

Սիրելիներ,

Իմ խօսքս այս մատուռէն, ու այստեղ հաւաքուած ձեր անձերէն եւ Լիբանանէն անդին՝ կը տարածուի այժմ ու կ'երթայ դէպի մեր ոստանը հայրենական՝ մեր Հայաստան աշխարհը, ուր մենք կ'ողջունենք մեր ժողովուրդը երբ կը տեսնենք Հայաստանի հողին վրայ վերածնունդը մեր ժողովուրդին, քրիստոնէական հաւատքին օճախ, Լուսաւորչի կանթեղին ջահ՝ Սրբութիւն Սրբոց էջմիածնով, քաղաքամայր, կենսախայտ Երեւանով, հայութեան հերոսութեան ու յաղթանակի խորհրդանիշ Սարտարապատեան յուշարձանով ու հայութեան յարութեան շունչը բերող Ծիծեռնակաբերդով:

Խօսքս հայրենի մեր հողերէն անդին կ'երթայ Սփիւռքի չորս տարածքին վրայ այժմ ցրուած մեր հայութեան:

Եթէ մեր աչքերը թոյլ տան — ո՛վ Աստուած, զօրացո՛ւր այս աչքերը, հրաշակերպէզ զանոնք —, մենք անպայման կը տեսնենք ծիածանը դէպի աշխարհի չորս ծագերը տարտղնուած մեր հայութեան բեկորներուն վրայ կամարանման տարածուող: Մէկ հայութիւն ենք, այլապէս հայութիւն չենք: Մէկ նահատակութիւն ունեցանք, մէկ ապագայ ունինք եւ ինչպէս ջարդը տեսած, արսորին դառնութիւնը ճաշակած աննման Թէոդիկը կ'րո՛ւէ, «միութիւնը միակ գրահն է որ մեզ կրնայ պաշտպանել բոլոր տեսակի թշնամիներուն դիմաց»:

Այստեղ մենք պէտք է որ պահ մը անդրադառնանք թէ միայն անցեալին յարգանք ընծայելը, նահատակներուն պատկառանք, մեծարանք մատուցանելը բաւարար չէ: Ինքնահպարտութիւնը առողջարար չէ: Ինքնատեսութիւնն է լաւագոյն, իմաստնագոյն ճամբան մեր յաղթանակին: Այդ իմաստութիւնը այսօր պէտք է որ իւրաքանչիւրիս մէջ վերամբանայ: Այդ իմաստութիւնը մեզի կ'ըսէ, որ Սփիւռքը, աշխարհը, փորձանաւոր այս աշխարհը մեզ կը փորձէ ամէն օր, կը փորձէ մեր տուներուն մէջ, կը փորձէ փողոցներուն մէջ, կը փորձէ մեզ կամաց-կամաց մաշեցնելով մեր հայութեանէն, մաշեցընելով մանաւանդ իսկական մարդկային արժէքներէ, եւ փուճ, անիմաստ ապրումներու ճամբորդ ու հետեւորդ դարձնելով մեզ:

Վերջին խօսքս՝ զգուշութեան, զգաստութեան, զգօնութեան կոչ մըն է. արիութեան կոչ մըն է: Մեր թշնամին չէ կեցած. կը գործէ. կը տեսնէք թէ ինչպէ՛ս կը գործէ. լուռ կը գործէ. մենք պէտք է արթուն ըլլանք, տոկուն մնանք ու մանաւանդ քաջ ըլլանք այսինքն՝ անարիւն մահէն վախնանք. արեամբ մահէն չվախնանք: Առանց արեան մահը սարսափելի մահ է. աշխարհին բերած մահը մեզ թաղող մահ է: Նահատակային մահը, սակայն, մեզ յարուցող մահ է: Ով որ այստեղ ներկայ է հիմա, օր մը պիտի չըլլայ այստեղ, ինչպէս եօթանասուն տարիներ առաջ մեզի նման աչքեր կային, մեզի նման դէմքեր կային, մեզի նման ձեռքեր կային ու չեղան յանկարծ՝ անապատին աւազին մէջ խառնուեցան:

Մահը կայ. մեր մարդկային պայմաններուն մէջ կայ. «ամենայն տեղ մահը մի է, մարդ մի անգամ կը մեռնի» բայց երանի անոր որ ազատութեան համար կը մեռնի, որովհետեւ անոր մահը թաղում չունի. անոր

մահէն յարութիւնը կը ծնի եւ այդ յարութիւնն է որ կ'ողջունեմ մահացող մահէն յարութիւն առնող մեր նահատակներու այս յիշատակին դիմաց :

Հիմա թող իւրաքանչիւրը մեզմէ լռութեան խորահայեաց պահ մը ապրի: Ես կը դադրիմ խօսելէ. ամէն մէկը թող խօսի հիմա ինքնիրեն հետ: Երկու վայրկեան կատարեալ լռութիւն կը պահանջեմ. խօսեցէք լուռ, անձայն, հայեացքը սեւեռած ձեր հոգիներուն եւ խիղճերուն մէջ. —

[Կատարեալ, անապատային լռութիւն]

Ինքնախօսութեան այս վայրկեանէն ետքը, կը հրաւիրեմ ձեզ բոլորդ ուխտի': Ձեր աջ ձեռքերը բարձրացուցէք դէպի երկինք եւ կատարեցէք սա ուխտը. —

«Ով Տէր երկնի եւ երկրի, Արարիչ մարդկան, Հայր գթութեան, Թագաւոր արդար, Հայր ամենակալ, մեր նախատակներու ածիւններուն դիմաց կանգնած, կ'ուխտենք որ իրենց ոսկորները պիտի վերածենք Սուրբ Հոգիիդ շունչով նոր մարմիններու»:

«Կ'ուխտենք փառատարիմ մնալ զոհողութեան Քրիստոսաւանդ ու խաչէն ճառագայթած սուրբ սկզբունքին: Մեր կեանքը կ'ընծայենք քեզի ու կը հայցենք քեզմէ. տո՛ւր ազգիս հայոց սէր, միութիւն, ազատութիւն, արդարութիւն, վասն մարդկութեան եւ վասն փառացն քոց յաիտենականաց. Ամէն:

24 Ապրիլ, 1985

Անթիլիաս - Լիբանան.

ԵՕԹԸ ՈՂՁՈՅՆ

ՆԱՀԱՏԱԿԱՅ ԵՕԹԱՆԱՄՆԱՄԵԱԿԻՆ

Այս կապոյտ երկինքին ներքեւ եւ մայրիներու խորատարած արմատներով ամրացեալ Լիբանանեան այս հողին վրայ,

Քրիստոնէական հաւատքի,

Հայ ազգային արժանապատուութեան,

Նահատակներու հանդէպ երկիւղած յարգանքի,

Անցեալի հազարամեայ ժառանգութեամբը
վերարթնացեալ գիտակցութեան,

Ներկայի կենսունակութեան ու պայծառութեան,

Ապագայի լուսատեսիլ հորիզոններու տեսիլքին,

Անոր հասնելու անմարելի յոյսին եւ անքակտելի կամքին գոյներովը ծիածանուած ո՛վ Որդիք Հայկազանց, որ այսպէս համախմբուած էք, Ապրիլեան Եղեռնի, Հայկական Յեղասպանութեան այժմ արդէն իսկ եօթանասնամեացեալ սա հանգրուանին, եւ միակամ, միահայեաց կը նայիք աշխարհին, կ'ըսեմ ձեզի.

Ապրի՛ք, «հալա՛լ» ապրիք, հազա՛ր ապրիք:

Ահա այսպէս կ'ապացուցէք որ տարիներու թիւը որքան երկարի, Հայկական Յեղասպանութեան պատկերը երբեք չի տփգունիր ձեր մէջ, նահատակներու արեան գինին արժէքը բարձր կը պահուի ձեր կեանքին մէջ եւ հայ ժողովուրդի արդար իրաւունքներուն գիտակցութիւնը կ'ամրանայ, կը պայծառանայ, կը լեռնանայ, կը համայնանայ հաւաքական ձեր ապրումներու բջիջնե-

րուն մէջ: Իմ եւ իմ հոգեւոր եղբայրներուն՝ Հայ Կաթողիկէ եւ Հայ Աւետարանական համայնքներու Հոգեւոր Պետերու անունով՝ միատրոփ սրտով եւ միաբերան բարբառով կը հայցեմ Բարձրեալն Աստուծմէ, որ իր օրհնութիւնը առատօրէն հեղու ձեր բոլորին վրայ երբ այսպէս, այս տարի եւս, որպէս մէկ ազգ եւ մէկ անցեալի ժառանգորդ ու մէկ դատի իրաւատէր՝ կը ցաք ներկայանալ աշխարհին, Լիբանանեան այս հողին վրայ եւ միացեալ ճիգերով, ներդաշնակեալ ջանքերով, յարանւանական ու ազգային քաղաքական-գաղափարական բոլոր շերտաւորումները ի մի զանգելով, մէկ Կեդրոնական Մարմին ստեղծելով արժեցուցիք եւ դեռ եւս, ամբողջ տարուան ընթացքին, պիտի շարունակէք արժեցընել Եօթանասունամեակը յաչս աշխարհին, յաչս Լիբանանին, յաչս ողջ հայութեան՝ ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի:

Ապրի' Բ

Յարգա՛նք եւ օրհնութի՛ւն ձեզի, գնահատանք՝ ձեր կատարած աշխատանքին եւ մաղթանք ու աղօթք՝ ձեր կատարելիք բոլոր գործերուն:

Լսեցէք, իմացէք բառերն այս եօթնաձայն ողջոյնի, խօսքերս այս բուխ եւ բուռ, որոնք կ'արտահոսին իմ միտքէն ու սիրտէն, ուր կը զգամ հայրերուս դարարմատ կեանքին տրոփին կշռոյթը, ձեր սրտերուն տրոփի զարկերուն հետ միասին. —

Ա.

ՈՂՋՈՐՅՆ քեզ, Լիբանա՛ն, որ մեզի համար դարձար հայրենիք երբ մարդիկ փորձեցին մեզ դարձնել անհայրենիք: Ահա եօթանասուն տարիներէ ի վեր օրհ-

նեալ այս հողին վրայ մենք կը շնչենք, մեր վէրքերը սրբելով, մեր վրանները քանդելով, նոր շէնքեր-կառուցելով, մեր կրպակները փակելով, նոր վաճառատուներ, գործատեղիներ, արհեստարաններ սարքելով, մեր ցաւահունչ երգերը նորաշէտ եւ կենսաճայն ու յաղթագնաց կշռոյթներու վերածելով, դարերու լեզուն հագած մեր մշակոյթի ոգին Հայաստանի քարերէն, Մեսրոպեան տառերէն Լիբանանի հողին եւ հոգեւոր հողագործութեան՝ մշակոյթին խառնելով: Հպարտ ենք քեզմով, քու հազարամեայ դիմացկունութեան շքեղ ժառանգութեանդ, քու միութեան եւ ազատութեան անրեկանելի աւանդութեանդ արժանիքներով այնքան գեղեցիկ եւ ինքնաղրոշմ:

Վէրք ունիս այսօր, խոր ու յամեցող վէրք: Վէրքիդ մէջն ալ քեզ կը սիրենք որպէս հարազատ զաւակներդ, ինչպէս քեզ սիրեցինք երգիդ մէջ: Յաւդ կը բաժնենք որպէս մե՛ր ցաւը, ինչպէս բաժնեցինք ուրախութիւնդ որպէս մե՛րը, այնքան ցաւ տեսնելէ ետք ցեղասպանութեան սարսուղեցիկ, դժոխային օրերուն, եօթանասուն տարիներ առաջ: Կանգնած կը մնանք քու կողքիդ, կառչած՝ քու հողիդ, որովհետեւ կը հաւատանք, որ միութեանդ ոգիին փրկարար զօրութեամբը պիտի վերականգնի՛ս: Եղար մէկ, մնացի՛ր մէկ: Եղար ազատութեան երկիր, մի՛ գերուիր ոչ ոքէ: Ապաւինէ՛ քու սեփական ոյժերուդ, բա՛ց սիրտդ եղբայրութեան դարատրոփ ապրումիդ եւ փակէ՛ հոգիդ ներքին թշնամութեան նորահնար քանդիչ փորձութեանց դիմաց: Մեր նահատակներու Եօթանասունամեակի սա հանգրուանին, կը խնդրենք մեր բոլոր Լիբանանցի եղբայրներէն, որ լռեն զէնքերը, բացուին սիրոյ աղբիւրները, դադրին ումբերը, հնչեն խաղաղութեան, միութեան եւ ազատութեան երգերը: Եղար Լիբանան, մնացի՛ր

Լիբանան, որովհետեւ Լիբանան պատմութեան նժարին մէջ հաւասար է միասնակամ ապրումին:

Բ.

ՈՂՁՈ՛ՅՆ ձեզ, Արաբական երկիրներ, ուր մեր ջարդերու ամենէն տանջալից եւ մահաբեր օրերուն ողջունեցիք մեզ արաբական ասպնջականութեան եւ ազնւութեան ամենէն բարձր արտայայտութիւններով: Եթէ մեր հարիւր հազարաւոր հայրերը Տէր Զօրներուն մէջ իրենց մարմինները աւազին յանձնեցին, ջարդը կազմակերպող Թուրքիոյ մահախորշակ եաթաղաններուն որպէս զոհ, ուրիշ հարիւր հազարներ տուն գտան ձե՛ր տուններուն մէջ, հաց ունեցան ձե՛ր սեղաններուն վրայ, ապաստան գտան ձե՛ր երդիքներուն տակ եւ այսպէս անցնող եօթանասուն տարիներու ընթացքին մեր հայրերն ապրեցան եւ մենք ու մեր զաւակները կ'ապրինք մեր նոր վերածնունդը Արաբական երկիրներուն մէջ:

Յարգա՛նք ձեզ՝ պետութիւնք եւ զաւակունք Արաբական երկիրներու:

Գ.

ՈՂՁՈ՛ՅՆ ձեզ, հայ եղբայրներ եւ քոյրեր ի Մայր Հայաստան, հայոց քրիստոնէական հաւատքի օճախ եւ սրբութիւն սրբոց՝ Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնով, քաղաքամայր, շքեղաշուք եւ կենսախայտ Երեւանով,

հերոսական սխրանքներու վկայաւ: ան եւ ներշնչարան Սարտարապատով եւ հայ վերահռոթեան գարնանային շունչը բերող երկնասլաց Միծեռնակաբերդով:

ՈՂՁՈՐՅՆ ձեզ, հայ եղբայրներ եւ քոյրեր, որոնց սփիւռք անունը պարտադրուեցաւ մեր դարաւոր թշնամիէն եւ դարձաք արտասահմանեալք եւ տարածեալք ի չորիս կողմանս աշխարհիս այսորիկ, յարեւելս եւ յարեւմուտս, ի հիւսիս եւ ի հարաւ, եւ ի ծագս աշխարհի: Տարապայմանօրէն դժուարին ձեր կացութեան մէջ կրցաք դառնալ պատուաբեր քաղաքացիներ բոլոր այն երկիրներուն, ուր բնակութիւն հաստատեցիք, միանգամայն մաքառելով, գերագոյն զոհողութեան աստիճանով, վասն պահպանութեան աւանդութեանց հարցն մերոց եւ ինքնութեան եւ արժանապատուութեան Ազգիս Հայոց:

Այսօր, հայութեան հոգեկան կերպարանափոխութեան այս շրջանին, առաջին հերթին կ'ողջունեմ ձեզ, վերապրող հայրեր ու մայրեր, որոնց համար ցեղասպանութիւնը լսուած դէպք կամ դիտուած լուսապատկեր ու շարժանկար չէ, կամ՝ կարդացուած պատմութիւն, այլ ապրուած դառնութիւն, մահահամ փորձառութիւն: Մեր վերածննդեան ուրախութեան ամենէն արդար եւ արժանաւոր իրաւատէրը դո՛ւք էք, որովհետեւ այսօր կը դիտէք այն տեսարանը, որուն հակապատկերը կը տեսնէիք եօթնասուն տարիներ առաջ, եւ որուն մասին ձեր յոյսն անգամ մարելու վրայ էր ազգային շիջումի այդ դժիւսեմ օրերուն: Այսօր, դուք կը տեսնէք կեանքը մեր տենդոտ, խանդալից, հայ տասնեակ հազարներով մանուկներուն, մինչ այն սեւ օրերուն կը տեսնէիք կմախքի պատկերին մօտեցող պատկերը հարիւր հազարաւոր հայ որբերու, անտէր, լքեալ, յուսարեկ: Երէկ կու լալիք մահը, այսօր կը հրճուիք կեան-

քով: Եօթանասուն տարիներ առաջ կը տեսնէիք վճռագիրը մեր ազգի բնաջնջման, ուժաքամումը տարագրեալ գաղթականներուն, մինչ այսօր կը լսէք ձայներն իրաւունքի պահանջման եւ արդարութեան հետապնդման:

Երկրորդ հերթին, կ'ողջունեմ սերունդը ձեր գաւակներում, որ յուշն ու յոյսը իրար հետ շողկապող միջին սերունդն եղաւ, որ վերջակէտը դրաւ սուգին եւ արցունքին, ողբին ու կոծին եւ բացաւ նոր էջը ազգային արժանապատուութեան վերագտնումին, ջրդեղումին, պայծառացումին եւ զօրացումին: Անոնց մէկ ձեռքը սեղմուած եղաւ ձեռքերուն մէջ վերապրողներուդ եւ միւս ձեռքը պինդ բռնած՝ ձեռքերը նոր, մատղաշ, պատանի եւ երիտասարդ սերունդներուն: Հաւատարմութեան, աւանդութեան ամբակուռ պահպանման եւ նոր հորիզոններու բացուելու կարելիութեանց ստեղծման ճարտարապետ սերունդն եղաւ ձեզի հետեւող այդ սերունդը, որ այսօր արդարօրէն կրնայ հրճուիլ ստորակայութեան զգացումէն հայութիւնը ձերբազատելու եւ զայն ինքնավստահութեան հանգրուանին առաջնորդելու իր առաքելութեան պտղաւորումը տեսնելով:

Երրորդ, կ'ողջունեմ սերունդը ձեր թոռներում՝ երիտասարդ, պատանի եւ մատղաշ նորընծիւղեալ հայ գաւակներուն, որոնք ծնան ու սնան սփիւռքեան կեանքի պայմաններուն տակ եւ իրենց աչքերը բացին, իրենց միտքերը կազմաւորեցին օտարութեան ափերուն, առաւել եւս հաղորդակից ու մասնակից դառնալով սփիւռքեան երկիրներու մշակոյթին, մթնոլորտին եւ կենցաղային բարքերուն: Հայ վերազարթօնքի սերունդըն է այս որ տոգորուած է հայ ժողովուրդի արժանիքներուն գիտակցութեամբը եւ պրկուած է, զսպանակուած՝ իր ժողովուրդի իրաւունքներուն գաղափարովն ու զայն հետապնդելու կամքովը:

Զե՛ր վրայ կ'իյնայ, մանկո՛ւնք սիրելիք, հայու-
թեան ապագային պարտքը: Դո՛ւք էք շարունակողը երէց
եւ միջին սերունդներուն: Զեր կեանքի պայմանները
չատ աւելի նպաստաւոր են քան ձեր ծնողներունը, մեծ
հայրերունն ու մեծ մայրերունը: Օժտուած էք բազմա-
պիսի առաւելութիւններով բաղդատած ձեզ նախորդող
երկու սերունդներուն: Յառա՛ջ գացէք: Քա՛ջ գիտցէք,
որ ձեր առաքելութիւնը ծանր է, եւ երկարատեւ պիտի
ըլլայ: Տոկալ պէտք է գիտնալ, եւ արդի աշխարհի ամե-
նէն ազդեցիկ պայմաններուն եւ միջոցներուն համա-
ձայն շարժիլ ու գործել:

Բայց բոլորս ալ, հիմն, առաւել եւս միջին, բայց
մանաւանդ Աոր սերունդի պատկանողներս, ունինք
հիմնական մէկ դժուարութիւն: Աշխարհի գրաւիչ եւ
ապագայնացնող պայմանները այնքան ուժեղ ներգոր-
ծութեամբ ներկայ են մարդկային կեանքին մէջ այսօր,
որ յաճախ մեզ կը մատնեն փորձութեան՝ շեղելու մեր
ճամբայէն եւ թափառելու օտար բաւիղներու մէջ, յա-
ճախ այնքան մակերեսային, որոնք շատ բան կը քանդեն
մեր մարդկային եւ ազգային ինքնուրոյն հարազատու-
թեանը մէջ: ՈՂՁՈ՛ՅՆ ըսի ձեզի այս խօսքի սկիզբին:
ԶԳՈ՛ՅՇ կ'ըսեմ փակումի այս հանգրուանին: Արթուն
եւ զգաստ եղէք, որպէսզի չտարուիք քնաբեր եւ թմրե-
ցընող ու տժգունացնող հովերէն, որոնք աշխարհի չորս
կողմերէն կը փչեն մեր վրայ, մանաւանդ այն մէկ հովէն
որ անտարբերութիւն անունն ունի եւ որ կը տանի դէպի
ամայութիւն եւ անէութիւն:

Դ.

«ՈՂՁՈ՛ՅՆ» քեզ – մեղա՛յ, հազա՛ր մեղայ քեզ
Աստուած – ի՞նչ ողջոյն, ԱՄՕ՛Թ՝ քեզ, Թուրքիա, որ
կը շարունակես այսպէս մեր ժողովուրդին դէմ գործա-

ծրդ մահափորձէն ետք, մահ տալ ճշմարտութեան, յամառօրէն եւ անպատկառօրէն կ'ուրանաս կատարածդ վատահամբաւ գործը, որուն ահաւոր անգթութեան, անմարդկայնութեան այնքան քաջ ես ծանօթ, որ կը վախնաս անոր բացայայտեալ եւ բացայայտիչ դրօշմորումէն: Հոն ուր ձեռքդ հասնի, պատմական մեր հողերու քարերուն վրայ դրոշմուած արձանագրութիւններէն սկսեալ մինչեւ պետութիւններու արխիւներուն խաւխաւ ծալքերը, մինչեւ դիւանագիտական շրջանակներու գրասենեակները, մինչեւ Միացեալ Ազգերու Մարդկային Իրաւանց Յանձնախումբի տեղեկագիրները, կը ջանաս ի սպառ ջնջել հետքերը ոճիրիդ, որուն շուքն անգամ ամօթ կը պատճառէ քեզի:

Զո՛ւր է սակայն ջանքդ, ապարդիւ՛ն պիտի մնայ աշխատանքդ, որքան ալ նպաստաւոր ըլլան քեզի այս օրերու պայմանները աշխարհի դրուածքին եւ քաղաքական կեանքի պայմաններու դասաւորումին: Թշնամութեան եւ վրէժի համար չէ որ մենք պայծառ լոյսին կը բանանք մութ էջերը մթաստեղծ ու կենսակործան ցեղասպանական արարքիդ: Յանուն արդարութեան եւ իրաւունքի, մենք այսօր կը բանանք մեր արդար դատի թղթածրարը ողջ աշխարհին, այսքան տարիներու անոր վրայ դիզուած մոռացութեան փոշիներէն դուրս բերելով զայն: Կ'ուզենք ծառայել մարդկութեան եւ ըսել անոր, որ երբ ցեղասպանութիւն մը անտեսուի եւ թոյլատրուած մնայ, ուրիշ ցեղասպանութեանց դուռ կը բանայ . . . :

Ինչո՞ւ այսպէս կը տագնապիս՝ եթէ չես գործած զայն . . . : Բայց կը հաւատամ, կը զգամ, որ որքան հեռացնես զայն քեզմէ, այնքան աւելի պիտի մօտենայ քեզի, որովհետեւ քու մէջդ է ան, բոյն դրած պատմութեանդ եւ ենթագիտակցութեանդ խաւերուն մէջ եւ չես կրնար բաժնուիլ անկէ մինչեւ որ հրապարա-

կաւ չընդունիս զայն, խօսքի չնստիս անոր զոհե-
րուն՝ մեր ժողովուրդի զաւակներուն հետ եւ չմը-
տածես արդարութիւն հատուցանել անոնց, որոնց
հայրերը իրենց կեանքը տուին այդ իրաւունքէն
չհրաժարելնուն համար: Արթնցի՛ր, զգօն դարձիր,
որովհետեւ ճշմարտութիւնն ու արդարութիւնը կրնան
պահ մը լուեցուիլ, բայց երբեք՝ թաղուիլ:

Ե.

ՈՂՋՈ՛ՅՆ քեզ, ո՛վ մարդկութիւն, ազգեր հա-
մայն աշխարհի, եւ դուք մանաւանդ՝ հօր պետութիւն-
ներ, որ աշխարհի նժարին հետ այնքան դիւրին կը խա-
ղաք ձեր շահի եւ ձեզի յատուկ խաղի օրէնքներուն հա-
մաձայն:

Գիտեմ. շատ հարցեր ունիք, որոնք կը տագնա-
պեցնեն ձեզ: Բայց պատճա՞ռ են կամաւորապէս լուռ
մնալու կամ դիտաւորեալ կերպով քողարկելու պատմա-
կանօրէն ճշմարտուած, այժմէականօրէն արիւնոզ վէրքը
մեր ժողովուրդին, ոտնակոխումը մարդկային իրա-
ւունքներուն, որոնց անունով այնքա՛ն կը խօսիք, Հել-
սինքիի մէջ դաշինք կը կնքէք: Ինչո՞ւ համար են Միաց-
եալ Ազգերու Ուխտը, Յեղասպանութիւնը սահմանող եւ
դատապարտող Միջազգային Յայտարարութիւնը, երբ
փաստօրէն ձեզմէ ոմանք կը մերժեն, ոմանք կը դրժ-
կամին եւ քիչեր միայն կը համարձակին ճանչնալ այդ
իրաւունքներուն կապտումը մեր Հայ ժողովուրդի
նկատմամբ, Թուրքիոյ կողմէ գործուած ցեղասպանու-
թեան պարագային:

Դիւանագիտութիւն եւ ճշմարտութիւն առհասա-

րակ եղբայր չեն իրարու: Լաւ գիտենք այդ: Բայց գիտենք նաեւ որ ճշմարտութիւնը ի վերջոյ կը յաղթէ: Դիւանագիտութեան յաղթանակը ժամանակաւոր է. ճշմարտութեանը՝ յաւիտենական: Առաջինը յարաբերական է. երկրորդը՝ տոկուն եւ տեւական: 1915-ի Տէր Զօրի օրերուն ոչ ոք կրնար մտածել որ 1918-ի Սարտարապատով կրնար փրկուիլ Հայաստանի մէկ կարեւոր մասը...: Դիւանագիտական խաղի օրէնքներուն մէջ չէր նախատեսուած այդ: Բայց եղա՛ւ. ճշմարտութիւնը եւ արդարութիւնը յաղթեցին «մեր քաջ որդւոց սուրբ արիւնով»: Ըշմարտութիւնը երբ հաւատքով սնանի, յոյսով ճրագուի եւ սէրով ճառագայթէ՝ անպայմա՛ն կը յաղթանակէ: Այս է աստուածային իմաստութիւնը՝ մարդկութեան եւ հայութեան կեանքին մէջ ճշմարտուած եւ մի՛շտ ճշմարտելի:

Կը հաւատամ, որ աշխարհին անիւր օր մը այնպէս կը դառնայ որ այսօրուան ուրացողները վաղը պիտի ամչնան, իսկ այսօրուան ընդունողներն ու համակրողները վաղը պիտի հրճուին:

Մինչ այդ մենք անչեղ պիտի քալենք ճշմարտութեան ճամբայէն...:

[Եւ այժմ, աչքերս երկրէն կտրելով եւ դէպի երկինք յտելով՝ կը գոչեմ]. -

2.

ՈՂԶՈ՛ՅՆ ձեզ, երկնաբնակ հայորդիք, անհատակք պանծալիք, դուք՝ որ երկրի վրայ գերեզման չունեցաք, բայց աւազներէն, ջուրերու խորքերէն, ժայռերու ժանիքներէն, քարայրներու մթութիւններէն

ճամբան գտաք դէպի երկինք վերթեւելու Աստուծոյ ամենատես եւ ուղեցոյց հայեացքին զօրութեամբը: Զեր արեամբ մկրտութիւնը Տէր Զօրի աւազներուն մէջ՝ առաւ յարութիւն անուն եւ եղաւ նախադուռը ձեր երանական կեանքի կայքերուն: Իսկ երկրարնակ ապրողներուս սրտերուն մէջ հաստատեցիք սուրբ եւ սրբացնող բնակութիւն: Եւ կու գայ օրը երբ այլեւս բնականօրէն ճանչցուած ձեր սրբութիւնը կը դառնայ կանոնականացեալ սրբադասում, որուն արժանի էք մեր բոլորի խիղճերուն, քրիստոնէական հաւատքի անկեղծագոյն վկայութեամբը:

Կը զգամ, որ այժմ կը դիտէք մեզ՝ աշխարհի չորս ծագերուն. ձեր երկնայնացեալ տեսողութիւնը աշխարհագրական հեռաւորութիւններն ու բաժանումները կ'արհամարհէ: Դուք մեզ կը տեսնէք Մէկ, Մէկ անլամբ դրոշմուած, Մէկ լեզուով բարբառող, Մէկ անցեալի արմատներով սնանող, Մէկ ապագայի հայեացքովը լուսավառուած: Հողեղէն մարդ ենք մենք դեռ, սակայն, աշխարհի վրայ ապրող եւ փորձանաւոր այս աշխարհէն փորձուող էակներ: Կը սխալինք երբեմն նեղհայեաց մտածման եւ գործելակերպի ճամբաներուն մէջ սայթաքելով: Կ'աղաչեմ ձեզ, կրակէն անցած եւ մաքրափայլօրէն ոսկիացեալ հոգիներով յստակատես նահատակներ, շա՛նթ թափեցէք մեր գլուխներուն եթէ թուլնանք մեր միութեան ամենագօր եւ ամենայաղթ հանգոյցներէն. ձեր աստուածացուք ցասումը կայծակեցէ՛ք մեր գլուխներուն երբ անտարբերութեան եւ հոգելքումի կամ սրտաթափումի թմբիրը այցելէ մեզի այս օտար ամայի ճամբէքի վրայ: Եղէք մեր խիղճը, մեր միութեան յարաբարբառ յուշարարը, հայութեան ջինջ հայելին, որուն յստակութիւնը, հարազատութիւնը, մաքրութիւնը արեամբ զօհողութեան փայլովն է շահուած: Զեր նայուածքը մի՛ հեռացնէք մեզմէ. ձեր այդ

նայուածքին մէջ մենք ունինք սլաքը մեր ուղղութեան եւ խթանը մեր արթնութեան, գաղտնիքը մեր յաղթութեան:

Իսկ հիմա, ձեզմէ ալ վեր՝ աչքերս սեւեռելով վերնագոյնին եւ անդրագոյնին, վերջին խօսքս պաղատագին կ'ուղղեմ Իրեն. —

է.

ՈՂՁՈ՛ՅՆ քեզ, Աստուած, Արարիչ երկնի եւ երկրի, Աղբիւր կենաց, Հայր գթութեան, Դատաւոր արդար, Հայր ամենակալ, հայեացքդ գէթ այսօր արեւէ՛ մեր վրայ, որպէսզի ան դառնայ լո՛յս մեր միտքերուն մէջ, դառնայ յո՛յս մեր սրտերուն մէջ, դառնայ հաւա՛տք մեր հոգիներուն մէջ, դառնայ սէ՛ր մեր կեանքերուն մէջ:

Մեր կեանքը կապեցինք քեզ, ո՛վ Յիսուս Քրիստոս՝ Որդի Աստուծոյ, Վարդապետ Բարի, Հովիւ Քաջ: Մեր երկիրը ըրինք առաջին ազգային մտուրը աշխարհի մէջ Բեթղեհէմէն՝ քու ծննդավայրէն ետք: Մեր հողը ոռոգեցինք նահատակաց, մարտիրոսաց արիւնով, մեր քարերը սրբատաշեցինք, զանոնք քանդակելու համար Աւետարանիդ սրբախօս բառերով, հազարներով եկեղեցիներ ու վանքեր կառուցինք Արարատանման երկնահայեաց գմբէթներով, գառն ու հորթը մորթեցինք, կաշին մազաղաթի վերածելու, աստուածային շունչդ գիրին մէջ յաւերժացնելու եւ մեր կեանքին մէջ զայն յաւերժօրէն բարբառեցնելու համար: Աւետարանդ Հայր յայտարարեցինք եւ Եկեղեցիդ Մայր հռչակեցինք: Հաւատքդ մեր սեփական մորթի գոյնին հետ խառնեցինք: Պիտի շարունակենք ուխտի մեր բաժինը,

պիտի անաղարտ պահենք սուրբ դաշնադրութեան մեր ստորագրութիւնը: Կը հայցենք Քեզի, Հովիւ Քաջ, արօտավայր Հայաստանդ ազատէ՛ր բռնագրաւիչներէն, որոնք ցորենին տեղ փուշ կը ցանեն – եթէ ցանել գիտնան – լերկ խոպանութիւնը ծածկելու համար...:

Փա՛ռք քեզ, Հոգի Աստուծոյ, որ ահա կը շրջիս հայութեան կոտորակուած մարմինն վրայ աշխարհի չորս կողմերը եւ յարութեան շունչով նոր կեանք կուտաս մեր հին բայց հիննալ չգիտցող հայ ազգին՝ հայրենի հողին թէ արտերկրի վրայ: Հոգեկան հրաշակերպութեան աղբիւր ես դուն, որ ձկնորսները առաքելի կը վերածես, հովիւներէն մարգարէներ դուրս կը բերես: Իմաստութեան, արիութեան հոգին ապրեցուր հոգիներուն մէջ մեր նոր զաւակներուն, յրպէսզի կարենան հասնիլ այն ապագային, որ մեր ազգի երազն է, մեր պատմութեան ժառանգն է, մեր նահատակներու կտակն է, մեր ցեղի իրաւունքն է եւ աստուածային արդարութեան ու աստուածապարգեւ ազատութեան տուրքն է տառապակոծ, խաչապաշտ ու խաչաչարչար ժողովուրդիդ:

*

* *

[Յոռս Կացէք]

Պահպանիչ եւ յոյս հաւատացելոց, Քրիստոս Աստուած մեր, պահեա՛, պահպանեա՛, օրհնեա՛, միացո՛, զօրացո՛ զազգս մեր Հայկազնեան, զաշխարհն մեր հայրենական, գերկիրն մեր Լիբանանեան, զժողովուրդս քո հաւատաւոր եւ հաւատարիմ, զհամահաւաքեալս յայսմ տեղւոջ, որ ի Պուրճ Համուտ փրկեա՛ զմեզ

յամենայն փորձանաց, յերեւելի եւ յաներեւոյթ թշնամեաց, վասն ազատութեան ազգիս հայոց, ի լրութեան աշխարհիս հայրենական, ի բնավայրս մեր առհաւական, ի ծաղկումն Հայկեանս ազգի, ի սպասաւորութիւն մարդկութեան եւ ի փառս ամենասուրբ Երրորդութեանդ. Ամէն:

24 Ապրիլ, 1985

Պուրն-Համմուտ.

ՈՒՆՏԱՒՈՐԻ ՀԱՅԵԱՑՔՈՎ

Գերաշնորհ Առաջնորդ Սրբազան Հայր, հոգե-
սնունդ դասք քահանայից, յարգարժան Ազգ. Իշխա-
նութեան ժողովական ներկայացուցիչներ, եւ սիրեց-
եալ, քանկագին հաւատացեալներ Հայց. Առաքելական
Ս. Եկեղեցւոյ եւ որդիք Բերիոյ թեմին.

Պահեր կան մարդու կեանքին մէջ, որոնք ոչ մէկ
բառ կրնան հագնիլ իրենց ամբողջ էութիւնը կարենալ
արտայայտելու համար: Պահեր՝ որոնք խորասուզումի,
ինքնատեսութեան, ինքնաբերականացման, Աստուծոյ
աչքին ներքեւ ինքզինք տեսնելու, ինքզինք ըմբռնելու,
ինքզինք ըլլալու եւ ինքզինք արտայայտելու պահեր են,
որոնք բառարան չունին, որովհետեւ բառ չկայ այդ ապ-
րումներուն ամբողջական տարողութիւնը, հարազա-
տութիւնը եւ գեղեցկութիւնը վերարտադրելու:

Այդ պահերէն մէկն է որ ես այսօր կ'ապրիմ. եւ ինչ
որ բառեր պիտի գործածեմ՝ անոնք ստուեր են միայն
այն լոյսին, որ հոգիիս մէջ այսօր կը գեղու որպէս աստ-
ւածային սիրոյ ճառագայթ եւ որպէս մեր ժողովուրդի
դարաւոր ապրումներուն արձագանգը, երբ այսպէս կու
գամ ուխտի երթալու եւ ծունկ դնելու այն հողին վրայ,
ուր իմ հայրերն ու մայրերը իրենց կեանքը հողին հետ
խառնեցին...:

Փա՛ռք քեզ Աստուած, որ ինձի տուիր առողջու-
թիւն, տուիր կարելիութիւն որ կատարեմ հայ Կաթողի-
կոսի մը համար սրբազան եւ նուիրական պարտք եղող
այս առաքելութիւնը:

Սիրելի՛ հաւատացեալներ, որքա՛ն գոհ եմ, որ եր-

կու տարուան հեռաւորութենէ մը ետք առիթը կ'ունենամ դարձեալ ողջունելու ձեզ բոլորդ, եւ տեսնելու ձեր դէմքերուն վրայ նոյն հաւատքի շողը եւ նոյն ազգային պատկանելիութեան պատկերը, որ մեր բոլորի հասարակաց դիմագիծն է, հայու իսկակա՛ն դիմագիծը, ո՛ւր ալ բլլանք աշխարհի վրայ եւ կապոյտ երկնքին ներքեւ:

Շնորհակալութեան խօսք կ'ուղղեմ նախ Բերիոյ Թեմի ձեր սիրեցեալ Առաջնորդին՝ Սուրէն Արք. Գաթարոյեանին, որ Աստուած իրեն ալ տուաւ շնորհ վերագտնելու իր առողջութիւնը եւ վերստին իր ժողովուրդին ընծայելու իր ամբողջ կարողութիւնները, իր ժողովուրդին սիրոյ մէջ ծառայելու եւ իր հոգեւորական-ազգային սպասը բերելու մեր պատուական եւ պաշտելի հայ ժողովուրդին: Շնորհակալութիւն՝ Բերիոյ Թեմի Ազգ. Իշխանութեան, որ իր Առաջնորդին միջոցաւ այս հրաւէրը տուաւ ինձի, սիրայօժար կամքով ընդառաջելով այն փափաքին, որ ծնունդ առած էր իմ սրտին մէջ, երբ ձեր Առաջնորդը եկած էր Կաթողիկոսարան, եւ իրեն յայտնեցի իմ փափաքը, ասկէ քանի մը շաբաթներ առաջ:

Սիրելիներ՛ր,

Ամէն տեղ, աշխարհի չորս ծագերուն վրայ, երբ Ապրիլեան նահատակներու յիշատակը կ'ոգեկոչուի, երբ Հայկական Յեղասպանութեան այս դառն հարուածը հայու գիտակցութեան մէջ վերստին կ'արիւնի, երբ Եղեռնի ցաւը մեր մէջ դառնօրէն կը կոտտայ, երբ հայ ժողովուրդի վերազարթօնքը յարութեան լոյսով եւ շունչով կեանք կ'առնէ, Հայաստանէն մինչեւ Սփիւռքի չորս կողմերը, բառ մը կայ, նուիրականագոյն բառ մը՝ որ ամէն շրթունքէ կ'արտաբերուի, ամէն կողմէ կ'արտասանուի, բոլոր բեմերէն կը ճառախօսուի.

— ՏէՐ ԶՕՐ:

Կարծէք թէ թուղթի վրայ բառ ըլլայ միայն... : Դուք որ կ'ապրիք անոր դրացնութեան մէջ աշխարհա-
գրականօրէն ու պատմականօրէն, ու մենք որ այնքան
մօտիկ ենք այդ Տէր Զօրին, բնական, արդար եւ գեղեց-
կագոյն զգացում եւ մտածում է 70-ամեակին առիթով
երթալ այնտեղ եւ հողին հետ խօսիլ, հողին մէջ թաղ-
ւած մեր նահատակներուն աճիւններուն ըսել. — ելէ՛ք,
ոտքի՛ ելէք, Աստուծոյ շունչն է — Մարգարէ Եզե-
կիէլի տեսիլքով — որ կը փչէ ձեր վրայ այսօր. ջի՛ղ կա-
պեցէք, մի՛ս առէք, կաշի՛ հագէք. մենք ենք ձեր ջիղը,
մենք ենք ձեր միսը, մենք ենք ձեր ոսկորը, մենք ենք
ձեր կաշին, երիտասարդ, վերանորոգ՝ հայութեան
պատկերին պէս :

Այսօր, հաւատացեալներ, եկած եմ ո՛չ Հայրապե-
տական շքեղանքով, ո՛չ պաշտօնական Հովուապետական
այցելութեան մը յատուկ այն արտաքին բոլոր հանդի-
սութիւններով, որոնք մեր ժողովուրդին վայել արտա-
յայտութիւններ են: Եւ իսկապէս — չեմ մոռնար —
կեանքիս մէջ աննախընթաց երեւոյթ էր երկու տարի
առաջ նոյն այս ամսուան՝ Մայիսի մէջ ձեր բոլորի այն
սրտբաց, խանդալից ընդունելութիւնը, զոր վերապա-
հեցիք ինծի :

Բայց այսօր, երկու տարիներ ետք, եկած եմ իբրեւ
ՈՒԽՏԱԻՈՐ: Այս երկու օրերը, որ պիտի ապրիմ այս-
տեղ, աղօթքի, ինքնաքննութեան, հոգեկան ճգնութեան
պահեր պիտի ըլլան ինծի համար: Ո՛չ մէկ ճաշկերոյթ,
ո՛չ մէկ խրախճանք. ես պիտի ամփոփուիմ եկեղեցիին
մէջ, Առաջնորդարանին մէջ, եւ հոգիով պիտի պատ-
րաստուիմ Կիրակի առաւօտ ձեզի հետ միասին երթալու
այնտեղ ուր Բերիոյ Թեմի Ազգային-Եկեղեցական Իշ-
խանութեան հայավայել, քրիստոնէավայել մտածու-
մովն ու տնօրինութեամբը պիտի զետեղենք հիմնաքարը
նոր եկեղեցիի մը, իբրեւ հայութեան հաւատաւոր ժողո-

վուրդի մը վկայութիւնը այս Սուրիական օրհնեալ Հայ-
րենիքի հողին վրայ .

— Ի ՏԷՐ ԶՕՐ . . . :

Եկած եմ ըսելու ամբողջ աշխարհին, եւ ոչ թէ միայն
Սուրիահայութեան, թէ ժողովուրդ մը մեծ կ'ըլլայ եւ
անմահ՝ այնքան ատեն որ անխախտ կը պահէ երկու ըս-
կըզրումքներ . առաջին՝ հաւատարմութիւն իր մեռելներու
նկատման, եւ երկրորդ՝ յառաջահայեաց տեսիլք դէպի գալիք
ապագան : Մենք անցեալն ու ներկան կամրջող սերունդ
ենք, եւ կ'ուզեմ որ բոլորդ ալ գիտնաք թէ ան որ կը մոռ-
նայ իր մեռելները, մանաւանդ անոնք, որոնք բնական
մահով չմեռան, մանաւանդ անոնք, որոնք ինծի եւ ձեզի
համար մեռան, անոնք, որոնք իրենց կեանքը վճարեցին
իրրեւ գինը իրենց հաւատքին եւ իրենց ազգութեան,
զանոնք մոռցող կամ անտեսող մարդը անհաւատարիմ
է Աստուծոյ եւ մեր ազգութեան : Մենք չենք կրնար մոռ-
նալ զանոնք . մոռնալը կը նշանակէ — բառերս լաւ իմա-
ցէք — կտրուիլ արմատներէն . եւ ով որ կտրուի արմատ-
ներէն՝ չորցած ճիւղ է եւ ոչ թէ կանաչցող, պտղաբերող
ծառ : Մենք կաղնի ենք, դարարմատ կաղնի եւ այժմ երբ
պիտի երթանք, մեր յարգանքը պիտի ընծայենք մեր մե-
ռելներուն, նահատակներուն, պիտի քաղենք ոյժ, պիտի
ստանանք յոյս, պիտի ներշնչուինք կամքովը մեր գալի-
քին համար, մեր լինելիքին համար, մեր ժողովուրդի
արդար իրաւունքներուն արդարութեամբ պսակուելուն
տեսիլքին, մանաւանդ վճռակամութեան համար :

Ես քաջ գիտեմ որ Սուրիական Հայրենիքի եւ ժողո-
վուրդի գլուխը կանգնած արդարասէր, ազնուասիրտ,
ժողովրդանուէր նախագահ՝ Հաֆէզ էլ-Ասատը ժողո-
վուրդները եւ անոնց հոգեկան ու ազգային ապրումնե-
րը, բարոյական ըմբռնումները սիրող, մանաւանդ նա-
հատակներու սերունդը գնահատող մարդ է եւ հետեւա-
բար, եկած եմ մեր շնորհակալութիւններն ու երախտիքը

յայտնելու այսպիսի մեծ նախագահի մը, այսպիսի ասպընջական ժողովուրդի մը եւ այսպիսի պատուական հայրենիքի մը:

Մի' մոռնաք — այլ տեղ ըսած եմ, այստեղ ալ պիտի կրկնեմ — որ մենք այս հողին վրայ, Սուրիական հայրենիքի հողին վրայ մեր առաջին վէրքերը դարմանեցինք: Մեր առողջութեան, վերակենդանութեան առաջին շունչը այստեղ ծծեցինք, այս հողէն ու ջուրէն. եւ այժմ, 70 տարի ետք, հայոց Կաթողիկոս մը եկած է ըսելու. — յարգա՛նք ձեզ՝ նահատակք հայոց եւ յարգանք քեզ՝ Սուրիա, որ գիտցար մեր ժողովուրդին հողին հասկնալ եւ այդ ժողովուրդը ունենալ իբրեւ Սուրիական հայրենիքի առողջ, նուիրուած ու հաւատարիմ քաղաքացի: Մենք փաստեցինք այդ ճշմարտութիւնը՝ հաւատարիմ ու շինարար քաղաքացիութեան մեր պատիւը եւ պարտքը, անցնող դարերուն եւ մանաւանդ անցնող եօթը տասնամեակներուն, մեր ամենէն դժբախտ, մահաժամ այն օրերէն սաղին, որ կը կոչուի Ապրիլեան Եղեռն:

Սիրելիներ՛ր, այս առաջին առիթով աւելի երկար չեմ ուզեր խօսիլ. բայց թոյլ տուէք ձեզի ըսելու մէկ բան եւս. — շատեր ինծի Պէյրութի մէջ, Անթիլիասի մէջ ըսին.

— «Վեհափա՛ռ, այս ճամբորդութիւնը շատ յոգնեցուցիչ է Ձեզի. Ձեր առողջութիւնը չի՛ ներեր որ ձեռնարկէք անոր»: Ըսի իրենց.

— «Ձեր ձայնէն վեր կայ Աստուծոյ ձայնը, ձեր ձայնէն վեր կայ իմ ժողովուրդի ձայնը, ձեր ձայնէն վեր կայ նահատակներու ձայնը որ զիս կը կանչէ. պիտի երթամ»:

Եւ այսօր ահա եկած եմ, ամէն ուրիշ տեսակ նկատողութիւն՝ առողջութեան, ժամանակի, զոհողութեան մէկ կողմ դրած, որովհետեւ կը հաւատամ որ մենք՝ հո-

գեւորականներս սարկաւազի աստիճանէն մինչեւ կաթողիկոսական աստիճան, մենք Աստուծոյ ճայնին արձագանգն ենք. եւ եթէ չենք՝ մենք ոչինչ ենք: Մենք ժողովուրդին ծառայութեան կոչուած այն մարդիկն ենք, որ հանգիստ, փառք, փող ու շեփոր, ներբող, շահ, դրամ, հաճոյք կը մոռնանք. մեզի համար կան միայն Աստուած եւ ժողովուրդ: Մենք եթէ կանուխ ալ երթանք այս աշխարհէն, թող Աստուծոյ փառքին եւ մեր ժողովուրդի սիրոյն համար ըլլայ, եւ ոչ թէ մեր սիրոյն:

Այսօր ձեզմէ կը խնդրեմ որ երթաք եւ իմ թարգմանը ըլլաք ձեր ընտանիքներու անդամներուն, ձեր դրացիներուն, Հալէպի բոլոր թաղերուն մէջ, եւ յայտնէք անոնց, որ այս քանի մը օրերը մենք բոլորս պահեցողութեան օրեր պիտի ընենք. մեր տուններուն մէջ խընճոյքները պէտք է դադրին, որպէսզի պատրաստ ըլլանք հազարներով երթալու այնտեղ, «յանապատ տեղի», ի Տէր Զօր, լուռ, բարեպաշտական խոր զգացումներով, եւ այնտեղ նահատակաց Եկեղեցւոյ հիմնաքարը դնելու, քարին հետ կարծես մեր սիրտն ալ դնելու ու հողին մէջ մեր ապրումները խառնելու: Առաջնորդ Սրբազանին հետ միասին տնօրինեցինք որ բոլոր ուխտաւորները անխտիր հաղորդութիւն ստանան, որուն մէջ Քրիստոսի արեան ու մարմինին հետ ես կը զգամ որ խորհրդանշականօրէն պիտի ըլլան նաեւ արիւնը եւ մարմինը մեր նահատակներուն:

Մէկ կողմ դրէք ուրիշ բոլոր հաշիւները: Պէտք է այնպիսի պահուան մը վերածենք այդ պահը, որ ան դառնայ բազմարձագանգ, տարիներու վրայ ալիքաւորւող այն բորբ ապրումը, որուն համար կ'ըսէ բանաստեղծ Վ. Թէքէեան. «որպէս հրագունտ անշէջ՝ կը մտնէ ամէն հայու հոգւոյն մէջ»: Այդ «հրագունտ անշէջ»ը մեզի կեանք տուող մեր նահատակներու զոհողութեան ոգին է:

Սիրելիներ, մեզմէ չի պահանջուիր որ մենք այսօր այդպէս ապրինք. այսինքն՝ չարչարանքով, տառապանքով ու մահուամբ վկայենք. բայց պէտք է այդ օրը, Մայիսի 12-ին, ոչ մէկ հայ Հալէպի մէջ կամ Բերիոյ թեմին մէջ բերանը ումպ մը ջուր դնէ, պատառ մը հաց ուտէ: Կոչ կ'ուղղեմ ձեզի — ո'ւխտ ըրէ՛ք: Երթանք, տառապինք, եւ երկիւղածութեամբ, հոգեկան նորոգումով, զօրացեալ կամքով ստանանք սուրբ հաղորդութիւն:

Աշխարհի մէջ բոլոր հայերը ձեզի կը նային. եւ՝ «նախանձ»ով. բախտաւոր էք որ այդ օրը պիտի ապրիք դո՛ւք եւ Տէր Զօրի հողին վրայ սուրբ հաղորդութիւն պիտի ստանաք եւ երթաք ու պատմէք ձեր թոռներուն որ այդ պահը Բերիոյ թեմի հայութեան եւ Սփիւռքի հայութեան համար հոգեկան նուիրումի, ջրդեղումի, սնուցումի, աճումի, ծլարձակումի, նոր հորիզոններու բացուելու պահն է, պրկում է եւ յառաջխաղացք այնքան որքան՝ անցեալի յարգանք:

Հետեւաբար, եկէք այս ուխտով այսօր մենք բաժնւրէնք իրարմէ, տեսնուելու համար վերստին ի Տէր Զօր: Այս քանի մը օրերը որ պիտի ապրինք այստեղ, Հալէպի մէջ, պիտի ըլլան ինձի, եւ կը խնդրեմ նաեւ ձեզի, համար անմոռանալիօրէն վերանորոգիչ, պայծառակերպութեան օրեր Աստուծոյ լոյսով եւ մեր գալոց տեսիլքին եւ ապրողաց յաղթանակին համար:

Շնորհք Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի՝ եղիցին ընդ ձեզ ընդ ամենեսեանդ, ամէն:

Ս. Քառասնից Մանկանց Եկեղեցի
Հալէպ, 9 Մայիս, 1985

ՆԱՀԱՏԱԿՈՒԹԵԱՆ ԳԱՂԱՓԱՐՈՎ

«Այսուհետեւ եւ մեք որ այսչափ շուրջ գմբել մածեալ ունիմք զբազմութիւն վկայից, գեպարտութիւն գամեմայն ի բաց ընկեացուք եւ զմեղս կարեւորս, համբերութեամբ ընթացուք ի պատերազմ որ առաջի կայ մեզ: Հայեացուք ի գորագլուխն հաւատոց եւ ի կատարիչն Յիսուս» (ԵՐԲ. ԺԲ. 1-2):

«Մենք որ այսքան բազմութիւն մը ունինք մեր շուրջը համախմբուած վկաներու, եկէք մեր վրայ տիրող մեղքերը մէկ կողմ թողունք եւ համբերատար տոկունութեամբ յառաջ երթանք այն պատերազմին մէջ որ կեանքն է: Նայինք հաւատքի զօրագլուխին եւ կատարելագործողին՝ Յիսուսի»:

Երբայեցուց թուղթի 12-րդ գլուխի առաջին երկու համարներէն առնուած են այս բառերը, որոնք իմ կեանքիս մէջ մեծ նշանակութիւն ունեցած են: Ամէն անգամ երբ ինքզինքս տկար զգացած եմ, այս տողերը յիշած եմ. եւ հարց տուած՝ ես ինձի, Աստուծոյ աչքին ներքեւ. — եթէ մենք այսօր մեր շուրջը նահատակներու այսքան բազմութիւն մը ունինք համախմբուած, ինչպէ՞ս պէտք է զգանք մենք զմե՛զ հայելիին մէջ անոնց, որոնք իրենց կեանքը ընծայեցին որպէս գինը իրենց հաւատքին եւ իրենց ազգային պատկանելիութեան: Եթեանասուն տարիներ առաջ կ'երեւակայեմ Հալէպը — գաղթականաց կայան, տարագրելոց նաւահանգիստ, ուրկէ քանի՛ քանի՛ տասնեակ հազարներ ձեզի եւ ինձի պէս մեկնեցան դէպի հեռաւոր խորերը անապատին ու ալարեւ, լոյս եւ կեանք չտեսան:

Երկու օր ետքը, Կիրակի առաւօտ — կը խնդրեմ Բարձրեալն Աստուծմէ, որ ինձի առողջութիւն եւ քաջութիւն տայ — պիտի երթամ անապատը եւ ծունկի դամ այն հողերուն վրայ, ուր մեր նահատակները իրենց կեանքը կնքեցին եւ աւագին խառնեցին, որպէսզի իրենց ազգին եւ եկեղեցիին կեանքը աւագ չդառնայ. իրենք աւագ դարձան, որ ազգը մշտադալար ծառ մնայ... :

Երբ երէկ ժամանումիս Սրբազանը ըսաւ թէ Ս. Աստուածածին եկեղեցւոյ մէջ հոգեւոր ապրումի՝ հրակումի պահեր կ'ունենանք ամէն իրիկուն, Մայիսի ընթացքին, ըսի կ'ուզեմ երթալ եւ ժողովուրդիս հետ միասին աղօթել որպէս պատրաստութիւն այն ուխտագնացութեան, զոր պիտի ունենանք միասին երկու օր ետքը, Կիրակի առաւօտ դէպի Տէր Զօր:

Եկած եմ այս երեկոյ ձեզի հետ աղօթելու եւ ըսելու.

Ո՛վ Տէր, դուն որ մեր ազգը հոգեւորապէս եւ ազգայնօրէն զօրացուցիր, նահատակութեան դարբնոցին մէջ կուանելով զայն, տո՛ւր մեզի իմաստութիւն, մանաւանդ հոգեկան արիութիւն մէկ կողմ շարտելու, թօթելու, մարդս անմարդայնացնող մեղքերը, մաքրուելու հոգիով, պայծառակերպուելու իբրեւ մարդ եւ իբրեւ հայ, քրիստոնէական հաւատքի եւ մեր հայրերու շունչին զօրութեամբը եւ դառնալու նահատակներուն արժանի ժողովուրդ:

Երկու տարի առաջ էր որ Աստուծոյ շնորհքին զօրութեամբ, ձեր քրտնաջան աշխատանքով կառուցուած այս եկեղեցին անձամբ օծելու հոգեկան երջանկութիւնը ունեցանք, այն ատեն ըսի. «եկեղեցին իբրեւ շէնք շինելով՝ եկեղեցի շինած չենք ըլլար: Եկեղեցիով մենք է որ կը հոգեկառուցուինք, կը վերաշինուինք մեր իսկական քրիստոնեայ մարդու եւ հայու ինքնութեան

մէջ»։ Այսօր փառք կու տամ Աստուծոյ, որ այս եկեղեցին դարձեալ կը յորդի հաւատացեալներու բազմութեամբ, շէն է հոգեւորապէս։ Ասիկա ամենէն մեծ ուրախութիւնն էր որ առաջին օրը անցուցի ժամանումէս ետքը Հալէպի մէջ, հոգեկան գոհունակութիւնը ունեցայ գտնուելով այս նորոգ օծեալ եկեղեցիին մէջ, ուր տակաւին միւռոնին բոյրը կայ այս պատերուն վրայ։ Որքա՛ն կը հրճուի հոգիս երբ կը տեսնեմ որ սուրբ միւռոնը արդէն կը բուրումնաւէտէ ձեր հոգիներուն մէջ։ Ապրի՛ք հաւատացեալներ։ Երբ այս եկեղեցին լեցուն տեսնեմ, այս հաւատքով բարախուն տեսնեմ ձեր սրտերը, հաւատացէք ես սրտի հիւանդութիւն չեմ ունենար. եթէ ունենամ անգամ՝ Աստուած կը զօրացնէ զիս։ Հետեւաբար, երբ ձեզի հետ կը գտնուիմ՝ կը զօրանամ ձեզմով երբ դուք այսպէս զօրաւոր էք հաւատքով, հոգիով եւ եկեղեցական արարողութիւններէն արտահոսող ու մեր հոգիները նորոգող այն կենդանի ջուրով, զոր Աւետարանը մեզի կու տայ։ Կրնա՞նք չյիշել որ մեր հայրերը եւ ամբողջ մեր Հայաստանը այս հաւատքի ջուրով ոռոգւեցան. անով Հայաստանը ամուր մնաց եւ մինչեւ այսօր ամուր եւ կանգուն կը մնայ։

Առաջին հերթին հարց կու տամ. ինչպէ՞ս կը հաւատանք, ի՞նչ է որակը, ո՞ւր է վաւերականութիւնը մեր հաւատքին, ինչպէ՞ս կ'ըմբռնենք մենք նահատակութիւնը։ Նահատակը նահատակ չէ որովհետեւ կը մեռնի. ամէն մարդ կը մեռնի։ Ապրիլեան մեր նահատակները կամաւորապէ՛ս յանձն առին մահը, որովհետեւ մահէն վեր՝ հաւատացին անմահութեան։ Անոնք մեզի կտակեցին այն գաղափարը՝ թէ մահը մարդու Փիզիքականին վերջ կը դնէ, բայց երբ մարդը իր Փիզիքականը հոգիով անդրանցնի, մահէն ետք իսկ կ'ապրի ան եւ կը դառնայ պատգամախօս, ինչպէս կ'ըսէ հայոց մեռած բայց անմահ բանաստեղծը՝ Պ. Սեւակ, «անլուրի զանգակա-

տուն», որ միշտ կը ղօղանջէ եւ կ'արձագանդէ գալիք սերունդներուն հոգիներուն մէջ: Հետեւարար, նահատակը իր կեանքը պարզ իմաստով ընծայող մը չէ, այլ մահուամբ կեանքը նուաճող մը, որ իր կեանքը կը վճարէ իրրեւ գին այն արժէքին, այն հաւատքին, այն գաղափարին, զոր անմահ կը նկատէ: Ան իր կեանքը կ'ընծայէ որպէս փոխարժէք այդ անմահութեան ծառի ջրրտուքին:

Երբ կ'անդրադառնանք նահատակութեան գաղափարին, առաջին հերթին պէտք է նայինք հաւատքի զօրագլուխին՝ Յիսուսի Քրիստոսի: Գերագոյն նահատակը, Պաշեալը մե՞ղք ունէր. ինչո՞ւ զամուեցաւ խաչին վրայ. խաչուեցաւ ոչ մեղք գործած ըլլալուն համար, այլ ըսելու համար մարդկութեան, թէ սէրը աւելի կ'արժէքան կեանքը, թէ սէրը խօսք չէ, զոհողութի՛ւն է եւ զոհողութեան գերագոյնը կեանքի մատուցումն է, կեանքի ընծայումն է ի շահ այն անմահութեան, որուն կոչուած ենք մենք իրրեւ քրիստոնեայ եւ իրրեւ հայ:

Երկրորդ. Քրիստոնէական եկեղեցին, երկու տեսակ մարտիրոսութիւն կամ վկայութիւն կը ճանչնայ. ա) արեամբ մկրտուածներ, ինչպէս նահատակները, որոնք կը մահացուին հաւատքի մը կամ գաղափարի մը համար, եւ բ) կենդանի նահատակներ, անոնք, որոնք կ'ապրին այնպիսի եղանակով մը, այնպիսի որակով մը որ կը դառնան վկայողներ Աստուծոյ եւ յաւիտենական արժէքներու: Վարդանը սուրբ նահատակ մըն է, որովհետեւ հաւատքի համար պատերազմի դաշտին վրայ իր կեանքը տուաւ: Գրիգոր Լուսաւորիչ ալ նահատակ մըն է, սակայն՝ ո՛չ արեամբ. ան կեանքո՛վ ճգնեցաւ եւ եղաւ կենդանի խոստովանող վկայ մը, այսինքն՝ իր կեանքը ընծայեց իրրեւ փաստը իր հաւատացած ճշմարտութեան:

Այսօր, մենք՝ ապրողներս, կոչուած ենք կենդանի

նահատակութեան եւ ոչ թէ արեամբ նահատակութեան: Քրիստոնէաբար ապրիլը, հայօրէն ապրիլը, շարունակաբար եւ յարածուն կերպով իր շուրջը լոյս ճառագայթելը, բարիք ու խինդ ցանելը կեանքով, կենդանի նահատակութիւն է: Եւ այս նահատակութիւնը դիւրին չէ, որովհետեւ կը նշանակէ կամաւոր յանձնառում զոհողութեան: Պատկերացուցէք մոմը. մոմը լոյս կու տա՞յ եթէ ինքը չհալի: Մարդը կրնա՞յ ծառայել եթէ ինքը չտառապի: Ու ի՞նչ է խաչը ինքնին եթէ ոչ խորհրդանիշ (symbol) մը, որ գոյութենական, իրողական փաստով կը բերէ մեզի Յիսուսանման զոհողութեան գաղափարը, իբրեւ կեանքի ներշնչման աղբիւր:

Այսօր, հաւատացեալներ, մենք ամէն տեղ, ո՛ւր ալ գտնուինք, Հալէպի մէջ թէ Պէյրութի, կամ Սփիւռքի մէջ կամ Մայր Հայաստանի, ո՛ւր ալ ըլլանք՝ մենք կոչուած ենք կեանքով մեր նահատակութիւնը ապրելու՝ նուիրումով, զոհողութեամբ. այդ նահատակութեամբ է որ կը մեծնանք, անով կը բիւրեղանանք, անով կ'երջանկանանք: Երջանկութիւնդ ամբողջական չէ, գեղեցիկ չէ երբ ուրիշը կը տառապի եւ դուն կը մնաս «երջանիկ»: Երբ կը բաժնես՝ կը ստանաս: Երբ կը սպառիս՝ կը հարստանաս: Սէրը այն միակ ոյժն է, որ տրուելով չսպառիր, կ'աւելնայ: Եւ կենդանի նահատակութիւնը սէրէն մղուած կեանքի ապրումն է, որ գործով կը թարգմանուի:

Երրորդ. Մենք այսօր կ'ապրինք նոր շրջան մը, զոր կը կոչենք վերածննդեան շրջան հայ ժողովուրդի 20-րդ դարու պատմութեան մէջ: Եթէ քննական աչքով, վերլուծող, մտածող մարդու հայեացքով նայինք մեր վերջին 70-ամեայ կեանքին, Հայկական Եղեռնէն ետք, երբ մարդիկը ստորագրեցին մեր մահուան թուղթը, իմ հայեցողութեամբ՝ այդ 70 տարիները կը բաժնուին երեք շրջաններու.

ա.- Վերբերու դարմանման շրջան. երբ վերապրողները իրենց ցաւերը դարմանեցին, նոր տուն տեղ ու գործ փնտոեցին եւ կամաց-կամաց վէրքին սպիացումը ձեռք բերին:

բ.- Թմբիլիէն արթնացման շրջան. այստեղ կը յիշեմ իմ հօրս ու մօրս սերունդը, որոնք տեսան ջարդը, ցաւը երբ տակաւին փոքր էին տարիքով. ցաւին արձագանգը մնա՛ց իրենց հոգիներուն մէջ. յուշերով ապրեցան, սուգով ապրեցան, միշտ մտաբերելով տարիները ջարդերուն, եւ սակայն աշխատեցան եւ իրենց զաւակներուն ուսում տուին, եւ այդ սերունդը՝ վերապրողներու սերունդը, հանդիսացաւ մեր նոր վերածնունդը կերտող ճարտարապետներու սերունդը: Ասոր համար ես կ'ուզեմ որ մենք կարենանք մեր վերապրողներէն այնքան մարդ ունենալ Տէր Զօրի մէջ, որքան կարելի է, որպէսզի իրենք կատարեն բաղդատականը 70 տարիներու երկու ծայրաբեւեռներուն:

գ.- Վերականգնման շրջան. սա շրջանն է յետ եղեռնեան այն սերունդին, որ ծնաւ եղեռնէն հետքը, եւ որուն համար Եղեռնը գիրքի մէջ կարդացուած պատմութիւն չէր, այլ՝ իրենց հայրերէն լսուած կենդանի վկայութիւն մը: Ասիկա միջին սերունդն է, որոնք դարձան ինքնավստահ մարդիկ այն երկիրներուն մէջ, ուր կայք հաստատեցին, անոնց լեզուները սորվեցան, կեանքի մէջ տեղ հասան, տնտեսապէս յառաջդիմութիւն արձանագրեցին:

Անոնք հիմա կու գան իրենց այդ սուրբ շալակին վրայ դրուած նուիրական ժառանգը կտակելու նոր սերունդին՝ մեր այսօրուան նորածիլ, նորաբողբոջ, պատանի ու երիտասարդ սերունդին, զպրոցականներուն, համալսարանականներուն, անոնց՝ որոնք այլեւս միայն կը կարդան Եղեռնի մասին:

Կ'ուզեմ, որ Տէր Զօրի մէջ Մայիս 12-ի Կիրակին դառնայ սփիւռքահայութեան այս երեք սերունդներուն ներկայացուցիչներուն ժամադրավայրը եւ այդ օրը ըլլայ կենդանի նահատակութեան աւազանին մէջ վերամկրտութեան օր մը: Քրիստոնէական հաւատքին մէջ կրկնամկրտութիւն չկայ. մէկ անգամ կը մկրտուի մարդ: Բայց կրօնական եւ ազգային վերանորոգութեան տեսակէտէն՝ պէտք է վերամկրտուիլ նահատակութեան այն աւազանին մէջ, որուն անունն է Տէր Զօր եւ որմէ անցնողը կը դառնայ նոր մարդ գալիք նոր հորիզոններուն բացուելու համար:

Կենդանի նահատակութեան այս օրինակելի եւ պայծառակերպիչ հոգեխառնութեամբ երբ վաղը երթանք ուխտի ի Տէր Զօր եւ այնտեղ գետեղենք հիմնաքարը նահատակաց Եկեղեցիին, ձեր հոգելից այս մօտեցումէն եւ վերաբերումէն ներշնչուած՝ ես պիտի երթամ եւ պիտի դառնամ ձեր հաւատքին, երկիւղածութեան, սիրոյն եւ յարգանքին բանբերը, ձեր խօսնակը ամբողջ աշխարհի հայութեան համար: Զեր տիպար ուխտաւորի պատկերը իմ դէմքիս վրայ գծուած՝ պիտի թարգմանեմ եւ տարածեմ ամբողջ աշխարհի հայութեան համար: Զայն պիտի գետեղեմ գրչածայրիս վրայ, գայն պիտի ջանամ վարդավառել խօսքիս մէջ: Պիտի հոչակեմ ողջ հայութեան, որ Տէր Զօրը թուղթի վրայ բառ չէ, շրթունքի վրայ խօսք չէ. Տէր Զօրը ուխտատեղի՛ է, եկեղեցի՛ է. ծունկով ուխտի գացէք այնտեղ, ուր աղբիւրը ձեր ուխտին կը բխի նահատակներուն արեան մատուցումէն եւ մեր նոր սերունդի կամքի պրկումէն, յառաջահայեաց, ինքնավստահ մեր ժողովուրդին արժանապատուութիւնը, քրիստոնէական հաւատքին արիութիւնը եւ մեր ազգի ապագայի տեսիլքը տարածելու համար մինչեւ այն օրը երբ արդարութեան արեգակը ծագի հայութեան կեանքին մէջ, արդարութիւն՝ որուն համար իրենց աչ-

քերը փակեցին որպէսզի արեւը չխաւարի հայոց գալիք սերունդներու աչքերուն մէջ:

Հետեւաբար, եկէք հիմա, հսկումի այս ներհայեցողական պահուն, բոլորս միասին ըսենք,-

— Ո՛վ Տէր, նահատակներու այսքան բազմութիւն մը որ ունինք մեր շուրջը համախմբուած, զօրացուր մեզ, որպէսզի կարենանք արդի աշխարհէն մեր վրայ խուժող մեղքերը շոյլութեան, գեխութեան, անտարբերութեան եւ հաճոյապաշտութեան, ի սպառ հեռացընել մեզմէ, թօթափել մեր վրայէն: Մարդ ենք եւ կը փորձուինք աշխարհիկութեան դիւրասահ եւ դիւրահաճ քմայքներէն, որոգայթներէն եւ հրապոյրներէն: Ներէ՛ մեզի, գօտեպնդէ՛ մեր հոգին որպէսզի կարենանք «առաւել կեանք»ով արժեւորել կեանքը եւ հետեւիլ քու երկնահամ խօսքերուդ թէ՛ «հոգի առաւել է քան զմարմին»:

Այս աղօթքով հոգեփոխուած եկէք ճամբայ իյնանք դէպի Տէր Զօր, որովհետեւ այդ ճամբորդութիւնը աստուածազնաց ուղիներէ կ'անցնի մեզ ազգովին տանելու համար դէպի արքայութիւն, յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Ս. Աստուածածին Եկեղեցի
Հալեպ, 10 Մայիս, 1986.

«ԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹԻՒՆ»Ն

ՆԿԱՐՆԵՐՈՒ ԼԵԶՈՒՈՎ...

ՀԱՌԱՏՔԻ, ՅՈՑՍԻ ԵՒ ՍԻՐՈՑ ԿԱՐՐՈՎ

«Այ երկնչի՛ր յայնչանէ, որ սպանանն
զժարմի՛ն եւ զոգի ոչ կարեն սպաննել»

Եթէ հարց տրուի իննի որ մը Աստուծոյ գաւառաւորներն առին իբրեւ հայրս գաւառի, թէ Աւետարանին որմէ՞նք խոսքը ամենե՛նէ աւելցի իմ սրտիս զարեւ է, իմ հոսթիւնս կէրպարանաբարեւան է, պիտի ըսեմ Աստուծոյ յաւ Որդւոյդ Ախարար Քրիստոսի այն խոսքը որ կ'ըսեմ մեզի

«Այ վախճան անունցմ, որոնք մարմինը կը սպաննեն եւ հոգին չեն կրնար սպաննել»

Այսպէս պիտի պատասխանեմ Աստուծոյ գաւառաւորներն առին որո՞հմանս կը հաստատար որ իմ ժողովուրդս, մեք ժողովուրդը, Աւետարանին հաստատարող առաջին քրիստոսեանց ազգը պատմութեան մէջ, Աւետարանի յայտը խոսքերուն հաստատար, յայտը սկզբունքները իւրացուց, յայտը որմէքները գերազույն աւարտանով յայտը պահեց պատմական եւ գաբարտը իր ողջ կեանքի ընթացքին յայտը այդ յայտըին մէջէն այն խոսքը, որ կեանք առաւ ոչմ երջնչեց անուստութեան յայտով գտեց մեր հայտնեան հոգին Աւետարանի այս յայտըուն մէջ ապրապուան տեսաւ

«Այ՛ վախճան անունցմ, որոնք մարմինը կը սպաննեն եւ հոգին չեն կրնար սպաննել»:

Այս կրեմոյ, հաստարով ստեան, մեր հայրերս եւ մայրերս յարեպաշտութեան շունչովը խնկուան ստար

Քառասնից Մանկանց այս եկեղեցւոյ մէջ, ուր կամար-
ները Աւետարան են, խառք Աստուծոյ, Հոգեկան ամբողջ
մթնոլորտը մեկնաբանութիւնն է Աստուածաշունչին եւ
Հայրաքանեւ ամենեւնի արժանազօրացի ու քարոզչութեայ սպ-
ասմանքուն, այս մայր եկեղեցիին մէջ աչաք, եւ կ'ու-
զեմ մեր գիտակցութեան մէջ գերակայից, մեր կեանքին
մէջ գերակային, գերազապահանից, Համագումարի թնչովը
ամբողջնից մեր Հաւատքը Աւետարանի այս խառքին
գլխոյ թէ՛ մենք երբեք պիտի չգտնեանք անեղմէ, ու-
րանք մարմինը պարենեցին, որովհետեւ պիտի չարտա-
նակենք Հաւատալ, որ Հոգին շնն կրնար պարեննից:

Այս բաները ընտրելի Աւետարանին այս երեկոյցին
Համար, որովհետեւ այս երեկան ամենեւնի նորաբան
երեկոնեցիքն մէկն է իմ ու մեր կեանքին մէջ: Եզմանա-
սուն ասորինեքու ընթացքին — եւ մի՛ մտնուք եզմանա-
սուն ասորինեքը մարդ անՀասարկ մը ամբողջ կեանքն են
— մենք աչաքիտի Հոգումի երեկոյ մը շննք ունեցած,
կաթողիկոսի մը պիտարութեամբ, ուխտապնացու-
թեան մեր հանապարհին գլխոյ գլխի Յէր Զոր: Այս երե-
կոն զազրուան մեր ուխտապնացութեան նաւահատիքն է
Բոլոր մեր ասեկը, սազաւարեկը, մեր եկեղեցւոյ աս-
նական սասնկութեան մէջ նաւահատիքով մըն են կան-
խաւան: Սեւ կրնար թապաւորին սոխեւ ելլից ասանց
պատրաստութեան, շնն կրնար Քրիստոսի Յարութիւնը
ոչխունից ասանց քառասնորեայ պահեցողութեան, շնն
կրնար իսկահան ասնախախտութիւն կասարեկ ասանց Հո-
գեկան եզմութեան, ներՀայեայ եւ ինքնաստեւ եւ ինք-
նաքրիւրեպացեայ այն Հոգեկան քոքային որ մարդս
կ'ազնուացեմ եւ արժանի կը գարմեմ ասեին խորեւոր-
ցին, որուան մեծութեան:

Այս ստիճակ, կ'ուզեմ հետեւեայ խառքերը մէկլեկուկ
մեր երեկոյցեան մամնրդութեան ազգթիւն, զոր թիչ ա-
տա՞ղ կարգադրեք եւ գտեմք ընեկ կեանքի նշանաբանը

այս երեկոցին ևս վազուան կարգաբանք զենք Տէր Զոր մեր ուխտաւորութեան նախապահ՝ Տեառն՝ ի Մեզ, Տէր Ամենակալ, զհաւատ, զյոյս և զսէր — անկողոր մեր մէջ, ո՛ր վ Ամենակալ Տէր, հաստարը, յայտը և սէրը

Հաւատ՝ այն եկեղծին զգացողութիւնն է մեր մէջ, որ վառահոսութեան, ապահովութեան զգացումը, ցարգափայրը ևս հոգեկան մթնոլորտը կը կազմուարէ ևս որ մեզի ոյժ կը եկեղծել: Զկայ անհասար մարդ: Անհասարը՝ կը հաստար իր անհասարութեան այլ խարտով, անհասարութիւնն է իր աստուածը: Արանց հաստարու մարդ չի կրնար չելել: Հետեւաբար, եկէ ք մենք չելենք մարտամարտը քրիստոնէական հաստարը, ինչպէս չելելին ու այդ շունչով զարացան մեր հայրերը: Քնչպէս ըսած է Ծրանուայի եշանուար իմաստասէրը՝ սկրիտի կասկածիչ ամէն բանի վրայ, թայց չեմ կրնար կասկածիչ թէ կը կասկածեմ, թէ կը խորհիմ, ևս որովհետեւ կը խորհիմ ուրեմե՛ կա՛մն: Կրնամ ըստ բանեցում վրայ կասկածելու կասկածը մարդու մարդ զարեմնութեան մաս կը կազմէ: Թայց չեմ կրնար կասկածել իմ հաստարիս վրայ: Այս հաստարը չէ՞ր միթէ ամբողջ փիլիսոսֆայութիւնը Վարդանանց ներսեներսեւ կրք անուրջ ըսին այս աստուէն զմեզ ո՛չ ո՛ր կարի խախտել ոչ հրեշտակները երկնէն, և ոչ մարդիկ ոչ ասարը ոչ ասարը, ոչ ջուրը և ոչ ալ ամէն տեսակի նարուած իմ: Իմ ալ զամբ րլլայ այլ նարուածը: Այդ հաստարը չէ՞ր այդեւք, որ անասարտի աստեմերուս վրայ յարմեց հայ մեր մեղքը, և ասպին վրայ այդ մեղքի շարքան մասեմերուս զրեց աստու Ա Ք Պ ՚ը: Հայ մայրը պիտի որ աստարը հոգին հետ պիտի երթայ թայց հաստարտին կը հաստար, որ իր վերապարզ զանկի աշխարհուն մէջ Ա Ք Պ ՚-ի անասարտը յաւիտ պիտի մնար

Յայս Ռ՛՛մ կրնայ այնոր անպիտա քանակ կնի շքտասայ որ վազը վերասին աքեւք պիտի տեսնել: Բնագ-

դական է դարձած յոյսը: Յոյսը վաղուան՝ լոյսն է մեր
այսօրուան: Այնքան ատեն որ յոյսով բռնուած ենք՝
լոյսով կ'ապրինք: Պօղոս Առաքեալ կ'ըսէ. «Յոյս ոչ
երբեք ամաչեցուցանէ» (յոյսը մարդս երբեք ամօթով չի՛
ձգեր): Յոյսն է այն ոյժը, որ մեր աչքերը կը յառէ
վաղուան վրայ, հաւատքի զսպանակէն մղուած եւ ապա-
գայի լոյսովը վառուած: Անյոյս մարդը մեռած մարդ
մըն է նոյնիսկ ապրած ատեն: Եթէ երբեք ես չյուսամ
թէ վաղը պիտի ապրիմ, այսօրս ինչո՞ւ կ'ապրիմ: Գե-
րեզմանը այսօր է երբ վաղուան յոյսը մեռած է իմ մէջ:
Հայոց բանաստեղծը երգեր է.

«Երբ այեկո՞ծ ծովուն վրայ
Իմ մակոյկս խորտակուի,
Ես փրփրադէզ այեաց մէջը՝
Դեռ իմ յոյսը չեմ կտրի...»:

Գետամոյն, ծովամոյն եղող մարդը շիւղի մը
անգամ կը կառչի՝ յոյսէն մղուած: Յոյսը մեր կեանքի
աւիշն է. եթէ դադրի յոյսը, կը կտրուի աւիշը. եւ աւի-
շէն կտրուած ծառը դատապարտուած է չորնալու, ոչըն-
չանալու...:

Սէր. Սանդուղն է ան դէպի երկինք, ուրկէ մարդը
կը բարձրանայ դէպի Աստուած եւ ուրկէ Աստուած
կ'իջնէ դէպի մարդը: «Զի Աստուած այնչափ սիրեաց
զաշխարհ, մինչեւ զորդին իւր միածին ետ զի փրկեսցի
աշխարհ նովաւ». — Աստուած այնչափ սիրեց աշխար-
հը, որ իր միածին Որդին տուաւ որպէսզի աշխարհը
Անով փրկուի:

Հարց կու տամ ձեզի հետ խորհրդածելով այս պա-
հուն. ի՞նչ կայ տիեզերքի մէջ, որ առանց սիրոյ կ'ըլլայ,
բացի քանդումէն, բացի աւերումէն, բացի խոռվութե-
նէն ու տառապանքէն: Արուեստագէտը կը սիրէ իր ար-
ւեստը, նկարիչը կը սիրէ իր վրձինը, գրագէտը կը սիրէ
իր նիւթը, կը սիրէ իր գրիչը, կը սիրէ իր ժողովուրդը

եւ կը ստեղծագործէ: Կոմիտասս Վարդապետ կամաց-
կամաց տաճկական եղանակներուն մէջ կորսուելու դա-
տապարտուած երգերը սրբեց, փոշին մաքրեց, եւ հայ
երգը, հայ հոգիին բխժունքը գտաւ, որովհետեւ սիրե՛ց
անհուն սիրով սիրե՛ց իր ժողովուրդը, խենդօրէն սի-
րե՛ց անոր երգը: Ո՞րն է այն հերոսը որ կրնայ հերոսու-
թիւն ընել առանց սիրելու իր հայրենիքը: Ո՞րն է այն
սուրբը որ կրնայ սրբութեան պսակով լուսազարդուիլ
առանց սիրելու զԱստուած, եւ Աստուծոյ անունով իր
ժողովուրդը: Մէկ խօսքով, գիտնական, ուսուցիչ, ար-
ւեստագէտ, հերոս, սուրբ, մայր, հայր, կարելի չէ երե-
ւակայել առանց սիրոյ: Սէրն է ստեղծարար, ատելու-
թիւնն է քանդարար:

*

* *

Արդեօք այդ սէրը չէ՞ր, որ ասկէ եօթանասուն տա-
րիներ առաջ, անապատի մէջ, մահուան գիրկը նետեց
մեր մէկուկէս միլիոն հայ հայրերն ու մայրերը, եղ-
բայրներն ու քոյրերը: Սէրը՝ հանդէպ քրիստոնէական
հաւատքին եւ սէրը՝ ազգային արժանապատուութեան:
Բաներ կան, որոնք աւելի կ'արժեն քան կեանքը: Մի՛
երկնչիք անոնցմէ, որոնք մարմինը կը սպաննեն. կեան-
քը գերեզմանով չի վերջանար. կեանքը եթէ երբեք գե-
րեզմանը ունի իրրեւ մարմնի բանտ, գերեզմանին մէջ
թեւ կ'առնէ հոգին: Ու թեւ առեր են, տեսէ՛ք, Տէր Զօրէն
թե՛ւ առեր են անոնք, որոնք Տէր Զօրի անապատին մէջ
գերեզման չունեցան բայց աւազին մէջ խառնուեցան:
Թեւը՝ մե՛նք ենք, միսը՝ մե՛նք ենք, ոսկորը՝ մե՛նք ենք,
մորթը՝ մե՛նք ենք. մենք կանք, որովհետեւ անոնք սի-
րեցին ազգը աւելի քան իրենց տարիներով շարուելիք,
գումարուելիք կեանքին օրերը: Ո՞վ կայ այս աշխարհի
մէջ որ պիտի չմեռնի: «Ամենայն տեղ մահը մի է» բայց

ան որ իր կեանքին մէջէն բան կը կ'անմահացնէ, այդ անմահութեամբը ինքը կ'անմահանայ. անմահը ազգն է եւ ոչ ես, դուն, կամ միւսը:

Վերջերս կարդացի — դուք ալ մօտ ատենէն պէտք է կարդաք — մեր ամենէն տաղանդաւոր գրագէտներէն մէկը՝ Թէոդիկը, որ քսանըհինգ ամիսներ բանտի եւ աքսորի ճամբաներուն վրայ տառապեցաւ, եւ վերջապէս ազատեցաւ, վերապրող դարձաւ եւ Պոլիս երթալով գրեց իր յուշերը: Պոլսոյ մէջ, երբ Եղիշէ Պատրիարք Դուրեանը առաջին անգամ իրեն հանդիպեցաւ, գրկեց զինք, ճակատէն համբուրեց եւ ըսաւ.

«Երկո՛ւր, ողջունեմ քեզ մեռած ազգիս ողջ գաւակը»:

Թէոդիկը դարձաւ եւ ընդվզած ըսաւ.

«Ներէ՛, Սրբազան, ազգը չէ մեռած եւ անհնար է որ մեռնի»:

Ազգը ո՛ղջ է: Այս հաւատքով է որ բոլոր նահատակները նահատակուեցան, որպէսզի ազգը ինքը չմահանայ: Եւ այսօր կանք մենք. կանք շնորհիւ այն գերագոյն զոհողութեան, որով չվախցանք մահէն, չվախցանք մարմնի՛ մահէն:

Բայց պէտք է վախնալ այսօր, վախնա՛լ, սարսափի՛լ հոգիի՛ մահէն: Ես արտասահմանը լաւ կը ճանչնամ. մենք կը մահանանք նոյնիսկ այսօր, այստեղ Հալէպի մէջ, Պէյրութի մէջ, ուրիշ երկիրներու մէջ երբ կը գունաթափինք, երբ կը տկարանանք մեր քրիստոնէական հաւատքին, եկեղեցւոյ պատկանելիութեան, դպրոցի, ազգի, լեզուի, գրականութեան մէջ մեր եռանդուն մասնակցութեան մէջ: Դէպի մահուան ճամբան կը տարւինք: Ողջ մեռնիլը աւելի դառն է, աւելի սոսկալի է քան իրական մահը: Տէր Զօրի նահատակները մեռած ողջեր

են. մենք չդառնանք ողջ մեռելներ կեանքին մէջ:

Գիտակցինք, նորոգուինք, հաւատքով թրծուինք, սպունգ դառնանք հաւատքին, սպո'ւնգ: Մէկը եթէ մեզ բռնէ ու քամէ՝ հաւատք եւ սէր միայն դուրս գան մեր սպունգացեալ անձերէն:

Հետեւաբար, եկէ՛ք այս ուխտով այս իրիկուն մենք ջանանք մեր պատրաստութիւնը տեսնել վառուան ուխտագնացութեան համար. կարգապահ, երկիւղած, յարգալից, առանց շռայլութեան, առանց ուրախութեան, որպէսզի հոգեկան ըլլայ մեր ուրախութիւնը, ի փառս Աստուծոյ եւ ի պայծառութիւն ազգիս Հայոց:

Ս. Քառասնից Մանկանց Եկեղեցի
11 Մայիս, 1985
Հալէպ - Սուրիա.

**ՈՍԿԵԿԱՄԱՐ ԽՕՍԲ՝
ՅԱՐԳԱՆՔԻ ԵՒ ՈՒԽՏԻ
ԱՌ ԱՊՐԻԼԵԱՆ ՆԱՀԱՏԱԿՄՆ**

Ահա ձեզի հետ ենք դարձեալ, բայց այս անգամ այնքան մօտիկ ձեզի, որ կարծես կը զգանք ձեր նըշխարներուն բոյրը այս անապատի արեւախառն օդին մէջ...

Եօթանասուն տարիներ շարունակ հաւատարմօրէն յարգեցինք մեր ժամադրութիւնը ձեզի հետ, Ապրիլ 24-ի օրը, որ ողջ աշխարհի հայութեան համար եղաւ ու մնաց օր ուխտի եւ օրէ օր պայծառացաւ մագնիսական գրաւչութեան յարածուն զօրութեամբ: Այդ օրը միշտ յատկանշուած եղաւ ապրումներովը

-ձեր յիշատակի ոգեկոչումին,

-ձեր գերագոյն զոհողութեան վերապրումին մեր գիտակցութեանը մէջ,

-ձեր փառարանութեան ներբողին առ Բարձրեալն Աստուած,

-մեր մէջէն ձեր վերածնութեան գոհաբանութեան առ Հայրն Ամենակալ,

-ձեր ու մեր յոյսին բոցավառումին մեր ազգային-եկեղեցական կեանքին մէջ, եւ

-մեր ազգի իրաւունքին գաղափարին ու կամքին պրկումին, մանաւանդ մեր երիտասարդ սերունդին տեսլապաշտ հոգիներուն մէջ:

Այս տարի, սակայն, այդ օրը հիմնովին տարբեր, բացառապէս իւրայատուկ եւ գերազանցօրէն եզակի հանգամանք մը ունի մեզի համար: Ամէն տարի Տէր Զօրը, հայոց ջարդի, ցեղասպանութեան այս դժոխադուռ կեդրոնավայրը, նուիրականութեան յուզախառն շեշտով մը կը հնչէր շրթներուն վրայ հայ ժողովուրդի միլիոնաւոր զաւակներուն: Բառ էր, յուշ էր, անուն էր, խորհրդանիշ էր: Այս տարի եւ այս օրը Տէր Զօրը ահա շօշափելի՛, տեսանելի՛, շնչելի՛, զգալի՛ իրականութիւն ու մթնոլորտ է, թանձրական հող ու անապատ է, որուն հետ ահա եկած ենք տարրանալու, զայն մեր մէջ տարրացնելու գոյութենապաշտ կենսափիլիսոփայութեամբ մը, եւ խորհրդապաշտ զգայնութեամբ մը:

Այսօր, որպէս Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ դարաւոր եւ այժմ տարագիր Աթոռին՝ եկած եմ ուխտի՛, եկած եմ ձեզի՛ այցելութեան, անապատի աւազներուն մէջ մասունքացեալ ձեր նշխարներուն խունկ ծխելու, զանոնք սիրոյ իւղով օծելու, ինչպէս իւղաբեր կիները մեր Տիրոջ՝ Յիսուսի Քրիստոսի թաղման երրորդ օրը եկան խնկելու եւ օծելու իրենց երկնաւոր Վարդապետին մարմինը, այն պարտէզին մէջ, ուր քարով կնքեալ գերեզմանին մէջ կար պատանքեալ մարմինը Աստուածորդի Յիսուսին:

Ո՛վ նահատակ հայրեր եւ մայրեր, խոնարհումիս մէջ այս անարժան, արժանի ըրէք զիս ուղղելու ձեզի խօսքեր՝ փոխան խունկի եւ իւղի: Խօսքեր՝ որոնք, կը հաւատամ ու կը զգամ, իմս չեն միայն – իմ անձիս պարունակը աննկարագրելիօրէն նեղ պիտի դար անոնց համար – , այլ բխմունքն են սրտերուն ձեր բոլոր ժառանգորդներուն աշխարհի մէջ ցրուած Հայ Ազգին:

ՅԱՐԳԱ՛ՆՔ ձեզ, կամաւոր պատարագք, Սուրիական հայրենիքի բոլոր քաղաքներուն եւ գիւղերուն մէջ վերապրող ձեր արիւնակից եւ հաւատակից հարազատներէն, ձեր զաւակներէն եւ թոռներէն, անոնցմէ՝ որոնք այստեղ ձէգիրէի (Գամիշլիի, Հասիչէի, Բաս-իւլ-Այնի, Բագգայի, Տէր Զօրի) մէջ թէ Հալէպի, Դամասկոսի մէջ թէ Լաթաքիոյ, Քէսապի մէջ թէ Եագուպիէի, Ղընեմիէի կամ Արամոյի, Հոմսի մէջ թէ Համայի շրջանի, Թարթուսի մէջ թէ Պանիասի, կը շարունակեն իրենց հայութեան կեանքը Սուրիոյ Արաբական Հանրապետութեան եւ անոր արդարասէր, քաջակորով եւ ժողովրդանուէր նախագահին՝ Հաֆէզ էլ-Ասատի հովանիին ներքեւ, վայելելով բարօր կեանքի բոլոր պայմանները, որպէս հաւատարիմ եւ նախաձեռնող, աշխատունակ եւ հնարագէտ քաղաքացիներ պատմական այս հայրենիքին, ուր— երբեք չենք մոռնար — մեր ժողովուրդը վերստին շունչ առաւ երբ եղեռնի մթնոլորտը անշնչելի եւ անշնչացուցիչ էր դարձած եւ երբ մեր թշնամին ոգի ի բռին, կատաղօրէն կը փորձէր մեր շունչը մարել մեր գոյութեան անէացումին ակնդէտ եւ հետամուտ:

ՅԱՐԳԱ՛ՆՔ ձեզ, մարտիրո՛ւք ցանկալիք, դրացի եւ եղբայր երկրէն՝ Լիբանանէն, ուր խորտակուած կայմով Կիլիկեան Ս. Աթոռին նաւը նաւամատոյց կայք գտաւ Անթիլիասի Միջերկրականեան գեղափնեայ ծովեզերքին, որուն հիւսիսային կողմը եզերուած ու այլեւս դատարկուած կը մնար Կիլիկիոյ մեր հայրենական աշ-

խարհը: Մայրիներու այն երկրէն՝ որ ձեր զաւակներուն եւ թոռներուն համար դարձաւ վերածննդեան վառ օճախ, ուր քէմբ-երու ժողովուրդի վերածուած ձեր զաղթական ժողովուրդը լրիւ քաղաքացիի կերպարը վերգգեցաւ եւ իր շինարար եւ ստեղծագործ կեանքի բաժինը բերաւ Լիբանանեան հայրենիքի զարգացման եւ յառաջդիմութեան, միութեան եւ ամբողջականութեան պահպանման համար:

*

* *

ՅԱՐԳԱ՛ՆՔ ձեզ, Ասիատա՛կք պանծալիք, ողջ Արարական աշխարհի մէջ սփռուած ձեր զաւակներէն եւ թոռներէն, որոնք Արարական ժողովուրդի ասպնջականութեան բարիքները վայելեցին եւ հայութեան դարակերտ նկարագրի յատուկ պարկեշտութեան եւ ձեռներէցութեան շնորհքն ու բարիքները խառնեցին Արարական երկիրներու օրհնեալ հողերուն մէջ իրենց անցքին եւ ցանքին միշտ կանաչութիւն բուսցնելով եւ հողը պլուզարեութեամբ կենսաւորելով ու շինարարութեամբ պայծառացնելով:

*

* *

ՅԱՐԳԱ՛ՆՔ ձեզ, խաչակի՛ցք Քրիստոսի, Հայկեան ձեր անուանակից հարազատներէն, ձեր զաւակներէն եւ թոռներէն, որոնք այժմ իրենց հաւատքին եւ ազգութեան վկայութիւնը կը բերեն աշխարհին, կիպրոսի եւ Յունաստանի մէջ, ուր տարագրութեան, աքսորին եւ ջարդին հետեւող տարիներուն, անոնցմէ շատերը ան-

ցան դժուարակեաց եւ որբանոցային վիճակներէն. հետրզհետէ սակայն, գաղթականի իրենց ցնցոտիները պատուեցին, աքսորի ու տարագրութեան փոշիները թօթւեցին եւ իրենց հոգեկան շաղուածքը վերաբիւրեղացուցին մարդկային եւ ազգային առողջ տարրերով:

*

* *

ՅԱՐԳԱ՛ՆՔ ձեզ, պատուակա՛ն վկայք, ձեր այն եղբայրներէն եւ քոյրերէն, որոնք իրանեան հողին վրայ, Պարսկաստանի մէջ, դարեր շարունակ իրենց հայութիւնը արժեցուցին եւ կը շարունակեն արժեցնել ստեղծագործական արտայայտութիւններով, եւ որոնք մասնակից եղան ձեր ցաւին, եւ այսօր նորոգեալ հոգեւոր արթնութեամբ մը փաստը կու տան իրենց հաւատարմութեան եւ հայրենասիրութեան՝ հանդէպ իրանեան հայրենիքին եւ ժողովուրդի լուսատեսիլ ապագային:

*

* *

ՅԱՐԳԱ՛ՆՔ ձեզ, արդարութեա՛ն ժառանգորդք, ողջ Եւրոպայի վրայ տարածուած ձեր Արմենական ազգի հարազատներէն, որոնցմէ ոմանք ձեր ճաշակած մահէն ետքը Սուրիական եւ Լիբանանեան այս հողերէն անցնելով կեանքի շունչ առին ի Ֆրանսա, եւ ուրիշներ բախտաւորութիւնը ունեցան այլ ճամբաներով վերապրելու, եւ հասնելու մինչեւ Զուիցերիա, Իտալիա, Պելճիքա, Մեծն Բրիտանիա, ու դեռ վերջերս ոմանք մինչեւ Գերմանիա, Շուէտ ու Տանիմարքա, Աւստրիա, Հոլանտա եւ Սպանիա, եւ ուր անոնք այժմ կը գոյապայքարին ի խընդիր իրենց ինքնութեան պահպանումին, հայ լեզուի

փրկութեան, հայ լեզուով եւ գիրով իրենց փրկութեան եւ իրենց ազգի արժանապատուութեան բարձրացման եւ մեր ժողովուրդի իրաւունքներու հետապնդման եւ ձեռքբերման:

Եւրոպական ցամաքամասի Արեւելեան երկիրներուն՝ Ռումանիոյ, Պուլկարիոյ, Եուկոսլաւիոյ, Հունգարիոյ, Լեհաստանի եւ Ռուսիոյ մէջ ապրող ձեր հարազատները վստահաբար իրենց ձայնը կը միացնեն Եւրոպարնակ իրենց եղբայրներուն եւ քոյրերուն եւ կ'ողջունեն ձեզ այն քաղցր սիրով, որ բաժինն է բոլոր մարդկայնօրէն ազնուական եւ ազգայնօրէն հայաշունչ հոգիներուն:

*

* *

ՅԱՐԳԱՆՔ ձեզ, վկա՛ւք Քրիստոսի, ովկիանոսներէն անդին՝ Հիւսիսային Ամերիկայի՝ Միացեալ Նահանգներու եւ Քանատայի ընդարձակածաւալ աշխարհին մէջ լայնարուոն ցանուած ձեր հոգեկից եղբայրներէն եւ քոյրերէն, որոնք մասնաւորաբար հսկայազօր եւ համազրաւիչ ազդեցութիւններու ներքեւ ոգի ի բռին կը մաքառին ձեր անունն ու պատիւը անաղարտ պահելու, ձեր կտակը սուրբ շալակի պէս իրենց ուսերուն կրելու, լեզուն ու կրօնը, նախանձախնդրութիւնն ու նուիրումը կենդանի եւ պիրկ ընծայելու եւ ձեր զոհողութեան լարերէն արձակուած ցաւի ու բողոքի, արդարութեան եւ իրաւունքի ձայնը լսելի դարձնելու համար աշխարհին:

*

* *

ՅԱՐԳԱՆՔ ձեզ, պարծա՛նք եկեղեցոյ, ձեր այն հարազատներէն, որոնցմէ շատերը կիլիկեան աշխարհէն

պոկուած, արմատախիլ եւ տնաքանդ ու տնահան, բայց մահուան այցէն մազապուրծ, ձեր ճամբաներով քալեցին, Լիբանանի, Դամասկոսի եւ մանաւանդ Հալէպի ուղիներէն անցան, եւ ովկիանոսները անդրանցնելով հասան մինչեւ Հարաւային Ամերիկա՝ Պրազիլ, Արժանթին, Ուրուկուէյ, Չիլի, եւ այժմ՝ մինչեւ Վենեզուելա, եւ ուր սակայն երբեք չմոռցան իրեց քալած ճամբաներուն հողերուն բարիքը, որովհետեւ այդ հողերուն վրայ անոնք մաքրեցին ցեղասպանութեան իրենց վէրքերը, եւ այժմ իրենց նոր կայքերուն մէջ կը շարունակեն հայութեան համայնական գոյամարտի սուրբ առաքելութիւնը:

*

* *

ՅԱՐԳԱՆՔ ձեզ, մանկու՛նք սիրեցեալք ի Տեսուէ, այն ցանուցիր հայու բեկորներէն, որոնք ծայրագոյն Արեւելքի մէջ ի Հնդկաստան եւ այժմ յԱւստրալիա, իսկ ուրիշներ Ափրիկեան անծայրածիր հողերուն վրայ, Եթովպիայէն, Լակոսէն, Քենիայէն, Լիպերիայէն, Հարաւային Ափրիկէէն եւ այլ բազում անկիւններէն կը զգան ձեր մահուան ցաւը եւ միանգամայն՝ ձեր կտակին սուրբ ժառանգը իրենց հոգիներուն մէջ:

*

* *

ՅԱՐԳԱՆՔ ձեզ, լուսաւորեալք երկնային լուսովն, ձեր այն եղբայրներէն եւ քոյրերէն, որոնք այժմ անկարող են ձայնակցելու ինձի, որովհետեւ ձեզ մահացնող մեր թշնամիին կապանքը կը զգան իրենց շրթներուն դրուած, եւ լռութեան կապարը ծանր նստած՝ իրենց

սրտերուն վրայ: Բայց սիրտս կը պահանջէ եւ չեմ կրնար զիրենք դուրս թողուլ յարգանքի այս ոսկեշղթայէն, որովհետեւ նոյն արիւնէն եւ նոյն հաւատքէն բխող ու տարածուող ապրումներն են որ կը լեցնեն եւ կը ծաղկեցընեն իրենց հոգիները: Անոնց սիրտերը կը տրոփեն Պոլիսէն մինչեւ Մուսա Տաղ եւ մինչեւ Տիարպէքիր, Կեսարիա, Մուշ ու Սասուն, որքան ալ այս վերջիններուն մէջ ցանցառային պատկերի վերածուած ըլլայ իրենց թիւը, եւ անգայտային վիճակի մատնուած՝ իրենց լեզուն, եւ ծագումնային յիշատակի փոխակերպուած՝ իրենց հայութեան զգացումը:

Սիրտս այս պահուն մեր աչքերուն բացուած սա եփրատ գետին նման կը պղտորի ու կ'արիւնխառնուի եւ կը դառնայ արձագանգի հծծող հառաչ այն կարօտին, սիրոյն եւ յարգանքին, զորս կը բերեմ ձեզի ձեր իսկ սեփական քաղաքներէն եւ գիւղերէն, եկեղեցիներէն եւ դպրոցներէն, տուններէն եւ երդիքներէն, դաշտերէն ու պարտէզներէն, արհեստանոցներէն եւ գործատեղիներէն, ձեր լեռներէն եւ ձորերէն, ձեր լճակներէն եւ գետերէն, զորս վերջին անգամ տեսաք եօթանասու՛ն տարիներ առաջ եւ որոնց պատկերը ձեր աչքերուն մէջ թաղեցիք այս անապատի աւազներուն ներքեւ — Պոլիսէն, Նիկոմիդիայէն, Ատարագարէն, Այաշի ու Չանդըրիի, Բուզանդիի ու Պէլէմէտիկի ճամբաներէն, Տրապիզոնէն ու Ռիզէէն, Կիրասոնէն ու Սամսոնէն, Ամասիայէն ու Կեսարիայէն, Զիլէյէն եւ Թոքաթէն, Եոզղատէն եւ Համչէնէն, Էրզրումէն եւ Երզնկայէն, Գարահիսարէն, Խընուսէն եւ Պուլանըխէն, Տիւրիկէն եւ Արարկիրէն, Ակնէն եւ Չմշկածագէն, Մուշէն, Վանէն, Տարօնէն ու Սասունէն, Քղիէն ու Բալուէն, Խարբերդէն ու Մալաթիայէն, Սեբաստիայէն եւ Կիւրիւնէն, Տիգրանակերտէն եւ Տշարպէքիրէն, Պիթլիսէն եւ Սղերդէն, Կիլիկեան աչ-

խարհի լեռներէն ու դաշտերէն, Վահկայէն, Թալասէն ու Թոմարգայէն, Հաճընէն, Նիկտէէն, Էրէկլիէն, Նիտէէն եւ Գարարունարէն, Ձէյթունէն, Մարաշէն, Պեհեսնիէն եւ Սեւերէկէն, Սիսէն ու Ֆրնուզէն, Ատիեամանէն եւ Ատանայէն, Այնթապէն եւ Ուրֆայէն, Պահէէն եւ Պերեճիկէն, Մերսինէն ու Տարսոնէն, Այասէն եւ Տէօրթեօլէն, Իսկէնտէրունէն ու Պելանէն, Ալեքսանտրէթէն եւ Անտիոքէն, Մուսա Տաղէն ու Քէսապէն, Մարտինէն եւ Մծրինէն, եւ դեռ այնքա՛ն ուրիշ տեղերէ, որոնք մինչեւ իրենց ուղն ու ծուծը լացին ու ողբացին ձեր անդարձ ու բռնի մեկնումը: Ահա եօթանասուն տարիներէ ի վեր կ'ապրին իրենց որբութիւնը եւ կ'աւաղեն իրենց շէնութեան անշքացումը, կանաչութեան խոպանացումը, եւ ձեր ձեռակերտներուն գեղեցկութեանց աւերակումը: Ձեր կարօտն ունին այնպէս, ինչպէս երաշտացած հողը կը նայի երկնքին՝ ի հայցումն կենսապարգեւ անձրեւին:

*

* *

ՅԱՐԳԱՆՔ ձեզ, երջանի՛կ ճառագայթք, Արարատի միւս փէշերէն եւ Անիի Արեւելեան ափերէն, իր 2770-ամեայ Երեւան-սիրտով երիտասարդացած եւ դարարմատ էջմիածնի յարաճաճանչ կաթողիկէով հաւատաբար Հայաստան աշխարհի ձեր սրտահատոր միլիոնաւոր եղբայրներէն եւ քոյրերէն, որոնք Սարտարապատեան արծիւով եւ գարունաբեր Միժեռնակարերդով, համալսարաններու, դպրոցներու, մասնագիտական հիմնարկներու, մատենադարաններու, գրադարաններու, թանգարաններու, թատրոններու, երաժշտասրահներու, արուեստի կեդրոններու, յարաշխատ գործարան-

ներու տենդոտ հեւքով եւ խանդալից զօրութեամբ ու ուժգնութեամբ, ազգային եւ քաղաքակրթական անպարփակելի ստեղծագործական բխումներով հայութեան յոյսի, յաղթանակի եւ յարութեան աւետիսը կը բերեն ձեզի, ձեր նահատակութենէն ետք, 1918 թուականէն մինչեւ այսօր:

*

* *

Բի'ւր եւ միահամո'ւռ ՅԱՐԳԱ՛ՆԹ ձեզ, անյաղթելի՛ մարտիրոսք:

Ահա այսպէս աշխարհի չորս ծագերուն վրայ վերաշնչող եւ վերակերտող հայութեան պայծառափայլ արեգակի ճառագայթները հոգիիս ոսպնեակէն կը սեւեռակէտեմ ձե'ր վրայ, Տէր Զօրի այս նուիրականացեալ հողին վրայ, որպէս նոր իմն Մովսիսական անկիզելի մորենի, երբ սա պահուն սա հիմնաքարը կը զետեղեմ ձեր ածիւններուն վրայ, պիրկ մկաններով բայց դողացող մատներով, որպէս կնիք անմահութեան եւ նշան յարութեան, գրաւական յոյսի եւ ուղեցոյց տեսիլքի:

Ելէ՛ք, ոտքի կանգնեցէ՛ք, եւ տեսէ՛ք թէ ի՛նչ եմ բերած ձեզի, որպէս ընծայ Եօթանասունամեակի.

– Ահա բերած եմ ձեզի բուռ մը հող եւ պատառիկ մը ժայռ Մայր Հայաստանի պարարտ հողէն ու պազալդ քարէն, որպէսզի զգաք ջերմութիւնը եւ ամրութիւնը ձեր հայրենիքի սուրբ հողին եւ քաղցրութիւնը ձեր հայրերու կենսատու շունչին: Ընդունեցէ՛ք զայն որպէս յաւերժասունդ կերակուր ձեր յաւերժագնաց ժողովուրդէն:

Ելէ՛ք, ոտքի կանգնեցէ՛ք, եւ տեսէ՛ք թէ ի՛նչ եմ բերած ձեզի, որպէս ընծայ Եօթանասունամեակի.

– Բերած եմ ձեզի բուռ մը հող Անթիլիասի այն հողաչերտէն, ուր Կիլիկեան աշխարհի Կաթողիկոսական Աթոռը նոր ընձիւղ արձակեց, եւ ուր ահա քառասուն տարիներէ ի վեր ձեզմէ ոմանց ածիւնները այնտեղ են ամփոփուած, քրիստոնէութեան առաջին վկայ եւ նախամարտիրոս Ս. Ստեփանոսի անուամբ կնքուած Յուշարձան–Մատուռին մէջ, հոնկէ՝ ուր ամէն ուխտասիրտ այցելու երբ ներս մտնէ, իր շունչը կ'ընծայէ որպէս խունկ ու կնդրուկ եւ ձեր շունչը կ'առնէ խաչակրական զոհողութեամբ միայն տարուելիք յաղթանակի կամք եւ տեսիլք անուան ներքեւ: Անոնց դամբարանէն, հայութեան արցունք–աղօթքով եւ վերածննդեան աւիւնով թրծուած այս բուռ մը հողը կը խառնեմ ձեր յիշատակին կանգնուող այս մատրան հիմերուն մէջ, որպէս սիրոյ շաղախ:

*

* *

Դուրս ելէք հողային ձեր ընդերքներէն – չեմ ըսեր գերեզմաններէն, որովհետեւ շունեցաք զանոնք – եւ այժմ դիտեցէք մեզ: Եկած ենք մարդարէական տեսիլքին զօրութեամբը (Եզեկիէլ, Լէ. 1–15) ձեր ցամքած ոսկորներուն ջիղ, մարմին ու մորթ հազցնելու, շունչ հոսեցնելու եւ արիւն ներարկելու: Մե'նք իսկ ենք ջիղն ու մարմինը, մորթն ու շունչը, արիւնն ու կեանքը, զոր Տէրը իր յարութեան հրաշքով տուաւ ձեզի: Թող այլեւս ցաւն ինք գերեզմանուի, եւ կեանքն ինք արեգակուի ի վերայ որդւոց Թորգոմայ աշխարհի չորս ծագերուն վրայ: Դուք կեանքի դեղ էք մեզ համար. դարման՝ մեր մեղքերուն բժշկութեան, խարազան՝ մեր թերացումներուն մէջ մեզ մտրակելու, մեր անհաւատարմութեան մէջ մեր խիղճերը խոցելու զօրութեամբը օժտուած:

Եկած ենք Եփրատի այս ափին, որպէսզի Աստուած այս գետը վերածէ նոր Յորդանանի եւ նոր Արածանիի, եւ մենք կարենանք նորափետուր զարդարեալք դուրս գալ անոր ափերէն եւ վերամկրտեալ ի հաւատս եւ ի հայութիւնս մեր՝ քալենք աշխարհի ճամբաներէն պայծառ ճակատներով, յարգարժան պատուով եւ յուսավառ հայացքով:

Այսպէս վերանորոգուած՝ յարգանք ընծայելէ ետք ձեզի առաջի Աստուծոյ եւ առաջի աշխարհի, ահա կը կատարենք մեր ուխտը. —

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք ձեր կենսատրեալ նշխարներուն սուրբ հայելիին դիմաց, մաքրել, զտել, եւ հարազատօրէն ինքնացնել եւ արժանատրել մեր հայութիւնը ի սպաս Աստուծոյ եւ մարդկութեան համայն աշխարհի:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք վառ պահել մեր քրիստոնէական սուրբ եւ սրբարար հաւատքը մեր պաշտելի Հայց. եկեղեցոյ դարաւոր աւանդութեամբը հայօրէն դրոշմուած եւ հայատիպօրէն մեզ կազմաւորող Քրիստոսի Աւետարանի գաղափարներուն, սկզբունքներուն եւ արժէքներուն ներգործութեան ոսկիացնող հուրովը:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք կենդանի պահել մեր պապերուն ինքնութիւնը եւ անոր իրաւաստուկ զօրութիւն եւ արտայայտչական շեշտ գեղեցկութիւն ընծայած մեր ոսկեղնիկ լեզուն՝ Մեսրոպեան գիրի անմաշելի հանդերձանքովը շքեղափայլ եւ մեր դպրութեան արժէքներովը հազարազանձ, հայ դպրոցի պայծառակերպող քորային մէջէն:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք հարազատ պահել հայ ընտանիքը, մաքուր պահել ընտանեկան յարկերը մեր հայաշունչ, երդիքները մեր պապենական, ընտանիքի հայավայել սրբութեան եւ պատուախնդրութեան ու զաւակներու տոկուն եւ

առողջ դաստիարակութեան առաքելութեան գիտակցութեամբն ու նախանձախնդրութեամբը:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք ամրակուռ կառչած մնալ եւ յարանուն գնացքով առաջ տանիլ մեր ժողովուրդի արդար իրաւունքներու հետապնդման գործը, որովհետեւ ձեր նահատակութեան գերագոյն իմաստը ազատութեան եւ արդարութեան որպէս գին ձեր պատարագած կեանքն է, զոր այսօր մենք պիտի շարունակենք մատուցել մեր կեանքով վասն փրկութեան ազգիս հայոց:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք Տէր Զօրը միշտ կեանքով առլըցուն պահել մեր ապրումներուն մէջ, եւ որպէս վկայութիւն մեր այս ուխտին՝ ահա կը կանգնենք գեղակերտ Մատուն այս Նահատակաց, որպէս համբոյր երկնի եւ երկրի, որպէս դաշինք անխախտ ընդմէջ Աստուծոյ եւ հայութեան, անբեկանելի ուխտ սիրոյ, հաւատարմութեան, նուիրումի եւ զոհողութեան, եւ որպէս աչք մշտարթուն եւ պայծառատես՝ բացուած դէպի ապագայ:

12 Մայիս, 1985

Տէր Զօր - Սուրիա.

ՎԵՐԱՆՈՐՈԳՈՒԹԵԱՆ ԿԱՄՔՈՎ

Անհունօրէն, գերազանցապէս կը հրճուի սիրտս այս պահուն երբ անգամ մը եւս, երկու տարի հեռաւորութեամբ, կը գտնուիմ այս եկեղեցւոյ կամարներուն ներքեւ եւ ձեզ բոլորդ կը գտնեմ այսպէս պայծառ հաւատքի շողափայլ դէմքերով եւ Հայց. եկեղեցւոյ եւ անոր Հովուապետին հանդէպ այսպիսի յարգալից եւ հաւատարիմ վերաբերումով:

Ահաւասիկ հինգ օրերէ ի վեր կը գտնուիմ Հալէպի մէջ: Ինչպէս իմացաք, այս այցելութիւնս երբեք ծրագրուած չէր, եւ չէր կրնար ըլլալ, որպէս Հովուապետական պաշտօնական այցելութիւն: Այսօր մարդկայնօրէն կարելի ամենայն խոնարհութեամբ եւ քրիստոնէաբար կարելի ամենայն երկիւղածութեամբ իբր պարզ հաւատացեալ մը եւ ուխտաւոր մը եկած եմ այցելութեան անոնց՝ որոնք կային երբեմն եւ չկան այսօր:

Իմացաք բոլորդ ալ, եւ ձեզմէ ոմանք թերեւս երէկ ընկերացան ինձի, երբ գացինք Տէր Զօր եւ այնտեղ օծեցինք նոր եկեղեցւոյ մը հիմնաքարը որպէս նշան մեր հաւատքին եւ գրաւական՝ մեր յարգանքին եւ երկիւղածութեան հանդէպ բոլոր մեր այն հայրերուն եւ մայրերուն, եղբայրներուն եւ քոյրերուն, որոնք մեզի պէս կը շնչէին եւ Աստուծմէ տրուած որպէս իրաւունք ունէին շնչելու, ապրելու, ստեղծագործելու եւ բնականօրէն մահանալու, բայց մեր թշնամին փակեց անոնց աչքերը, ջարդեց անոնց մարմինները եւ աւազին մէջ խառնեց զանոնք: Մէկուկէս միլիոն մեր նահատակներուն այցելութեան եկած եմ իբրեւ պարզ ուխտաւոր:

Այստեղ ձեր սիրելի Առաջնորդ Սրբազան Հայրը փափաք յայտնեց որ Սրբոց Քառասնից Մանկանց եւ Ս. Աստուածածին եկեղեցիներուն մէջ երեկոյեան ժամերգութեանց, հսկումի արարողութեան, հոգեւոր ամփոփումի եւ ներհայեցողութեան պահեր ապրինք. եւ ապրեցանք ուխտագնացութենէն առաջ: Վերադարձիս ըսի Սրբազանին. սիրտս բոլորովին հանգիստ պիտի չըլլայ, եթէ մոռնամ Նոր Գիւղը: Ինչպէս երկու եկեղեցիներ այցելեցի դէպի Տէր Զօր ուխտագնացութեան երթի ճանապարհիս, ուզեցի Հալէպի միւս երկու մեր եկեղեցիներն ալ այցելել ուխտագնացութենէն վերադարձիս:

Ահաւասիկ քսանչորս ժամեր հազիւ անցած են այն վայրկեանէն երբ Տէր Զօրի անապատն էինք: Այսօր ինքզինքս կը գտնեմ մեր ժողովուրդի շէն ներկայութեան, հաւատաւոր մթնոլորտին այս երջանկաբեր պատկերին դիմաց եւ կ'ըսեմ Աստուծոյ.

— Փա՛նք քեզ, Աստուած, փա՛նք քեզ, յաղագս ամենայնի, Տէր, փա՛նք քեզ:

Ո՞ւր էինք եւ ո՞ւր հասանք:

Ես երբ պատմութիւնը կ'ուսումնասիրեմ, թիւ ու թուական միայն չեմ փնտռեր եւ մտաբերեր, այլ կը ջանամ վերլուծական երեւակայութեամբ իջնել հոգեկան ապրումներուն մէջ այն մարդոց, զորս կը յիշատակենք պատմութեան մէջէն: Ո՞վ էր Ս. Վարդան, կը մտածեմ. ինծի, ձեզի պէս մէկն էր. կը շնչէր, կ'ուտէր, ընտանիք ունէր, եւ սակայն իբրեւ սպարապետ հայոց երբ դէմ առ դէմ զտնուեցաւ այն վտանգին որ կը սպառնար իր եկեղեցիին եւ քրիստոնէական հաւատքին, իր հայրենի հողին, իր ազգութեան՝ կերպարանափոխուեցաւ, դադրեցաւ սովորական անձ մը ըլլալէ եւ հաւատքով տարուած՝ Աւարայրի դաշտ գնաց: Զուտ մարդկայնօրէն մտածելով՝ պէտք չէր որ երթար, երբ զիտէր որ պիտի մեռնէր:

Ո՞վ կ'ուզէ մեռնիլ: Բայց կ'անդրադառնամ թէ հոգեկան ի՛նչ խոր տազնապ ապրեցաւ այդ մարդը: Հաւատքը որ իր մէջ զօրաւոր էր՝ յաղթեց իր մարդկային տկարութեան եւ իր հաւատքն էր որ զինքը մղեց Աւարայրի դաշտ:

Ու հիմա միտքս կ'երթայ եօթանասուն տարիներ առաջ Հալէպ քաղաքին: Եօթանասուն տարիներ առաջ այն մարդիկը որ Հալէպէն անցան ու դէպի Տէր Զօր գացին արդեօք երբեւիցէ կրնայի՞ն մտածել թէ օր մը Նոր Գիւղի մէջ այսպէս քարաշէն, այսպէս գմբէթաւոր եկեղեցի մը պիտի կառուցուէր, 7-8 հարիւր աշակերտներով Սահակեան դպրոց պիտի բացուէր, ձեմարան պիտի հիմնուէր, նոր սերունդ պիտի գար, այսպէս պիտի զըլարթ եւ շեշտագին երգէին: Ո՞վ կրնար այդ օրերուն սեւ, տազնապահար, անյոյս այդ օրերուն, մտածել թէ այս ժողովուրդը կրնար վերագտնել, գերանցնիլ, անդրանցնիլ իր թիւը եւ դառնալ ազգ՝ Հայաստանով եւ Սփիւռքով, եւ ծաղկիլ, շէննալ ու վերստին շունչ առնելով աշխարհին ըսել թէ հայեր կը մեռնին, բայց հայութիւնը չի՛ մեռնիր...:

Այսօր եկած եմ այս եկեղեցին ձեզի ըսելու համար որ մենք քրիստոնէական հաւատքին ամենէն ուժեղ այդ տրոփը, ներկայութիւնը, ներգործութիւնը պէտք է ըզգանք մեր այսօրուա՛նց կեանքին մէջ, որովհետեւ քրիստոնէական հաւատքը յոյս կը ներշնչէ մարդուս ամէն ժամանակ եւ ամէն տեղ: Յաճախ մարդկային հաշիւները դէպի անյուսուցիւն կը տանին մեզ: Հաւատքն է որ կը բանայ մեր աչքերը ժամանակէն ու գերեզմանէն ալ անդին եւ մեր անմահութեան տենչին նոր մղում կու տայ ու մեր կեանքին իմաստ ու գեղեցկութիւն կ'ընծայէ:

Մենք Զատիկին հետեւող այս յիսուն օրերը եկեղեցական օրէնքով կը կոչենք Յիմնաց շրջան, Յինունքի

չրջան: Յիսնօրեայ այս շրջանը մինչեւ Համբարձում մենք ամէն օր եկեղեցիին մէջ Ս. Աւետարան կը կարդանք: Որքա՛ն թելադրական է Աւետարանի այն հատւածը, որ կարդացուեցաւ այսօր եւ որ կը պատմէ այսահարի բժշկութեան մասին: Մարդիկ աղաչեցին Յիսուսի որ բժշկէ զայն. Յիսուս հարցուց թէ կը հաւատա՞նք, ու երբ հաստատեցին թէ կը հաւատան՝ այն ատեն Յիսուս ըսաւ. «ամենայն ինչ հնարաւոր է այնմ որ հաւատայն» — ամէն ինչ կարելի է անոր համար, որ կրնայ հաւատալ — եւ աւելցուց. եթէ մանանեխի հատիկին չափ հաւատք ունենաք՝ լեռներն անգամ կրնաք տեղափոխել:

Եւ այսօր, ես կ'ըսեմ. ո՛վ Տէր, որքան ճշմարիտ են քու խօսքերդ. մեր հայրերը հաւատք ունեցան եւ անհնարինը հնարաւոր դարձաւ, անկարելին կարելի դարձաւ: Մարդկային հաշիւներով հայութեան վճռուած մահը կեանքի վերածուեցաւ, յարութեան շունչի վերածուեցաւ եւ երբ կը լսեմ փոքրիկներու ձայները բակերէն եւ կը լսեմ դպրոցներէն հնչող կենսախայտ եւ յուսավառ ձայները մեր զաւակներուն, կ'ըսեմ. «Յարութեան շունչն է ահա, ջարդակոտոր ազգդ իմ», որ կը տարածուի մարմնին վրայ մեր զաւակներուն սա եկեղեցիներուն, դպրոցներուն մէջ, տուններուն, սրահներուն եւ փողոցներուն մէջ:

Հետեւաբար, եկէք մտածենք թէ այսօր Հալէպի մէջ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ ծխականներս որքա՛ն երախտապարտ պէտք է ըլլանք Աստուծոյ, որ մեզի տուած է այդ հաւատքը իր Որդւոյն՝ Քրիստոսի եւ մեր հայրերուն միջոցաւ, որով կրցանք յանհաւատութենէ ի հաւատ, յանգիտութենէ ի գիտութիւն, յապականութենէ յանապականութիւն եւ ի մահուանէ ի կեանս դարձնել սլաքը հայոց պատմութեան, միշտ հաւատքին ս մենազօր, անդիմադրելի եւ անխորտակելի ոյժովը:

Այսօր, սակայն, նկատելի երեւոյթ է, որ աշխարհիս մէջ արդիականութիւն կոչուած կեանքի հովերուն դիմաց հաւատքը կը տկարանայ: Մենք պէտք ունինք պայքարի՝ պայքար՝ անհաւատութեան դէմ, պայքար՝ այն բոլոր տեսակի փորձութիւններուն, ազդեցութիւններուն դէմ, որոնք մեր մէջ կը թուլցնեն պտուտակները այն հաւատքին, զորս լարեցին Գրիգոր Լուսաւորիչները եւ մեր մեծագոյն սուրբերը, ինչպէս այս պատերէն ձեզ դիտող սրբապատկերները կը խօսին ձեզի, Ս. Սահակները եւ Ս. Մեսրոպները:

Մեր նահատակ հայրերը ամէն ինչ կրնային շահիլ իբրեւ նիւթական ժամանակաւոր շահ, եթէ իրենց հաւատքը կորսնցնէին: Անոնք կրնային ուրանալ զՔրիստոս, ուրանալ հայութիւնը եւ դառնալ տաճիկ կամ թրքանալ: Բայց ապահովաբար այդ վայրկեանը իրենց մահը պիտի ըլլար, մինչ իրենց մահը եղաւ մեր կեանքը:

Ժամանակին, Հռոմէական կայսրութիւնը կը հալածէր քրիստոնեաները, որովհետեւ այս նորածագ կրօնը արտօնուած կրօնք չէր: Արդարեւ, առաջին դարերուն, ան որ ըսէր քրիստոնեայ եմ, պետականօրէն յանցապարտ էր, զայն անմիջապէս կը նետէին կրկէս, զազաններուն որպէս կեր: Եւ երբ քրիստոնեաները կրկէսին մէջ կ'իջնէին եւ վայրի գազանները իրենց գառագեղնեքէն դուրս կու գային եւ զիրենք կը յոչոտէին, հռոմէական կայսրը, լեզէոնները, բանակի զինուորները, որոնք իրենք զիրենք մարմնով, մկաններով, բազուկով զօրաւոր կը զգային, կը հիանային այն քաջութեան վրայ, որով այդ քրիստոնեաները գազաններուն կեր կը դառնային բայց իրենց հաւատքէն չէին հրաժարէր: Պատմութիւնը կը վկայէ թէ ամէն մէկ քրիստոնեայ որ կը սպանուէր, հեթանոսներէն բազմաթիւ հոգիներ ներքնապէս քրիստոնեայ կը դառնային: Սքանչելի խօսք

մը ունին երկու եկեղեցական հայրեր, գորս ես միշտ կը յիշեմ Դպրեվանքի տղոց դասաւանդած պահերուս: Եկեղեցական հայրերէն Ս. Իգնատիոս «Աստուածազգեաց» կոչուած եպիսկոպոսը կ'ըսէ. «Ուստի անոր արիւնքը քրիստոնէական է, որովհետեւ անոր արիւնքը կը ծամուէին՝ կը նմանէին ցորենի հատիկներուն, որոնք աղօթիքի մէջ ալիւրի կը վերածուէին եւ հաւատացեալներուն հաւատքի հաց կը դառնային»: Ուրիշ եկեղեցական հայր մը՝ Տերտուլիանոս կ'ըսէ. «Քրիստոնէական արիւնքը որ կը թափուի քրիստոնէութեան ծաղկումի սերմնէն էր»: անով քրիստոնէութիւնը կը ծլէր, ծառ կը դառնար, կը ծաղկէր ու կը պտղաբերէր:

Մենք այսօր ամէն տեսակի առաւելութիւններ ունինք բայց կը տկարանանք, կը թուլանք մեր քրիստոնէական հաւատքին եւ մեր հայկական արժէքներուն մէջ: Մայրեր, հայրեր, դուք որ տեսաք ջարդը, գացէք ու ձեր զաւակներուն պատմեցէք թէ ինչ կ'արժեն հաւատքն ու ազգութիւնը ժողովուրդի մը կեանքին մէջ:

Այսօր, երբ ես կը տեսնեմ որ մենք հայ գիրք չենք կարդար, կը հաւատամ որ մեր երկնայնացած նահատակները կը դառնանան. անոնք կը տխրին երբ մենք հաճոյքներու մէջ կը չափազանցենք եւ կը մոռնանք մշակութային արժէքները՝ արտասանութիւններ, երգեր, որոնք հոգին կը ծաղկեցնեն, ու կ'երթանք սեղաններու շուրջ միայն կ'անցնենք մեր ժամանակը: Ես կը հաւատամ որ նահատակները երկինքէն կը տառապին: Բայց երբ կը տեսնեն մեր դպրոցները, երբ կը տեսնեն հայոց գիրք կենդանի, երբ կը տեսնեն հայոց ձեռքերուն մէջ հայ գիրքը, կ'երջանկանան ու կը ժպտին երկնքի աստղերուն պէս:

Սիրելի՛ փոքրիկներ, դպրոցականներ, այս լաւ սորվեցէք, որ մենք այսօրուան անտեսանելի թշնամիէն

յաճախ կ'այցելուինք՝ առանց գիտնալու, առանց անդ-
րադառնալու: Ամէն անգամ որ ես «Պահպանիչ» կ'ըսեմ
ինչպէս քիչ ետք պիտի ըսեմ դարձեալ—, ու կ'արտասա-
նեմ՝ «փրկեա զմեզ յերեւելի եւ յաներեւոյթ թշնամ-
ւոյն»։ «ԱՆԵՐԵՒՈՅԹ ԹՇՆԱՄԻՆ» ամենէն սարսափե-
լին կը նկատեմ: Երեւելին կը տեսնես, կը պաշտպան-
ւիս անոր դէմ: Աներեւոյթը ահռելի է. երբ աներեւոյթ
թշնամին կը մտնէ մեր մէջ, կը սողոսկի մեր մէջ առանց
որ մենք անդրադառնանք, այն ատեն մահացու վտան-
գին ենթարկուած կ'ըլլանք:

Զգոյշ եղէք. արթուն մնացէք:

Միշտ գիտակցեցէք որ Աստուծոյ աչքը երկինքն
ձեզի՛ կը նայի:

Նահատակներու հայեացքը ձեր վրայ է, սեւեռ-
ւած:

Թող ձեր կեանքը ըլլայ Աստուծոյ համար ակնավա-
յել եւ նահատակներուն համար հրճուալից վկայութիւն
մը, Ամենակալին փառքին եւ մեր ազգի պատուին եւ
յաղթանակին սիրոյն, յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցի
Հալէպ, 13 Մայիս, 1985

ԱՊԱԳԱՅԻ ՏԵՍԻԼՔՈՎ

Իմ այս այցելութիւնը, ինչպէս առաջին իսկ վայրկեանէն երբ ժամանեցի Հալէպ ըսի բոլորիդ, չունի պաշտօնական Հովուապետական այցելութեան երեւոյթը: Եկած եմ մէկ շաբթուան համար միայն եւ՝ եկած եմ ուխտի՛: Փափաքեցայ Առաջնորդ Սրբազան Հօր հետ միասին, որ հոգեւոր զրոյցի, հոգեկան եւ ազգային արթնութեան, գիտակցական մտածողութեան, ինքնատեսութեան, ինքնաքննութեան, ինքնասրբազրութեան, ինքնազօրացման առիթ մը ըլլայ իմ այս ուխտաւորութիւնը, ոչ թէ միայն ինծի անձնապէս, եւ ինծի ընկերացող հոգեւորականներուն համար, այլեւ մեր ամբողջ Ազգային Իշխանութեանց եւ յատկապէս մեր սիրեցեալ ժողովուրդին ու մանաւանդ մեր երիտասարդ ու մատուցող սերունդին համար: Վեց օրերու ընթացքին վեց խօսքեր ուղղեցի մեր ժողովուրդին: Ասիկա վերջին խօսքս է այս շաբթուան համար: Ուղեցի այս խօսքս ալ բաժնել մեր ժողովուրդի այն զաւակներուն հետ, որոնք ամենէն շատ տառապողներէն եղան մասնաւորաբար յետ եղեռնեան շրջանի Կիլիկիոյ պարպումէն ետք:

Ես շատ մօտէն, սերտօրէն ջանացած եմ ճանչնալ Մարաշի աղէտը: Գիտեմ, որ Կիլիկիոյ մեր Կաթողիկոսութեան ամենէն շէն ու բարգաւաճ կեդրոններէն մէկը հանդիսացած Մարաշը ի՛նչ ահաւոր հրկիզումի ենթարկուեցաւ եւ ինչքա՛ն տառապանք, արիւն, արցունք եւ աւերակ տեսաւ, եւ ինչպէ՛ս ժողովուրդը ցրուեցաւ աշխարհով մէկ եւ մասնաւորաբար ի Հալէպ, ոմանք վերջնականօրէն, եւ ոմանք ձեզի նման վերսկսելու համար

նոր կեանք մը դարաւոր այն ոգիով, զոր ժառանգած ենք Ս. Լուսաւորիչէն, ամրացուցած ենք Ս. Մեսրոպով, արիացուցած ենք Ս. Վարդանով, քաղցրացուցած ենք Ս. Գրիգոր Նարեկացիով, երգած ենք Ս. Ներսէս Շնորհալիով, պաշտպանած ենք Ս. Գրիգոր Տաթեւացիով, մինչեւ Խրիմեան Հայրիկ եւ մինչեւ մեր հերոսները, որոնք ինկան Մարաշի մէջ կամ այլուր իրենց հաւատքը եւ իրենց ազգութիւնը չկորսնցնելու համար:

Սիրելի՛ հաւատացեալներ, այսօր, քիչ առաջ, այստեղէն կարդացուեցաւ Աւետարանի մէկ հատուածը. կ'ուզեմ այդ հատուածէն տող մը ընտրել որ այս ամբողջ ուխտաւորութեան, վեց խօսքերու այս շարքին գործնական եզրակացութիւնը կամ յանգումը կը նկատեմ:

Յիսուս ըսաւ. «Եթէ ո՞ք կամի առաջին լինել, եղիցի ամենեցուն կրտսեր եւ ամենեցուն պաշտօնեայ» (ՄԱՐԿ. Թ. 34) — Եթէ մէկը կ'ուզէ առաջին ըլլալ՝ թող բոլորէն կրտսեր ըլլայ եւ բոլորին ծառայ: Եւ որպէս գործնական ցուցմունք իր խօսքի ճշմարտութեան՝ մանուկ մը կանչեց իր մօտ, իր գիրկն առաւ զայն եւ դառնալով իր աշակերտներուն, որոնք մեծ ըլլալու մասին կը վիճէին, ըսաւ անոնց. «Ով որ այսպիսի մանուկ մը ընդունի իմ անունով՝ զիս ընդունած կ'ըլլայ եւ ով որ զիս ընդունի՝ ընդունած կ'ըլլայ զիս ղրկողը»:

Այսօր երբ կ'ուզեմ խօսքս ուղղել ձեզի, նպատակս չէ անցեալի դէպքերը վերակոչել. ատիկա յաճախակիօրէն ըրինք անցնող օրերուն. այլ՝ ձեր աչքերը եւ հայեացքները սեւեռել դէպի մեր ապագան: Փոքրիկներն են, դպրոցականներն են, պատանիներն են, երիտասարդներն են դէպի ապագայ բացուած մեր աչքերը, դէպի մեր երազը երկարած մեր ձեռքը, դէպի հայոց գալիք պայծառագոյն ապագան բացուող մեր արեւը: Հետեւաբար, եկէք, այսօր մտածենք, թէ ի՞նչ ընենք մենք, որ-

պէսզի մեր ապագայի այդ տեսիլքը վառ մնայ, կամքը պիրկ մնայ եւ նոր սերունդը շարունակէ այն կտակը, զոր թողուցին մեզի մեր նահատակները եւ զոր մենք կը շարունակենք մինչեւ այսօր մեր տկար ոյժերով:

Մանուկ, պատանի եւ երիտասարդ սերունդը, այսինքն՝ ջարդը չտեսած, Սուրիոյ մէջ կամ ուրիշ արտասահմանեան երկիրներու մէջ ծնած, ծնող եւ աճող նոր սերունդը երբ կտրուած է հայրենի հողէն, այս սերունդը ի՞նչ կը ներկայացնէ մեզի համար: Ես գիրենք բնորոշելու համար կը գործածեմ կարողականութիւն բառը, կարելիութիւն՝ ըլլալու այն ինչ որ ուզեցին ըլլալ մեր հայրերը եւ չկրցան, որովհետեւ մեր թշնամին գիրենք իրենց ճանապարհորդութեան ընթացքը չաւարտած՝ հողին հետ խառնեց: Հիմա այս սերունդն է, ուսումով, աւելի զարգացած եւ զարգացող, տնտեսականօրէն աւելի բարգաւաճ եւ աւելի բարգաւաճող, աւելի ինքնավստահ, օտար լեզուներ գիտցող, օտար աշխարհին հետ հաւասարէ հաւասար խօսող, այս սերունդն է որ մեր յոյսի խօսքն է եւ ապագայի գրաւականը: Այլեւս ստորակայութեան զգացումէն ձերբազատուած այս նոր սերունդն է, որուն մենք կը կտակենք մեր սուրբ հայրերուն, մեր անմահ նահատակներուն թողած ժառանգը:

Բայց կարողականութիւնը, ըլլալու եւ ընելու կարելիութիւնը գործի վերածելու համար խնամքի կը կարօտի: Ի՞նչ կը սպասէք եթէ ծիլ մը ցանէք պարտէզին մէջ, հունտ մը նետէք արտին մէջ եւ ջուր չտաք, չխնամէք, չմշակէք: Զաւակ ծնիլը զաւակ ունենալ չէ: Զաւակը կրթելը, մարդկայնօրէն ազնուացնելը եւ հայօրէն պայծառացնելն է կոչումը մեր ծնողքներուն: Եւ ասոր համար երեք հիմնական ընելիքներ ունիք սրբազան պարտականութեան պէս:

ա. — Ձեր գաւակներուն կրթական, ուսումնական խնամքը նկատել առաջնահերթ: «Ըսէ ինծի ինչ կը սիրես, ըսեմ քեզի ով ես» ըսուած է: Եւ Աւետարանը կ'ըսէ. — «Հոն ուր գանձդ է՝ հոն է սիրտդ»: Եթէ գանձդ դրամի մէջն է՝ դրամով կը չափուիս: Եթէ գանձդ գիրքին մէջն է՝ գիրքով կ'իմաստաւորուիս: Եթէ գանձդ հաճոյքին մէջն է՝ հաճոյքով կը փճանաս: Ո՞ւր է գանձդ: Ի՞նչ բանի մէջ կը նկատես գերագոյն արժէքը: Ես կ'ուզեմ որ բոլորս ալ անդրադառնանք, որ մեր գաւակներուն կրթական, դաստիարակչական, ուսումնական աճումն ու զարգացումը, աշխարհի մարդկութեան հետ քայլ պահելու նպատակը պէտք է ըլլան մեր առաջնահերթ ընելիքներէն մէկը: Հետեւաբար, կոչ կ'ուղղեմ ծնողներուդ. զրկեցէք դուք ձեզ ամէն բանէ, բայց մի՛ զրկէք ձեր գաւակները կրթութենէ: Ուրախ եմ որ մեր ժողովուրդի գաւակները լաւ կը շահին, լաւ կ'ուտեն, լաւ կը հագուին, բայց ինչու ոմանք կ'երթան հայրենակցական միութեան, բարեսիրական միութեան եւ իրենց գաւակին կրթաթոշակը ուրիշէն կը պահանջեն: Առողջարար չէ. մեր մէջ բան մը կը քանդէ: Ես կը նախընտրեմ հագուստ մը պակաս հագուիլ, կերակուր մը նուազ ճոխ ուտել, քան դասագիրքէ մը զրկել գաւակը հայոց: Հետեւաբար, կրթութիւնը առաջնահերթ է, որովհետեւ կը տեսնէք, — լաւ նայեցէք ձեր շուրջը — որ աշխարհը կը զարգանայ. աշխարհը տեղքայլ չ'ըներ. աշխարհը նահանջ չի ճանչնար. յառաջդիմութիւն կ'արձանագրէ:

բ. — Ազգային գիտակցութեան ներշնչում մեր գաւակներուն: Ընդհանուր ուսումը չի բաւեր: Ընդհանուր ուսումը ամէն տեղ կարելի է ստանալ, բայց մենք՝ որպէս հայ ժողովուրդ՝ մեր գաւակներուն կրթութեան մէջ հայեցի նկարագիրը, հայկական արժէքները պէտք է որ բարձր պահենք թէ՛ ընտանիքին մէջ, թէ՛ թաղին մէջ, թէ՛

համայնքին մէջ եւ թէ մեր բոլոր թեմերուն մէջ հաւաքական, համայնական մեր կեանքի բոլոր մակարդակներուն եւ բոլոր աստիճաններուն վրայ: Երկու հազար տարի մեր քրիստոնեայ ժողովուրդը դիմացաւ. ի՞նչ բանակ ունէինք: Մենք դիմացանք մեր լեզուով: Ինչպէս մեր խոհական, իմաստասիրող եւ առաքելաշունչ պատրիարքներէն՝ Թորգոմ Պատրիարքը կ'ըսէ. - «Իր լեզուն գիտցող ժողովուրդ մը, եթէ գերի անգամ ըլլայ գանձին բանալին ձեռքին մէջ ունի, որովհետեւ լեզո՛ւ ունի»: Հետեւաբար, այս երկիրներուն մէջ արաբերէնը պիտի սորվիք, արաբական պատմութիւնը, գրականութիւնը պիտի սերտէք, բայց նոյն ատեն պիտի իւրացնէք, ձեր էութեան մէջ պիտի խառնէք, ձեր անձերուն հետ պիտի ընդելուզէք երկու հազարամեայ տոկունութիւն ունեցող եւ ինչ արհաւիրքներու, ինչ փորձանքներու, ինչ հալածանքներու ժայռի պէս դիմացած Մեսրոպեան սուրբ լեզուն:

Ուստի, ընդհանուր ուսուցում, մարդկային առողջ կրթութիւն տալէն զատ եւ տալէն անդին, դուք պարտաւոր էք նահատակներուն կտակը փոխանցել ձեր սերունդին, եւ այլեւս չըսել թէ հայ ենք որովհետեւ մեր հայրերը հայ եղած են, որովհետեւ մենք արիւնով հայ ծնած ենք. ո՛չ. պէտք է ըսէք. մենք հայ ենք որովհետեւ հայերէն կը խօսինք. մենք հայ ենք, որովհետեւ հայ գիրք կը կարդանք. մենք հայ ենք որովհետեւ հայոց պատմութիւնը գիտենք, մենք հայ ենք որովհետեւ հայ մշակոյթի գանձերով կը հարստանանք: Երբ մարդ կը նայի, կը դիտէ հայոց պատմութիւնը, հայկական աշխարհը, եկեղեցիները, բերդերը, այն բոլոր ստեղծագործութիւնները, ձեռագիրները հարց կու տայ. ի՞նչ հոգի է, ի՞նչ ոյժ է այս որ հորթին մորթը թուղթի կը վերածէ եւ թուղթին մէջ հոգի կը ներշնչէ: Ի՞նչ հոգի է սա, որ Տրդատ Արքային անգամ ծիրանին մէկ կողմ

չպրտել կու տայ, ինչպէս կը վկայէ Ագաթանգեղոս, որպէսզի հսկայազօր արքան երթայ Մասեաց սարը, եօթը ժայռ ուսերուն վրայ կրէ — եօթը ժայռերէն ամէն մէկը եօթը մարդ չէր կրնար շալկել — բերէ Արարատէն եւ Սուրբ Էջմիածնի Մայր Տաճարին հիմ դնէ: Ի՞նչ ոյժ է սա, ի՞նչ հոգի է սա որ քարին վրայ խաչ ու գեղարւեստ կը քանդակէ, քարը կը սրբատաշէ ու «քարաշէն երաժշտութիւն» կը յօրինէ՝ հայկական զմբէթներով: Այսպիսի իրագործումներու արժէքներն են որ պէտք է գիտնա՛ն մեր զաւակները, ոչ թէ միայն տեսականօրէն, այլ հաղորդութեամբ անոնց հետ: Այդ արժէքները պէտք է գիրենք խանդավառեն, իրենց արեան, իրենց գիտակցութեանը մէջ տարրանան եւ երբ հայ ԵՄԲ ըսեն՝ գիտնան թէ ինչու համար կ'ըսեն, կարենան օտարին ըսել թէ ինչ են հայու արժէքները, եւ հպարտ զգան իրենց հայութեամբ:

Գ.—Մարդկային ուսումէն զատ, հայկական շունչէն զատ, մենք պէտք ունինք, ա՛խ որքա՛ն, որքա՛ն պէտք ունինք քրիստոնէական մաքուր կրթութեան, Աւետարանի լոյս ճշմարտութեան ներթափանցումին եւ ներգործումին մեր կեանքին մէջ: Խաչ կը հանենք միշտ, բայց յաճախ Խաչեալը կը մոռնանք: Սիրելիներ, մեր հայրերը չէի՞ն որ ըսին «Հայր մեր՝ Ս. Աւետարանը կը ճանչնանք, իսկ մայր՝ Եկեղեցին Առաքելական»: Վարդանանց սերունդը այսպէս յայտարարեց. մեր պատմութեան բոլոր Վարդանները ըսին.— մենք Աւետարանի հաւատքը ունենալով՝ չենք վախնար մահէն, որովհետեւ կա՛յ յարութիւնը, կա՛յ անմահութիւնը, կա՛յ անմահական կեանքը եւ մենք անոր համար պատրաստ ենք մեռնելու բայց ո՛չ՝ անոնցմէ բաժնուելու: Քրիստոնէական կրթութիւն. այն՝ որ մարդ էակը Աստուծոյ գիտակցութեան մէջ կ'ամրացնէ: Մարդ մը որ Աստուծոյ կը կտրուի՝ տաղանդ ըլլայ ան կամ ամենէն

հուժկու անձն ըլլայ, այդ մարդը ծառին բունէն կտրուած ճիւղի մը կը նմանի. օր մը երկու կը դիմանայ, յետոյ կը չորնայ: Մեր աղբիւրը Աստուած է: Աստուծոյ Որդին մեզի Աւետարանը տալով ու մեր հայրերը այդ Աւետարանը իւրացնելով, իրենց կեանքին մէջ խառնելով մեզի փոխանցեցին մեր քրիստոնէատի՛ւ հայութիւնը: Այսօր հպարտօրէն կ'ըսենք, օտար գիրքերն ալ բացէք, օտարներն ալ կ'ըսեն թէ՛ աշխարհի առաջին քրիստոնէայ ազգը պետականօրէն քրիստոնէութիւնը ճանչցող ազգը հայոց ազգն է: Շատ լաւ. պատիւ մեզի, բայց ե՞նք այդպէս այսօր ապրումո՛վ, միութեա՛ն զգացումով, սիրո՛յ զգացումով, եղբայրութեա՛ն զգացումով: Կը սիրե՞նք զիրար: Անմեղ մարդ չկայ, մարդ մեղանշական է: Մարդուն արժէքը ոչ թէ մեղք չգործելուն մէջ է, այլ՝ մեղք գործելէն ետքը զայն կարենալ սրբելուն մէջ: Ո՞ր մարդն է այն մարդը որուն ձեռքը կ'աշխատի եւ փոշի չի տեսներ: Բայց իրական, ճշմարիտ մարդու ձեռքը փոշոտ չի կրնար մնալ: Որովհետեւ փոշոտ եթէ մնայ՝ կեղտ կը դառնայ, կեղտը՝ հիւանդութիւն: Այսպէս, հոգին մարդուն մէջ կրնայ սայթաքիլ, որովհետեւ մարդը մարդ է, սխալ կը գործէ. բայց ունինք Աստուծոյ տուած այն կարողութիւնը, որով կըրնանք անդրադառնալ, խոնարհարար ընդունիլ զայն, սրբագրել եւ վերստին Աստուծոյ աչքին մէջ նայիլ եւ ինքզինքնիս յստակ տեսնել անոր յստակացոյց հայելիին մէջ:

Սիրելիներ՛ր, ահաւասիկ թէ ինչ ըսել կ'ուզէ Յիսուս երբ կ'ըսէ. — «Եթէ կ'ուզես մեծ ըլլալ, այս մանուկին պէս եղիր», այսինքն, մարդկայնօրէն զարգացող անձ. մեր պարագային նաեւ շարունակաբար հայացող մարդ, մարդկայնօրէն ազնուացող եւ քրիստոնէականօրէն փայլող ու ազգայնօրէն մաքրափայլ եւ ճառագայթող:

Մենք ասկէ երկու օրեր առաջ, Կիրակի, ապրեցանք

Մեր կեանքի ամենէն խորատոյգ եւ կերպարանափոխիչ, պայծառակերպող պահերէն մէկը: Տէր Զօրը այս տարի ինծի համար եւ կը հաւատամ բոլոր անոնց համար, որոնք հոն ներկայ գտնուեցան, Թափօր Լեռ մըն էր, անտեսանելի Թափօր Լեռ մը, ուր գացինք եւ Աստուած խօսեցաւ մեզի...: Այնտեղ հիմը դրինք, հիմնաքարը օծեցինք եկեղեցիի մը, զոր Բերիոյ Թեմի մեր Ազգ. Իշխանութիւնը ինքը ծրագրեց, Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութիւնը վաւերացուց եւ այժմ զայն որոշեցինք կոչել ոչ թէ մէկ սուրբի անունով, այլ՝ հաւաքականօրէն ՆԱՀԱՏԱԿԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻ: Այս եկեղեցին պէտք է կառուցուի, ինչպէս երէկ քիչ մը անդին գտնուող Նոր Գիւղի Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցիին մէջ կ'ըսէի, ոչ թէ մէկ անձի, ոչ թէ երկու անձի կամ երեք կամ չորս անձերու, այլ ամբողջ ժողովուրդին մասնակցութեամբ: Ե. դարու մեր մատենագիրներէն ամենէն խորիմաստ մտածող հայրապետներէն մէկը՝ Յովհաննէս Մանդակունին, հետեւեալ տողերը գրած է, տողեր՝ որոնք խորապէս ազդած են իմ հոգեկան իմացողութեանս եւ զգացողութեանս վրայ. - «անոնք որոնք քիչ ինչքեր ունին, բայց տալ գիտեն՝ անոնց քիչն ալ նոյնքան ընդունելի է Աստուծոյ կողմէ»: Աստուած փոքրէն՝ փոքրը կ'ընդունի իբրեւ մեծ: Արդ, կ'ըսէ, Յովհան Մանդակունի Հայրապետը, ինչպէս ճանչնանք ողորմութիւն չընող մարդը, որովհետեւ, աղբիւրը աղբիւր կը կոչուի երբ ջուր կու տայ, ճրագը ճրագ կը կոչուի որովհետեւ լոյս կու տայ, նոյնպէս մարդն ալ մարդ կը ճանչցուի երբ գիտէ տալ: Ինք իրմով, ինքն իր մէջ փակուած, ինքզինքը մտածող, ինքն իրմով գոհացող մարդը՝ մարդ չէ, քրիստոնեայ չէ ու հայ չէ:

Մենք Աստուծոյ զաւակներն ենք եւ հետեւաբար ես կոչ կ'ուղղեմ ձեր բոլորին, մայրիկներ, իմ սերունդի եղբայրներ եւ քոյրեր եւ սիրելի երիտասարդներ, պա-

տանիներ, ամէն մէկը մեզմէ թող մէկ նուէր ընէ, մէկ օրական, մէկ ժուժ կերակուրի դրամ տայ, որպէսզի երբ գանք օծելու այս եկեղեցին, զգանք որ մեր ժողովուրդըն է որ կ'օծուի այդ եկեղեցիով, թէ՛ դո՛ւք էք որ շինած էք այդ եկեղեցին: Մեր թշնամին մէկ եկեղեցական չըմեռցուց միայն, մտաւորական մը չսպաննեց միայն. մահագործ մանգաղը ձեռք առաւ եւ մէկուկէս միլիոնը ջարդեց: Ու մենք մէկուկէս միլիոնի յիշատակին մատուռ մը պիտի կառուցանենք որպէսզի իբրեւ ճրագ անկէ լոյս քաղենք: Պէտք է ամէն մէկը իր մասնակցութիւնը բերէ, եթէ հայ ենք, եթէ քրիստոնեայ ենք, եւ եթէ մարդ ենք: Զեր թաղական խորհուրդին միջոցաւ, Ազգ. Առաջնորդարանի միջոցաւ ձեր լուծմաները սրբորաց կերպով, առատարուխ կերպով տուէք որպէսզի պատիւ զգանք բոլորս որ այս եկեղեցին շինուած է հայերու ձեռքով եւ ոչ թէ հայու մը ձեռքով:

Զմոռնանք երբեք այրի կնոջ լուծման: Յիսուսի համար այդ լուծման աւելի մեծ էր, որովհետեւ այրին տուաւ «գոյիւ չափ զկեանս իւր»: Օր մը եթէ կերակուր չուտէք՝ բան մը չէք կորսնցներ: Որոշեցէք տարի մը, պայծառ, շողշողուն հագուստներ չգնել. ձեր գեղեցկութենէն բան չի պակսիր: Բայց, բան մը տալով եկեղեցիին եւ ազգին՝ հաւատքի մը փաստը տուած կ'ըլլաք: Այսպիսով նաեւ Սուրիական հայրենիքի իշխանութեան դիմաց մեր հայութեան վարկը կը բարձրանայ: Որովհետեւ Սուրիացին բարձրօրէն կը գնահատէ նահատակները յարգել զխոցող մարդիկն ու ազգերը:

Հաւատացեալ ժողովուրդ հայոց, վերջին խօսքս է որ Հալէպի մէջ կ'արտասանեմ այս առիթով: Ես կ'երթամ, բայց դարձեալ կու գամ: Շատ կը խնդրեմ ձեզմէ որ աղօթէք ինձի համար, պէտքը ունիմ ձեր աղօթքին, առողջութեանս համար եւ հոգեկան զօրացմանս համար: Երբ գամ այստեղ, եւ օծումը ընենք Տէր Զօրի նոր եկե-

ղեցիին, Աստուած տայ, որ ձեզ բոլորդ ողջ տեսնեմ, աւելի պայծառ տեսնեմ, աւելի շէն տեսնեմ, եւ նոր եկեղեցիով մը անապատի մէջ բարձրացած՝ հայութեան հաւատքը երգող եկեղեցիով մը այս ժողովուրդը հարստացած տեսնեմ եւ կարենամ ըսել աշխարհին։— հայը մահ չունի, որովհետեւ գիտէ հաւատալ եւ գիտէ զոհուիլ։ Եւ ան որ կը հաւատայ եւ կը զոհուի՝ անմահութեան ճամբուն ուղեւոր մըն է դէպի փառքը Աստուծոյ, դէպի ապագան հայոց եւ դէպի պայծառութիւնը մեր սուրբ եկեղեցիին։

Ս. Գեորգ Եկեղեցի
Հալէպ, 14 Մայիս, 1985.

ՀԱԻԱՏԱՐԻՄ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՍԿՁԲՈՒՆՔՆԵՐՈՒ

Հոգիս խորապէս կը հրճուի սա պահուն, երբ Աստուծոյ շնորհով, ձեր թեմի Առաջնորդ Սրբազան Հօր եւ Զահլէի Թաղական Խորհուրդին հրաւէրով ահա կը գտնուիմ ձեր մէջ առաջին անգամ ըլլալով, եւ մանաւանդ նուիրական ուխտաւորական առաքելութենէ մը վերադարձի ճանապարհին վրայ:

Առաջին իսկ հերթին, կ'ուզեմ աղօթք վերառաքել առ Աստուած, հոգիներուն համար Պալըզեան գերդաստանին, Արսէն Պալըզեանի եւ իր ամբողջ ընտանիքի ննջեցեալներուն հոգիներուն համար, որոնք տարիներ առաջ այս եկեղեցին կառուցին որպէս հոգեսնունդ տունը հայ ժողովուրդի Զահլէաբնակ զաւակներուն: Թող Աստուած իրենց հոգիները երկինքին մէջ երջանկացնէ երբ այսպէս կը տեսնեն իրենց եկեղեցին, իրենց զոհողութեամբ կառուցուած այս տաճարը հոգեւորապէս եւ ազգայնօրէն բարախուն ձեր ներկայութեամբը եւ ձեր մասնակցութեամբը:

Ըսի, եւ Սրբազան Հայրը արդէն իսկ յայտնեց, որ պատմական, նուիրական ուխտագնացութենէ մը վերադարձի ճամբուն վրայ երբ այնպէս տնօրինուեցաւ որ այստեղ հանգիստի համար պահ մը կանգ առնեմ, փափաքեցայ ձեզի հետ ըլլալ, աղօթքի պահ մը բաժնելով ձեզի հետ. զգացի, որ հանգիստս ամբողջութեամբ հանգիստ պիտի չըլլար եթէ ձեզի հետ չանցնէի այս քանի մը ժամերը:

Եօթանասուն տարիներ անցան այն սեւ օրէն, երբ բազմահազար, հարիւր հազարներով ձեզի եւ ինծի պէս հայարիւն, հայահաւատ, հայալեզու հայրեր, մայրեր, զաւակներ անցան անապատի մը մէջէն եւ այլեւս արեւ չտեսան: Եօթանասունամեակին, ուզեցի իրրեւ կաթողիկոս երթալ եւ իրենց հետ խօսիլ աւազներուն մէջ, ծունկի գալ, խոնարհիլ իրենց պաշտելի յիշատակին, եւ հիմնաքարը օծել Նահատակաց Եկեղեցիի մը, այժմ հայութենէ գրեթէ պարպուած բայց հայութեան սրտին մէջ միշտ ներկայ՝ Տէր Զօրի մէջ: Դէպի Անթիլիաս վերադարձի ճամբուս վրայ ահաւասիկ կը գտնուիմ Զահլէի մէջ, եւ կ'ուզեմ ձեզի բերել առաջին խօսքը իմ այս ուխտագնացութեան, Լիբանանեան հողին վրայ:

Այս ուխտագնացութիւնը չորս հիմնական սկզբունքներ՝ անհերքելի, անստուեր ու մշտապայծառ ճշմարտութիւններ հեղ մը եւս լուսաւորեց իմ միտքիս եւ սիրտիս մէջ. —

Առաջին. Քրիստոնէական հաւատքը որ մարմնացաւ Հայց. եկեղեցիին մէջ մէկ է եւ անբաժանելի: Նահատակները ինծի ըսին ու ձեզի ալ միշտ կ'ըսեն, որ երբ եկաւ եաթաղանը Թուրքին, երբ եկաւ սուրը Չէչէնին, չհարցուցին թէ ի՞նչ հաւատքի կը պատկանիք. ի՞նչ տեսակ հաւատքի կը պատկանիք. քրիստոնեա՞յ էք ու հա՞յ, հետեւաբար՝ նոյն մահուան արժանի: Ուստի, եկեղեցին, մարմնակառոյցը քրիստոնէական հաւատքին, առաքելահաստատ, Լուսաւորչական, էջմիածնահիմն այս կառոյցին մէջ մէկ է հայ ժողովուրդը: Նահատակները ձեզի կ'ըսեն. «վա՛յ ձեզի, ամօ՛թ ձեզի եթէ երբեք պատահի որ Հայց. եկեղեցւոյ մէջ խտրութիւն, բաժա-

նում, անջատում դնէք»: Մեր թշնամին չդրաւ. վա՛յ ձեզի եթէ դուք դնէք: Եկեղեցիին մէջ սէրը չի կրնար սեփականուիլ «ես եկեղեցին կը սիրեմ, դուն եկեղեցին չես սիրեր» ըսել կարելի չէ: Եկեղեցասիրութիւնը համահայկական է:

Երկրորդ. Համահայկական է նաեւ հայրեմասիրութիւնը: Հայրենիքը մէկ է. այն հողը, ուրկէ արմատախիւ եղան անոնք եւ տարուեցան ու օտար, կիզիչ անապատներուն աւազներուն մէջ խառնուեցան, այդ հայրենիքը իրենց համար գերագոյն նուիրականութեամբ օժտուած արժէք էր, մէկ էր, եւ անոր յաւերժութեան համար իրենք նահատակուեցան: Չէ կարելի սեփականացնել հայրենիքը եւ ըսել «ես հայրենասէր եմ, դուն հայրենասէր չես»:

Երրորդ. Լեզուն եւ մշակոյթը: Մեր լեզուն, Մեսրոպեան գիրը եւ այդ լեզուով արտայայտուող հայութիւնը մէկ դիմագիծ ունի՝ հայ անունը: Երբ կ'ըսենք գերմանացի, երբ կ'ըսենք անգլիացի, երբ կ'ըսենք ֆրանսացի կամ պարսիկ կամ արաբ, չենք ակնարկեր անոնց դիմագիծին, այլ՝ լեզուին. լեզուն ազգի մը դիմագիծն է. ազգերը կը ճանչցուին գլխաւորապէս այն արտայայտչական ինքնութեամբը, որ իրենց լեզուով կը դրսեւորուի, իրենց հոգեկան աշխարհը, ապրումները, զգացումները, ձգտումները, տառապանքները, երգերը, այս բոլորը միասին մէկ լեզուով կ'արտայայտուին: Հետեւաբար, դպրոցը՝ այդ լեզուին մշակութեան օճախը ամբողջական է, համահայկական է եւ հետեւաբար, անոր մէջ ոչ մէկ բաժանում ներելի է:

Թէոդիկը, 25 ամիսներու աքսորեալը Տէր Զօրի անապատներուն մէջ, երբ Աստուծոյ շնորհքով եւ պարագաներու բերումով ազատեցաւ մահէն եւ գրի առաւ իր յուշերը, տառապանքի յուշերը, այնտեղ տող մը գոր-

ծածեց, որ իմ սրտին խօսեցաւ, եւ կ'ուզեմ որ ամէն մէկ հայու սրտին մէջ արձագանգէ. «Մեր միութիւնը մեր գոյութեան գրահն է» ըսաւ ան. եթէ խախտի մեր միութիւնը, արտաքին թշնամին մեզ կամաց-կամաց բայց հիմնապէս կը քանդէ. ճիշդ մարդկային մարմինն նման. երբ մարմինը ներքնապէս առողջ է, արտաքին մանրէն կու գայ եւ կը յաղթահարուի. բայց երբ մարմինը ներքնապէս ինքը քայքայուելու ատակ է, փոքրիկ հովէն անգամ կ'ազդուի:

Սիրելիներ՛ր, կարելի է տարբեր ըլլալ. բնական է: Կարելի է տարբեր կարծիքներ ունենալ. մարդկային է: Կարելի է տարբեր-տարբեր զաղափարներու հաւատալ. ազատ է մարդ. Աստուած զինքը ազատ ստեղծած է: Բայց այս հիմնական տուեալներուն մէջ՝ կրօնքի, հայրենիքի եւ լեզուի, կարելի չէ, պէտք չէ տարբեր ըլլանք, որովհետեւ ասոնք մեր նուիրականագոյն սրբութիւններն են, եւ որոնց պահպանումը մեր աւագ պարտականութիւնն է:

Զորրորդը, որ այս վերջին քսան տարիներուն առաւել եւս պայծառութիւն զգեցաւ մեր ժողովուրդի գիտակցութեան եւ կեանքին մէջ, հայ ժողովուրդի իրաւունքներու պաշտպանութեան հետապնդման եւ ձեռքբերման նուիրական առաքելութիւնը՝ հայ դատն է, իր նուիրականագոյն իմաստին մէջ:

Ահաւասիկ չորս հիմնական ճշմարտութիւններ՝ եկեղեցի, հայրենիք, լեզու եւ հայ դատ: Բոլորս պէտք է այս չորսին մէջ միանանք եւ այս չորսով ամրանանք, որպէսզի կարենանք աշխարհին փաստել թէ մեր թշնամիին խաղը ձախողած է: Բայց, լաւ գիտցէք, որ ան տակաւին կը հետապնդէ իր գործը. թշնամիին գործը չվերջացաւ Տէր Զօրով. կը շարունակուի այսօր Սփիւռքի մէջ, հանդարտ, դանդաղ ու զաղտնի մահացումովը լեզ-

ւին, հաւատքին, հայրենիքի գաղափարին եւ հայ դատին: Ես տեսած եմ արտասահմանի հայութիւնը. ես գիտեմ թէ ուրիշ երկիրներու մէջ հայոց լեզուն ինչպէ՛ս կը թառամի մատղաշ սերունդի շրթներուն վրայ:

Սիրելիներ՛, Տէր Զօրէն բերած եմ ձեզի մեր նահատակներու պատգամը՝ «չըլլայ որ մեր մահով շահուածը դուրս ձեր կեանքով կորսնցնէք»: Ես այդ շահուածը կործանող գործիքին մէկ անուն կու տամ. անտարբերութիւն: Եթէ կ'ուզենք մեր նահատակներու պատգամը գործադրել՝ ամո՛ւր պահենք մեր ինքնութեան չորս սիւները՝ կրօնքը, հայրենիքը, լեզուն եւ իրաւունքները:

*

* *

Կու գամ իմ խօսքի աւարտին: Ի՞նչ է եկեղեցին հաւատացեալներ. եկեղեցին այս պա՞տն է, եկեղեցին սաքա՞րն է, եկեղեցին սա աշտանա՞կն է: Ո՛չ. եկեղեցին ժողովո՛ւրդն է հաւատքին մէջ միացած, հայօրէն ապրող եւ մեր ազգային ինքնութիւնը հոգեւոր այս հարստութեան մէջէն արտայայտող: Եկեղեցին համահաւաքոյթն է, միասնութիւնն է բոլոր անոնց, որոնք կը հաւատան ի Քրիստոս, հայօրէն, Լուսաւորչօրէն, Մեսրոպարար, Վարդանարար: Յիշեցէք Հին Կտակարանի պատմութիւնը, երբ Երրայեցի ժողովուրդը Աւետեաց երկիրը պիտի մտնէր, Երիքովը պիտի գրաւէր, քահանաները Տապանակ Ուխտին շալկեցին եւ եօթ անգամ դարձան Երիքովի շուրջ. եօթերորդ անգամ Երիքովի պարիսպները խորտակուեցան: Ի՞նչ կար «Տապանակ Ուխտի»ին մէջ: Հոն կար Մովսէսի Տասնաբանեայ Օրէնքը, Սինայէն Աստուծոյ տուած Օրէնքը՝ տասնաբանեայ պատուիրանը. կար մանանայ, երկինքէն իջած եւ ժողովուրդին սնունդ տրւած այդ աստուածատուր նիւթը, որ Աստուած երկինքէն

տեղացուց երբ հաց չգտան անապատին մէջ. կար Ահարոնի ծաղկեայ գաւազանը:

Սիրելի՛ հաւատացեալներ,

Նահատակները Տապանակ Ուխտի մը դրին իմ ուսերուս եւ այդ Տապանակ Ուխտին է որ ես ձեր ուսերուն վրայ պիտի դնեմ այսօր, ու զայն պիտի տարածեմ ամբողջ աշխարհի մէջ: Այդ «Տապանակ Ուխտի»ին մէջ կան Լուսաւորչի կանթեղը, Մեսրոպի գիրը եւ Վարդանի սուրը: Այս է Հայոց Տապանակ Ուխտին: Երբ գիտնանք քաջօրէն, ուս ուսի, ձեռք ձեռքի, սիրտ սիրտի քալել, բարձր շալկած սուրբ կտակը մեր նահատակներուն, հայոց նոր Տապանակ Ուխտին, այն ատեն է որ աշխարհը մեզ կը յարգէ ու թշնամին կը պարտուի: Այն ատեն է որ նահատակներուն արիւնը կը ծաղկի ու նոր կեանք կուտայ ու այսպէս հայ ժողովուրդը կ'ապրի իր վերածընդեան, յարութեան նոր շրջանը Մայր Հայրենիքով, Հայաստանով, Երեւանով, Ս. Էջմիածնով եւ Սփիւռքի չորս ծագերուն վրայ տարածուած հայութեան բոլոր գաւակներով՝ միաշունչ, միատրոփ, միասիրտ, միակամ եւ մշտատեսիլ, յառաջընթաց դէպի մէկ ապագայ. այն՝ որուն կը սպասէ հայ ժողովուրդը, իր ամբողջական երազին իրականացումը Աստուծոյ աչքին ներքեւ, մարդկութեան ծառայութեան եւ հայութեան յաւերժութեան համար յաւիտեանս յաւիտենից:

Զօրացէք միութեամբ: Այս եկեղեցին չըլլայ որ լեցուն ըլլայ միայն երբ կաթողիկոս մը կամ Առաջնորդ մը եկած ըլլայ: Հաւատացէք, Անթիլիասի մէջ նստած, սիրտս կ'արիւնի այն ատեն, երբ իմանամ ու լսեմ որ մեր եկեղեցիները դատարկ են, որ մեր դպրոցները կամացկամաց կ'անչքանան: Ի՞նչ կը կորսնցնէ ձեզմէ իւրաքանչիւրը եթէ երբեք Աստուծոյ տուած եօթ անգամ քսանչորս ժամերուն մէջ մէկ ժամ տայ եկեղեցիին:

Եկեղեցին իր հաւատացեալներուն համատեղումով է եկեղեցի: Կը սպասեմ, որ Զահլէի ժողովուրդը իր եկեղեցիով, իր դպրոցով, իր մշակոյթով կարենայ ինքզինքը արտայայտել իրրեւ մէկ ժողովուրդ՝ միասնօրէն, միահաւատ, որպէսզի աշխարհը յարգէ մեզ եւ մենք մեր զաւակներուն թողունք մեր նահատակներուն սուրբ կտակը:

Սիրելի՛ դպրոցական աշակերտներ,

Ես փափաքեցայ, որ դուք բակէն հոս գաք, զիս մտիկ ընէք: Գիտէ՞ք ինչ կ'ըսեմ ես ձեզի համար ձեր ծրնողներու ներկայութեան. կ'ըսեմ որ դուք մեր աչքն էք դէպի ապագայ բացուած. դուք մեր սիրտն էք որ կը տրոփէ ապագային համար: Մեզմէ շատերուն սիրտը կը տրոփէ անցեալի տրոփներով, յիշատակներով. դուք կը նայիք դէպի ապագայ: Այնպէս լաւ սորվեցէք հայոց կրօնքը, հայոց լեզուն, հայոց գրականութիւնը որ դուք կարենաք ձեր ընտանիքներուն, ձեր կեանքերուն մէջ ինքզինքնիդ արտայայտել հպարտօրէն, ձեր սեփական լեզուով: Երգերով, արտասանութիւններով հայոց մշակոյթի գանձերը խառնեցէք եւ տարրացուցէք ձեր ապրումներուն մէջ եւ այն ատեն տեսէք թէ ինչպէս գեղեցիկ կ'ըլլայ հայոց կեանքը՝ արեւին ներքեւ ու մեր ապագային ճամբուն վրայ խայտացող: Վերջին խօսքս ձեզի՛ սիրասուն փոքրիկներ՝ հայոց ապագայի նոր ընձիւղներ, ձեր ծնողներուն գուրգուրանքը վայելող անուշիկ հոգիներով, պայծառ ճակատներով, պճլտուն աչքերով փոքրիկներ, «ղայի՛մ» բռնեցէք, ինչպէս կ'ըսէ բանաստեղծը, մեր լեզուն:

Ահաւասիկ բարեկամներ, իմ ճանապարհիս վրայ, դէպի Անթիլիաս վերադարձիս առաջին այս հանգրուանին, սիրտս բացի ձեզի եւ կ'ուզեմ որ բոլորդ ալ յիշէք այս օրը եւ նորոգուիք հոգիով, վերամկրտուիք մեր

Ապրիլեան նահատակաց եօթանասունամեակի յիշատակով, կեանքով քալենք դէպի ապագայ, ինչպէս իրենք մահով քալեցին դէպի մեր կեանքը, դէպի մեր յարութիւնը Աստուծոյ փառքին համար:

Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Եկեղեցի
Ջահլէ, 16 Մայիս 1985.

ՀԵՐՈՍՆԵՐՈՒ ՈՒՂԻՈՎ

1985-ը ողջ հայութեան կեանքին մէջ, ի Մայր Հայաստան եւ ի սփիւռս աշխարհի, պիտի մնայ բարձրակէտ տարի մը՝ ներշնչողական ոյժով օժտուած, թրթխմորի պէս մեր հայութեան զանգուածը խմորող այն տարին, որուն մէջէն մեր ժողովուրդի ազնուագոյն ապրումները, արդարագոյն ձգտումները եւ իր իղձերուն, երազներուն եւ տեսիլքին իրականացման վճռակամութիւնը պիտի ոռոգեն, պիտի ջրդեղեն, պիտի գօտեպընդեն եւ պիտի կենսաւորեն հայ կեանքը ամենուրեք եւ՝ յարաճո՛ւն ընթացքով:

Եօթանասունամեակն է Հայկական Մեծ Եղեռնին: Եօթանասունամեակի առիթով, ինչպէս ամէն տարի Ապրիլ 24-ի առիթներով ես կ'երեւակայեմ ու անձնապէս ալ կը վկայեմ, թէ աշխարհի մէջ չեղաւ ու չկայ տեղ մը, ուր ՏԷՐ ԶՕՐ բառը չարտասանուեցաւ: Պէյրութի մէջ թէ Պարսկաստանի, Միջին Արեւելքի մէջ թէ Եւրոպայի, Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ թէ Հարաւային Ամերիկայի, մէկ խօսքով՝ ամէն անկիւն, ուր հայութիւն կայ Սփիւռքի մէջ եւ մեր Հայաստանի սիրտը եղող Երեւանի մէջ, Հայաստանի ժողովուրդի շրթներուն վրայ հնչեց Տէր Զօ՛ր, Տէր Զօ՛ր, Տէր Զօ՛ր որպէս խորհրդանիշ հայ տառապանքի, նշանակ հայութեան ջարդի եւ վկայարան ցեղասպանութեան: Տէր Զօրէն եւ Տէր Զօրանման բոլոր սպանդանոցներէն վերապրողները հաւաքուեցան ամէն տարի եւ ամէն տեղ, եւ իրենց կենդանութեամբը վկայեցին թէ՛ ցեղասպանութիւնը իրականութիւն է մեր կեանքին մէջ, վէրք է մեր մարմիննե-

րուն վրայ տակաւին արիւնոդ: Անոնք որոնք տակաւին կը ջանան, կը ճգնին, կը տազնապին ցեղասպանութիւնը ուրանալ, տեսան — կոյր պէտք է ըլլային չտեսնելու համար — թէ ցեղասպանութիւնը տակաւին թարախով արիւնոդ վէրք է հայութեան կեանքին մէջ, մանաւանդ սփիւռքեան մեր պայմաններուն ներքեւ:

Եօթանասունամեակի այս բացառիկ առիթով խորհեցայ եւ հարց տուի. — ինչպէ՞ս կրնայինք մենք Տէր Զօր բառը արտասանել իբրեւ անուն, ոգեկոչել իբրեւ յիշատակ, զայն հռչակել իբրեւ խորհրդանիշ, առանց անոր թանձրական ներկայութիւնը շօշափելու եւ զայն զգալու, տարրացնելու մեր գոյութեանը մէջ: Եւ ատոր համար ցանկանալով ցանկացայ երթալ Տէր Զօր, որպէս Կաթողիկոս Մեծի Տանն Կիլիկիոյ եւ անցնիլ այն ճամբաներէն, ուրկէ անցան անոնք, որոնք էին ու չկան եւ որոնց չըլլալուն համար մենք կանք այսօր. որոնք էին ու չկան եւ որովհետեւ իրենք չեղան, մենք կանք. իրենք չեղան, որպէսզի մենք ըլլանք:

Բերիոյ թեմի Առաջնորդ Սրբազանին եւ Ազգ. Իշխանութեան տնօրինութեամբ եւ Սուրիական Արարական Հանրապետութեան բարեխնամ կառավարութեան հոգածութեան ներքեւ գացինք այնտեղ եւ հայութեան անունին ու պատիւին, վերապրումի իրաւունքին անունով գետեղեցինք եւ օծեցինք մարմար հիմնաքար մը, նախապէս շինուած բայց այժմ խարխուլ մատուռին տեղ նոր եկեղեցի մը կանգնելու համար, որպէս վկայութիւն հայութեան վերածննդեան, եւ զայն կոչելու համար ՆԱՀԱՏԱԿԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻ: Մեր յարգանքի եւ ուխտի խօսքը ուղղելէ ետքը նահատակներուն եւ այնտեղ համախմբուած բազմահազար ժողովուրդին, ելանք ու գացինք Տէր Զօրէն տասնհինգ քիլօմեթր անդին, անապատը, ուր ոչ ջուր կար, ոչ բոյս կար եւ ոչ շունչ կար: Քալեցինք երկու հազարէն աւելի ժողովուրդով, քալե-

ցինք կէս ժամ անապատին մէջ եւ այնտեղ հոգեհանգիստ ընելէ ետք բոլորս ալ այրող այդ աւազին վրայ ծունկի եկանք եւ զգացինք մեր ծունկերուն մէջ հողէն վերյառնող այն ոգին, որուն ականարկեց ձեր «Յառաջ» դպրոցին Տնօրէնը քիչ առաջ, երբ ըսաւ. «մեր մէկուկէս միլիոն նահատակներուն աչքերը Ձեր մէջէն մեզի կը նային»:

Այո՛, նայեցան ինձի եւ այժմ ձեզի՛ կը նային իրենցմով լեցուած իմ աչքերէն:

Այնտեղ ըսինք «ողբամ մեռելոց» եւ այժմ եկած ենք այստեղ՝ Այնճարի մէջ, եւ վաղը Անթիլիասի մէջ, ըսելու «գոչեմ ապրողաց»: Այնտեղ, սիրելիներ, հայոց սուրբ միւռոնով օծուած քարին տակը Մենք գետեղեցինք Հայաստանէն բերուած բուռ մը հող եւ պատահիկ մը Հայաստանի պազալդ քարէն, որպէսզի գետնին տակ ամփոփուած մեր բոլոր նահատակներուն ոսկորները զգա՛ն հայրենիքի հողին ջերմութիւնը, ներկայութիւնը եւ ոյժը իրենց մէջ: Մեզի հետ տարինք նաեւ, եօթանասուն տարի անապատին մէջ արցունք չտեսած մեր նահատակներուն հողերուն վրայ ցանելու համար, Անթիլիասի Ապրիլեան Յուշարձան Մատուռին քովէն պոկուած բուռ մը հող, որուն մէջ կար ամէն տարի հայ ժողովուրդին արցունքէն գոյացած գովութիւնը, որ կենդանութեան շունչին ներկայութիւնն էր այդ բուռ մը հողին մէջ: Ձայն եւս գետեղեցինք օծեալ քարին ներքեւ եւ ըսինք նահատակներուն. — ձեր այն եղբայրներէն, որոնց ոսկորները այժմ Անթիլիասի մէջ թաղուած են, անոնց արցունքներով օծուած հողէն ձեզի կը բերենք այս մէկ բուռը, որուն մէջ նահատակ բանաստեղծին բառերով «Հիւլէ մը կայ Հայկէն, փոշի մ'Արամէն», «Կարմիր հողը»ի գոյութեանապաշտ երգիչ՝ Դանիէլ Վարուժանի գրիչովը նուիրականացած:

Այսօր, չէինք կրնար Մենք վերադառնալ Անթիլիաս եւ Անթիլիասէն՝ Մեծի Տանն Կիլիկիոյ Կաթողիկոսութեան կայքէն Մեր խօսքը ուղղել ողջ Հայութեան, առանց անցնելու... Այնճարէն, որովհետեւ այստեղ կան ուրիշ նուիրական ածիւններ, որոնք ուրիշ իմաստով նոյն խորհուրդէն ծուէն մը շունչ կը բերեն մեզի: Անոնք՝ Տէր Զօրի մէջ նահատակուածները, եղան նահատակ հերոսներ, լուռ հերոսներ, կամաւոր զոհեր, կամաւոր պատարագներ. իսկ Մուսա Տաղի բարձունքին պայքարող, թշնամիին դիմաց Հայուն կամքը, ոգին ոտնակոխ ընել չուզող զաւակներուն ածիւններն այսօր կը կոչեմ հերոս նահատակներու ածիւններ: Անոնք նահատակ հերոսներ էին. իսկ ասոնք եղան հերոս նահատակներ, որովհետեւ կրցան մինչեւ իրենց վերջին շունչը իրենց մաքառումին մէջէն ընծայել իրենց վկայութիւնը Հայութեան անմեռ եւ անընկճելի կամքին մասին: Այսօր Տէր Զօրէն, նահատակ հերոսներէն՝ լուռ, անձայն եւ պարզ այն խոնարհ հերոսներէն, անապատի աւազներէն այս բուռ մը հողն եմ բերած իրենց ածիւններուն իբրեւ զովօդ, ըսելու համար իրենց թէ անոնք ալ թէեւ չկուուեցան, բայց մեռնելով կուուեցան, մեռնիլը յանձն առնելը եղաւ հոմանիչ ձեր կուուելով մեռնելուն եւ ահաւասիկ դուք՝ Մարգարեան Սամուէլ, Վանայեան Յարէթ, Գոնանեան Յովհաննէս, Լուրջեան Յովհաննէս, Պայրամեան Միսաֆ, Նգրուրեան Գրիգոր, Անտէֆեան Պօղոս, Գարակէօզեան Յակոբ, Պօյանեան Սամուէլ, Խեյոյեան Ճապրա, Խոշեան Պարսում, Շանագեան Սարգիս, Մարտիկեան Պաղտասար, Գպուրեան Գրիգոր, Փէնէնեան Պետրոս, Սելուկեան Արրահամ, Հաւաթեան Յակոբ, (եւ այստեղ Վեհափառը Տէր Զօրէն բերած փոշի-նո-

դէն ափ մը ցանեց բեմին վրայ գետեղուած Մուսա Տաղի հերոսներու աճիւններուն՝ առանձին-առանձին եւ սեւ շղարշով պատուած ու խաշի նշանը կրող արկղիկներուն վրայ) *ընդունեցէք հողն այս Տէր Զօրի անապատէն, որպէս շունչը անոնց, որոնք մեռան կամաւորապէս թէեւ կրաւորապէս, ձեզի՛, որ հերոսաբար ինկաք ձեր ժողովուրդին համար, որպէսզի իրենք եւ դուք ապրիք եւ դառնաք նոր վկաները անմահ հայութեան:*

Ներայրներ եւ քոյրեր, ու մանաւանդ դուք երիտասարդներ, այսօր այն նոյն հողը, որ Հայաստանէն տարի Տէր Զօր եւ Անթիլիասէն արցունքախառն հողը խառնեցի Հայաստանի շնչող եւ շունչ տուող հողին, այդ նոյն հողէն ահաւասիկ կը բերեմ փոքրիկ բուռ մը, դարձեալ որպէս վկայութիւն մեր հաւատարմութեան՝ հանդէպ ձեր հերոսութեան, եւ որպէս սէր այն հայրենիքին, որուն համար դուք ինկաք. վասն զի չկայ երկու հայրենիք, կայ միայն մէկ հայրենիք, այլապէս՝ չկայ հայրենիք: Հայաստանի ու Անթիլիասի հողերէն այս բուռ մը հողը ընդունեցէք որպէս մեր սիրոյ եւ հաւատարմութեան կնիք եւ ներշնչողական ոյժ, ձեր մասունքներուն՝ իբրեւ խունկ:

Բարեկամներ, այսօր, Եօթանասունամեակի այս հանգրուանին, մենք այլեւս վճռած ենք իբրեւ հայութիւն շնայիլ միայն անցեալին, չմխիթարուիլ միայն անցեալին մեզի ներշնչած գաղափարներուն, ոգիին, ձգտումներուն, ապրումներուն շունչովը, այլ նաեւ այդ շունչը տարածել մեր նո՛ր կեանքին մէջ, ու մեր գալիքին համար: Այսօր այստեղ եկած եմ նաեւ յատուկ կերպով, ոչ թէ միայն յարգանք ընծայելու իրենց՝ կամաւորապէս թէ հերոսապէս նահատակուածներուն, այլ պատիւ եւ պարտք դնելու ձե՛ր վիզերուն: Մանաւանդ դո՛ւք՝ դպրոցականներ, դուք՝ արենոյշներ, արիներ եւ երիտասարդ հայութիւն, եթէ մենք, պահ մը

առողջ կերպով մտածենք, թէ այստեղ կենալով, այստեղ ճառ խօսելով, հոգեհանգիստ կատարելով պահանջատիրութեան շեփոր ու փող հնչեցնելով հայութեան դատը կրնանք շահիլ, կը սխալինք: Այս բոլորը անհրաժեշտ են, սխալ մի հասկնաք զիս, բայց այս բոլորը բաւարար չեն: Աստուած տուած է մեզի մեծ կարելիութիւն, մեծ առաւելութիւն, զոր կ'ուզեմ ձեզի հետ բաժնել:—

Աստուած ու մեր ժողովուրդը տուած են ինծի կարելիութիւնը ճանչնալու մեր ժողովուրդը քիչ մը ամէն տեղ՝ Սփիւռքի չորս տարածքին վրայ: Եղայ գրեթէ Միջին Արեւելքի բոլոր երկիրները. եղայ Եւրոպա, գացի մինչեւ Աւստրալիա, հասայ մինչեւ Նոր-Չելանտա, գացի Քանատա, գացի Հիւսիսային եւ Հարաւային Ամերիկաները, երեք անգամ եղայ Հայաստան, աշխարհը քիչ թէ շատ լայն հորիզոնով ճանչնալու բախտը ունեցայ, եւ կ'ըսեմ ձեզի.— մենք տակաւին պէտքը ունինք, կարիքը ունինք, կենսական հրամայականը կը հնչէ մեր ականջներուն՝ այնպէ՛ս զօրանալու, միջազգայնօրէն այնպէ՛ս արժէք դառնալու որ մեր ձայնը միայն Այնճարի այս կանանչացեալ անդաստանին մէջ չհնչէ ու չարձագանգէ իմ ու ձեր ականջներուն մէջ, այլ հասնի հոն, ուր պէտք է որ հասնի, այնտեղ, ուր աշխարհի հարցերուն համար որոշումներ կը տրուին, խաղեր կը խաղցուին: Մենք պէտք ունինք մեր երիտասարդութեան այնպիսի զարգացման, այնպիսի բարձրացման, որ անոնք կարենան օտարին հետ անո՛նց լեզուով, անո՛նց հաւասար եւ երբեմն անոնցմէ աւելի արժեցնել մեր ներկայութիւնը եւ պարտադրել մեր իրաւունքը. եւ ոչ թէ հոգեկանօրէն հրճուիլ միայն ճառ խօսելով, ո՛չ աշակերտնե՛ր, դուք լաւ կը զգաք, որ աշխարհի մէջ կը տիրեն անոնք, որոնք աշխարհի պտուտակները զիտեն դարձնել: Այսօր, գիտութեան մէջ, քաղաքագիտութեան մէջ, ճարտարագիտութեան մէջ, մէկ խօսքով՝ այն բոլոր

բաներուն մէջ, որոնք աշխարհին վրայ ազդեցութիւն կը ներգործեն, հայութիւնը ներկա՛յ պէտք է ըլլայ. եւ՝ այդ ներկայութիւնը ձեզմո՛վ պէտք է ըլլայ, նո՛ր սերունդով: Մենք եթէ երբեք չկարենանք այդ հրամայականը զգալ նահատակներէն, հաւատացէք պիտի շարունակենք նոյն «Տէր Ողորմեա»ն երգել. լաւ է, եւ միշտ պէտք է երգել. նոյն «Ի Վերին Երուսաղէմ»ը երգել, լաւ է եւ միշտ պէտք է երգել. նոյն «Կիլիկիա»ն, լաւ է որ երգենք, ու միշտ պիտի երգենք նոյն «Սարտարապատ»ը, բայց պէտք չէ հոն կենանք. պէտք է վեր բարձրանանք եւ այնպիսի ներկայութիւն դառնանք, որ մարդիկ չկարենան այլեւս խաղ խաղալ դրան ետեւ, ու մենք դուրսը մնանք եւ դուռը բխենք: Պէտք է ներս մտնենք, միջազգային կազմակերպութեանց մէջ, ամէ՛ն տեղ: Ոյժ ենք մենք, ոյժ՝ Սփիւռքի մէջ. անոնք որոնք կ'ըսեն թէ Սփիւռքը կը մաշեցնէ մեզ, ճիշդ կ'ըսեն, եթէ մաշիլ ուզենք: Բայց եթէ կամք ունինք ապրելու, ու հակակամք՝ մաշելուն դէմ, Սփիւռքը մեզի համար լայն, շատ լայն կարելիութիւններ կ'ընծայէ: Եկէք այսօր առարկայապաշտ ըլլանք, իրապաշտ դառնանք եւ կարենանք մեր երիտասարդութեան ըսել. – մեր Հայաստան հայրենիքի ժողովուրդը, երիտասարդութիւնը՝ գիտութեան բարձր աստիճաններուն բարձրացող, չունի յարաբերութեան այն լայն կարելիութիւնը, զոր Սփիւռքի հայութիւնը ունի այսօր: Անոնք ամփոփուած են մեր հայրենիքին մէջ, սիրտը արիւնով լեցուն է, կը տրոփէ ուժեղ, բայց քաղաքական պայմաններուն բերումով անոնք չունին այն լայն կարելիութիւնները, որոնք ընծայուած են մեզի այս աշխարհի չորս տարածքին վրայ, պայմանաւ որ գիտնանք հայօրէն օգտագործել զանոնք եւ ոչ թէ անոնց զոհ երթալ անգիտակցօրէն:

Ապրիլեան Եղեռնի զոհերը Տէր Զօրի անապատներուն մէջ ինկան: Ու կը յիշեցնեմ ձեզի այն տե-

դերը, ուր անոնք տուին իրենց վերջին շունչը, որովհետեւ երկու տարի առաջ ալ այդ տեղերէն անցայ — Ռաս-իւլ-Այն, 120.000 զոհերով. Շատտատէ ձորը, 70.000 զոհերով. Տէր Զօր, 200.000 զոհերով, շատերը Եփրատ գետին մէջ խեղդամոյն կամ անապատին աւազին վրայ ջարդուկոտոր վիճակի մէջ, Մէսէնէ, 60.000 զոհերով, եւ տակաւին Միջագետքի եւ արքայի ճամբաներուն վրայ ուր երկու միլիոնէ աւելի հայեր քաղեցին, անոնք կրցան գոնէ ըսել. — մենք մահանալով կրցանք վկայել հայութեան անմահութեան մասին, իսկ դուք երիտասարդներ, դուք կեանքով պիտի վկայէք այն բանին մասին, որուն համար մենք միայն մահով կրցանք վկայել: Մենք մեր արիւնը տուինք, դուք ձեր խելքը պիտի տաք. մենք մեր շունչը տուինք, դուք ձեր կա՛մքը պիտի ընծայէք. մենք մեր գոյութեան արմատները ցամաքեցուցինք աւազներուն մէջ, դուք ձեր գոյութեան ու այդ գոյութեան տիրական ոյժովը աշխարհին մէջ, այսինքն՝ գործո՛վ պիտի ըսէք թէ մենք այլեւս մահուան դացող ժողովուրդ չենք, ուր ալ ըլլանք:

Երբ անապատին մէջ էինք, ու ալ պիտի բաժնուէինք, «Սարտարապատ»ի երգը երգելէ առաջ, դարձայ եւ նահատակներուն խոստում մը տուի եւ ուխտ մը կատարեցի: Ըսի. — այլեւս այնքան ատեն որքան շունչ կայ մեր մէջ, մենք իբրեւ ժողովուրդ պիտի չթողունք որ ջարդ եւ սպանդ ըլլայ մեզի համար: Մենք ոչխար չենք որ մորթուինք, մենք մարդ ենք, մարդ՝ կամք ունեցող, հոգի ունեցող, հաւատք ունեցող: Այլեւս այս ժողովուրդին հետ, վեց դարերու ստրկութեան ոչխարացնող ոգին թաղեցինք, թաղեցինք խոր, անյարութիւն թաղեցինք: Հաշտուածութիւն, համակերպութիւն, կամաւոր սպանդ վայել չեն հայութեան: Օսմանեան, թրքական լուծէն մեր երեսին դրուած լաչակն էր որ պատուեցինք, սեւ գոյնն էր որ սրբեցինք անապատին

մէջ: Լիրանանեան այս հայրենիքին մէջ, Պէքաայի այս դաշտին մէջ, դուք անապատը պարտէզի վերածեցիք, անէութիւնը կեանքի փոխակերպեցիք. պատի՛ւ ձեզի: Բայց պատիւը բաւարար չէ. մի՛ գոհանաք. երբե՛ք մի գոհանաք. գոհացումը նահանջ է, տեղքայլ է: Դուք պէտք է այնպէս ըլլաք, երիտասարդներ, երիտասարդուհիներ, որ կարենաք ըսել թէ մեզի համար վերածնութիւն կոչուածը մահուընէ վերածնիլ մը չէ, անցեալէն վերստին ներկային գալ մը չէ, այլ՝ ներկայէն դէպի ապագայ երթալ մը: Մենք այլեւս մահուան թափօրներուն գացող ժողովուրդ չենք, յաղթանակի թափօրին ակնդէտ ու մասնակից հայերն ենք:

Այսպէս, երբ յարգանք ընծայեցի Եօթանասուամեակին առիթով, յանուն հայ ժողովուրդին, Տէր Զօրի մէջ նահատակուած հերոսներուն, ուղեցի նաեւ յարգանք ընծայել Մուսա Տաղի զաւակներու հերոսութեան այն կամքին, գոյամարտի այն պողպատեայ կամքին, որուն խորհրդանիշն են ձեր հերոսները: Ո՞վ պիտի յիշէր տասնութերը, ո՞վ, եթէ իրենք ալ եաթաղանին տակ իյնային մէկուկէս միլիոնին հետ միասին. չինկան. տեսան մահը, չսարսափեցան. հակադարձեցին. եւ այսօր, Եօթանասուն տարիներ ետք, իրենց անունները քանդակուած կը մնան որպէս ներշնչման աղբիւր մեզի համար: Պարզ գիւղացիներ էին իմ հայրերուն եւ մայրերուն պէս, ինծի եւ ձեզի պէս մարդիկ էին, անուսում թերեւս, բայց հայութեան այն պայքարի ոգին՝ Հայկէն ժառանգուած ազատութեան կամքը՝ Բելին չենթարկուելու հայտո՞՞՞ծ ձեւը կեանքին, Վարդանեան կամքը, Անդրանիկեան հոգին եւ մեր Փէտայիներու ոգին իրենց մէջ կ'ապրէր. կ'ապրէր այնպէս ինչպէս արիւնն իրենց երակներուն մէջ: Լեռ ելան ու լեռնէն լերան պէս ծառացան անլի պէս եկող թուրք խուժան բանակին դէմ. ինկան բայց չկորան եւ այսօր կան ահաւասիկ ձեր դի-

մաց պայծառ ու պայծառացուցիչ կերպարով:

Հետեւաբար, Հայրապետական իմ պատգամս Տէր Զօրէն ետք այլեւս իմ պատգամս չէ. պատգամն է Տէր Զօրի մեր նահատակներուն: Անոնք կ'ըսեն. «ինկէք բայց մեզի պէս մի իյնաք. Մուսա Տաղի հերոսներուն պէս՝ եթէ պէտք ըլլայ, Վանի հերոսներուն պէս՝ եթէ պէտք ըլլայ, Շապին Գարահիսարի, Սարտարապատի, Բաշ Ապարանի, Ղարա Քիլիսէի — եւ չգիտեմ դեռ զալիք ի՞նչ օրերու օրհասական պայքարներու մէջ — հերոսաբար նահատակուեցէք եւ ոչ թէ մեզի նման գոհուեցէք, մորթուեցէք, ջարդուեցէք, եաթաղանուեցէք»: Ա՛յս է Տէր Զօրի պատգամը ձեր բոլորին. քալեցէ՛ք այս ուղիով եւ, հաւատացէք, հայութեան կամքը կը յաղթէ, որովհետեւ եթէ մենք զիրենք ողբանք եւ ողբալով գոհանանք, զիրենք յարգած չենք ըլլար:

Մենք այսօր, կը գոչենք ձեզի՝ ապրողներուդ, քալեցէք իրե՛նց ուղիով, քալեցէ՛ք աշխարհի մէջ նոր ու մանաւանդ ազդեցիկ դիրքերու եւ միջոցներու ձեռքբերումով, որպէսզի կարենաք հայութեան դատը, արդարօրէն, ազդուօրէն եւ արդիւնաւորաբար հետապնդել եւ ոչ թէ անով միայն խօսիլ ու գոհանալ: Քալեցէ՛ք Մուսա Տաղի հերոսական ոգիին լուսացոյց ճանապարհով դէպի մեր լուսեղէն ապագան:

17 Մայիս, 1985

Այննար.

ՈՒՆՏԻ ԺՈՂՈՎՈՒՐԴ՝

ՈՒՆՏԱԳՆԱՅ ՃԱՆԱՊԱՐՀ

Փա՛ռք եւ գոհուի՛ր՝ Աստուծոյ, որ շնորհ ըրաւ ինձի, որ անցեալ կիրակի, մէկ շաբաթ առաջ, ճիշդ այս ժամուն, ես կարենամ գտնուիլ այն վայրին մէջ, ուր վերջին անգամ Ապրիլեան մեր նահատակներու աչքերը արեւին լոյսը տեսան, Տէր Զօրի անապատին մէջ: Կանգնած այն կիզիչ արեւին ներքեւ եւ այրող հողերուն վրայ որ Տէր Զօրի, Ճէզիրէի կարծես կրակարուխ անապատն է, ես հոգեկան հաղորդակցութեամբ վերապրեցայ այն դառն օրերը, որոնց ընթացքին հարիւր-հազարաւոր զաւակներ հայոց ազգին, աննկարագրելիօրէն, անմարդկայնօրէն շարշարանքներու ենթարկուեցան եւ շատերը անողորմ մահուամբ իրենց հողեղէն գոյացութիւնը աւազներուն խառնեցին:

Կեանքիս ամենէն բարձր եւ ամենէն խորայոյզ պահերէն մէկը եղաւ այն պահը երբ անոնց քալած արեւաշէկ հողերուն վրայէն քալեցի, հայ ժողովուրդի վերապրող զաւակներուն հետ միասին, երբ հազարաւոր ձեր եղբայրներն ու քոյրերը Հալէպէն, Գամիշլիէն, Ռաս-իւլ-Այնէն, Հասիչէէն, Թէլ-Ապիատէն, Ռազգայէն, Լաթաքիայէն եկած էին այնտեղ, առանց ուժպ մը ջուր խմելու եւ պատառ մը հաց ուտելու, առաւօտեան մատուցուած պատարագին սուրբ հաղորդութիւն ստանալու համար: Բոլորս հաղորդուեցանք մարմնովն եւ արեամբը Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Վստահ եմ ինձի պէս շատերը զգացին, որ այդ հաղորդութեան ներգործութեան ոյժն ու որակը տարբեր ազդուութեամբ մը միախառնուեցան մեր հուի՛թեան, կերպարափոխու-

Թեան անճառելի զգայնութիւն մը ծաւալելով մեր գոյութեան բջիջներուն մէջ: Հաղորդութիւն՝ որ կը խօսի մէջդ ըսելու համար քեզի դուն չես այն ինչ որ էիր քիչ առաջ...: Հաղորդութիւն՝ որ անձայն կը բարբառի ներանձնութեանդ մէջ եւ կ'ըսէ քեզի — հաւատքն ու հայրենիքը այստեղ գաղափար, յիշատակ եւ ըղձանք չեն, այլ հոգեխոռով ապրումներու ալեկոծութիւն, արեամբ շաղախուած եւ ճշմարտուած սրբութիւն, նահատակներու խաչելութեամբը վկայուած կենսաճշմարտութիւն:

Բերիոյ Թեմի Առաջնորդ Սրբազանին հետ միասին օծեցինք հիմնաքարը նոր կառուցուելիք եկեղեցիի մը, ՆԱՀԱՏԱԿԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻ անունով: Այդ բոլոր ապրումներուն մէջէն ես փառք ընծայեցի Աստուծոյ ձե՛ր անունով, աշխարհի չորս կողմերը այսօր ապրող, վերաշնչող եւ վերակերտող հայութեան անունով եւ կատարեցի ուխտ մը. եւ այդ ուխտին որպէս նշանակ՝ գետեղեցինք հիմնաքարը Նահատակաց Եկեղեցիին, Տէր Զօրի այն եկեղեցիին տեղը որ այժմ խարխուլ վիճակի մէջ կը գտնուի: Հայկական Եղեռնի 70-ամեակին առիթով մանաւանդ, հայոց անունին, հայոց հաւատքին, հայութեան պատիւին համար կարելի չէր թոյլ տալ որ այդպէս խարխուլ մնար եկեղեցին: Հարկ էր նորը կառուցել որպէս խորհրդանիշ վերընձիւղած հայութեան:

*

* *

Սիրելի՛ք,

Ամէն տեղ, աշխարհի չորս ծագերուն վրայ Երեւան մայրաքաղաքին մէջ թէ Սուրբիոյ եւ Լիրանանի, Հիւսիսային Ամերիկայի մէջ թէ Հարաւային Ամերիկայի, Եւրոպայի մէջ թէ Միջին Արեւելքի, Ասիոյ մէջ թէ Ափրիկէի, Հնդկաստանի մէջ թէ Աւստրալիոյ, հո՛ն ուր

հայ մը գտնուի, այնտեղ, ուր Ապրիլ 24-ի պատարագ մատուցուի, քարոզ տրուի, ոգեկոչական հանդիսութիւն կազմակերպուի, Տէր Զօր բառը կը բազմահնչուի: Տէր Զօրը ա՛լ սկսած է դառնալ անուանական կոչում մը. պատմական իր դժոխագոյժ թանձրականութիւնը մեր յիշողութեանը մէջ անգայտանելու ընթացքին մէջ է մտած: Բայց Տէր Զօրը հո՛ղ է, թանձրական իրականութիւն է: Ուզեցինք խորհրդանշական արարքով մը այդ հողը վերստին արժեւորել մեր հայ ժողովուրդին գիտակցութեան մէջ ուխտագնացութեամբ մը, որ կը հաւատամ՝ գէթ ինձի համար անձնապէս եւ այնտեղ ներկայ եղողներուն համար յատկապէս եղաւ բարձրակէտը 70-ամեակի բոլոր յիշատակային ոգեկոչումներուն, կամ բոլոր ձեռնարկներուն, որոնցմով հայ ժողովուրդը ինքզինքը վերամկրտեց նահատակներու յիշատակի աւազանին մէջ:

Եղայ Եփրատ գետի ափին, ուր չգիտեմ քանի՛ հազարաւոր հայ մայրեր կամ հայրեր, եղբայրներ եւ քոյրեր գետամոյն եղան: Եղայ այն հողին վրայ, ուր չգիտեմ քանի՛ հազարաւոր հայ մարդիկ հողի վերածուեցան ու դեռ այդ գետին պղտոր պատկերը աչքերուս մէջ եւ հողին բոյրը շունչիս մէջ՝ ես փափաքեցայ որ այսօր, վերադարձիս առաջին խօսքս Անթիլիասի Մայր Տաճարէն ուղղեմ ձեզի՛ եւ, ձեր մէջէն, բոլոր այն հայերուն, որոնք նո՛յն եւ մէ՛կ քրիստոնէական հաւատքը կ՛ապրին, նո՛յն եւ մէ՛կ անունը ունին, նո՛յն եւ մէ՛կ արիւնը կը կրեն իրենց երակներուն մէջ, նո՛յն եւ մէ՛կ անցեալի ժառանգորդ են եւ նո՛յն եւ մէ՛կ ապագային տեսանողներն են:

Անթիլիասի այս Տաճարէն ուզեցի խօսիլ, որովհետեւ անոնք երբ ջարդուեցան, Անթիլիաս չկար հայութեան համար: Անթիլիասը իր Կաթողիկոսական Աթո-

ուով, իր Մայր Տաճարով, իր Դպրեվանքով եւ Յուշար-
ճան-Մատուռով հայ ժողովուրդին վերապրումի պեր-
ճախօս վկան է եւ միանգամայն գործօն, տրոփուն այն
երակը, ուրկէ նոր ուղիք եւ նոր հոսանք ստացաւ հայ
արիւնը, որբանոցային կենսավիճակէն այսօրուան
պայծառ պատկերին հասցնելով մեզ: Այնտեղ, Տէր Զօրի
մէջ, նահատակներուն ուղղեցինք մեր խօսքը եւ ըսինք.
«Դուք աւագներուն մէջ մահացաք, մենք ծովափներու
վրայ կեանք առինք եւ այդ կեանքին անունով եկանք
ձեզ ողջունելու»:

*

* *

Այս պահուն ես կ'ուզեմ ձեր ուշադրութիւնը, ձեր
հոգեւոր մտածողութիւնը սեւեռել, կեդրոնացնել ՌԻՄՏ
բառին վրայ:

Հալէպ ժամանումիս, առաջին իսկ վայրկեանին, ես
յայտարարեցի, որ չեմ եկած Սուրիա Հայրապետական
պաշտօնական, հանդիսաւոր այցելութեան համար.
եկած եմ ամենէն խոնարհական զգացումով որպէս սոսկ
ուխտաւոր: Բառին պարզագոյն եւ հարազատագոյն
իմաստով՝ Ուխտագնացութիւն էր այդ ճանապարհոր-
դութիւնս: Եւ անկէ ետքը, այն օրերուն մէջէն մինչեւ
այսօր, ես կը մտածեմ ուխտ բառի մասին: Նայեցայ
Աստուածաշունչ մատեանին. ամենէն շատ գործածուած
բառերէն մէկը Աստուածաշունչին մէջ ուխտ բառն է,
մանաւանդ Հին Կտակարանին մէջ: Աստուածաշունչի
առաջին Գիրքին՝ Մննդոցի մէջ, կը կարդանք, որ երբ
Աստուած խօսեցաւ Նոյին ջրհեղեղին ատեն, ըսաւ
անոր. «Իմ ուխտս կը կնքեմ քեզի հետ. պիտի մտնես
տապանը՝ դո՛ւն եւ որդիներդ միասին»: Ապա, երբ ջրը-
հեղեղը հանդարտեցաւ եւ ջուրերը սկսան իջնել ու տա-

պանը Արարատի գագաթին հանգչեցաւ, երբ աղաւնին ձիթենիի ճիւղը բերաւ, եւ երբ Նոյը տապանէն դուրս ելաւ, այն ատեն նոյն Աստուածը նոյն Նոյին ըսաւ. «Կը վերահաստատեմ իմ ուխտս ձեզի հետ եւ ձեր զաւակներուն մէջէն գալիք սերունդներուն հետ»: Այդ ուխտը, Աբրահամի հետ նորոգուեցաւ, Մովսէս Մարգարէին հետ վերաթարմացաւ, եւ ի վերջոյ իր գերագոյն աստիճանին յանգեցաւ երբ Աստուած իր Միածին Որդին տուաւ որպէս անդրագոյն, անգերագանցելի ուխտ: Ու ամէն Կիրակի Հայոց եկեղեցիներու խորաններուն վրայ Յիսուս կ'ըսէ. «Այս է մարմին իմ նորոյ ուխտի»: Նոր ուխտը ես եմ: Իմ մարմինը եւ արիւնը՝ կնիքն են այդ ուխտին:

Եւ մտածեցի — կ'ուզեմ որ դուք ալ մտածէք ուխտ բառի մասին...

Ուխտը առաջին իմաստով, Աստուածաշնչական ժիր նշանակութեան մէջ, կը բարացուցէ, կը յատկանշէ, Վր սահմանէ Աստուծոյ սէրը մարդուն հանդէպ: Աստուած ինքզինքը ուխտով կը յայտնէ, իր սէրը յայտնաբերելով եւ բաշխելով մարդոց: Իսկ մարդուն բաժինը ուխտին մէջ հնազանդութիւնն է եւ հաւատարմութիւնը այդ սիրոյ արտայայտութեան նոյն սիրոյ մարդկային կեանքի լեզուովը: Ուխտը, քրիստոնէական հասկացողութեամբ, դաշինք չէ բառին մարդկային եւ սովորական առումով: Համաձայնական, պայմանադրական արարք մը չէ զոր երկու կամ աւելի անհատներ կամ ազգեր ջըր կնքեն իրարու միջեւ: Ուխտը աստուածային նախաձեռնութեամբ է որ կեանք կ'առնէ եւ մարդուն պատասխանը այդ նախաձեռնութեան հնազանդութիւնն է եւ հաւատարմութիւնը: Աստուած ըսաւ Աբրահամին. պահէ ուխտդ, եւ կը տեսնես խոստացուած երկիրը: Աստուած իր ուխտը տուաւ Մովսէսին. Աստուածաշունչին Տաւնարանեայ Օրէնքները կը կոչուին «տախտակք ուխտի»,

Աստուծոյ ուխտին տախտակները: Աստուած իր սէրը
յայտնեց մարդուն, մանանան իջեցուց երկինքէն. Տաս-
նաբանեայ Օրէնքը տուաւ իբրեւ ուղեցոյց, Ահարոնի
գաւազանը տուաւ իբրեւ առաջնորդ եւ այդ բոլորը կազ-
մեցին «Տապանակ Ուխտի»ն, Աստուծոյ սիրոյն խոր-
հրդանշական ներկայութիւնը ուխտի տապանակին
մէջէն: Այդ տապանակը Եբրայեցի ժողովուրդին քա-
հանաները իրենց ուսերուն վրայ շալկած պատուով եւ
հաւատարմութեամբ, հաւատքով եւ յոյսով տարին
իրենց ամբողջ պատմութեան ընթացքին:

*

* *

Մենք, հաւատացեալներ, իբրեւ հայ ժողովուրդի
զաւակներ, գիտենք թէ որքան մեծ կարեւորութիւն
տուած ենք պատմութեան մէջ ուխտի գաղափարին:
Նայեցէ՛ք Հայոց աշխարհին: Դիտեցէ՛ք Հայոց պատմու-
թեան մէջ հաւատքի ծնունդ եղող այն կառոյցները,
որոնք ուխտատեղի անունով կնքուած են: Առաջին քը-
րիստոնէական եկեղեցիները, վկայարաններ էին. նա-
հատակներու մարտիրոսացման վայրին վրայ շինուած
փոքրիկ կառոյցներ էին, ուր ժողովուրդը կ'երթար
ուխտի: Կ'երթար իր հաւատարմութիւնը յայտնելու եւ
վերանորոգելու՝ հանդէպ Աստուծոյ, որ այդ ուխտին
մէջէն յայտնած էր իր սէրը հանդէպ մարդկութեան:
Մենք ուխտ բառը ամենէն նուիրական բառերէն մէկը
ճանչցած ենք մեր Հայոց պատմութեան մէջ: Վարդա-
նանք եւ անոնցմէ ետքը Վահանեանք «ուխտապահ» սե-
րունդ ճանչցուեցան հայութեան մէջ: Ուխտը պահել
գիտցէք: Ուխտին հաւատարիմ մնալ գիտցող սերունդն
է յաղթանակի ատակ սերունդը:

Ամբողջ Աստուածաշունչ մատեանը մենք կը կոչենք
Հիմ Ուխտ եւ Նոր Ուխտ: Իսկ միւս բառը որ նոյն Աստ-

ւածաշունչին համար կը գործածենք՝ Կտակարան, (Հին Կտակարան եւ Նոր Կտակարան) Աստուծոյ խօսքը իբրեւ կտակ, Աստուծոյ սէրը իբրեւ մեզի թողուած ժառանգ, զայն մեր կեանքերուն մէջ խառնելու, անոր հաւատարիմ գտնուելու եւ մեր հաւատարմութիւնը առողջ պահելու մտածողութեամբ կը հասկցուի: «Ուխտի Մանկունք» կը կոչուին եկեղեցւոյ զաւակները: Իսկ հայոց եկեղեցւոյ եկեղեցական Միաբանութիւնները «Ուխտ» կը կոչուին, նոյն այդ նուիրականութեան հասկացողութեամբ: Չեմ ուզեր հիմա երկարել իմ խօսքս պատմական կամ Աստուածաշնչական վերլուծումը կատարելու համար ուխտ բառին եւ յղացքին: Բայց կը նշեմ միայն այս քանի մը կարեւոր ըմբռնումները, զալու համար այն կէտին, որով այսօր կ'ուզեմ հանգուցել իմ խօսքս՝ Տէր Զօրէն... Անթիլիաս:

*

**

Տէր Զօրի խօսքիս մէջ յարգանք ընծայեցի առաջին հերթին նահատակներուն: Ուխտ մատուցի: Բայց ուխտը անցեալին համար չէ միայն: Ուխտը նահատակները յարգելու արարք մը չէ միայն, ուխտը անոնց հաւատքը, անոնց գաղափարը, անոնց զոհողութեան ոգին մեր կեանքին մէջ վերանորոգելու եւ անոնց հաւատքը մեր մէջ խորացնելու, անոնց կտակը կեանքով իրագործելու եւ արժեւորելու, անոնց տեսիլքին մարմին հազցնելու համար է: Երբ մատաղ կ'ընէք ուխտի մը առիթով, անցեալի մը միայն յարգանք չէ որ կ'ընծայէք: Եթէ այդ կ'ընէք միայն, ուխտը ամբողջական չէ, հարազատ չէ: Ուխտ ընող մարդը պէտք է որ նորոգուի, ինքը փոխուի, այլապէս ոչխար մը մորթելով, մեղքը ոչխարին վրայ դնելով ոչինչ բրած կ'ըլլանք: Մատաղը՝ զոհողութեան գաղափարին խորհրդանիշ մըն է, զոր

պէտք է փոխադրենք մեր անձերուն եւ կեանքերուն մէջ:

Այս վերջերս, մասնաւորաբար 70-ամեակին առի-
թով. քանի՛ անգամ ես գործածեցի Երրայեցւոց Գիրքի
այն հատուածը ուր կ'ըսէ. «Քանի մենք այսքան նա-
հատակներ, վկաներ ունինք մեր շուրջը համախմբուած,
մէկդի թողունք կարեւոր մեղքերը»: Կարելոյ բառը
այստեղ կը նշանակէ այն մեղքերը, որոնք կը ճնշեն մեր
վրայ. այն մեղքերը, որոնք կը կառչին մեզի. կեղտի
պէս կը փակին մեզի: Եթէ նահատակները կը յարգենք
ու մենք նահատակներու մաքրութեամբը չենք մաքրը-
ւիր, հարց կու տամ եւ հարց տուէք դուք. «ի՞նչ տեսակ
ուխտ կատարած կ'ըլլանք»:

Ես ուխտի նորոգեալ եւ կենսաւորեալ գաղափարով
վերադարձայ Տէր Զօրէն եւ կ'ուզեմ որ այդ ուխտս այս
Տաճարին մէջ վերակրկնեմ ձեր ներկայութեան եւ ձեր
մէջէն բոլո՛ր, բոլո՛ր այն հայ զաւակներուն, որոնք
աշխարհի չորս կողմերը այսօր լայնաբուն կերպով ցիր
ու ցանուած են որպէսզի ուխտի նշանը ծիածանուի, սի-
րոյ ամպերու վրայ տարածուի եւ բոլոր հայերուն սիր-
տերը Մայր Հայրենիքէն մինչեւ Սփիւռք համալրուին
այս ուխտին կամարովը:

Հաւատացեալնե՛ր, եկէք բոլորս ալ փոխուելու,
հիմնովին վերապայծառակերպուելու կամքով կատա-
րենք այս ուխտը: Եթէ 70-ամեակէն ետքը ես նոյն անձը
պիտի մնամ եւ դուք նոյն անձերը պիտի մնաք, ափսո՛ս
այս 70-ամեակին...: Եթէ 70-ամեակէն ետքը, այս
ուխտագնացութենէս ետքը, ես աւելի չնուիրուիմ իմ
ժողովուրդիս, ես իմ ուխտս արժանապէս եւ իրաւապէս
բրած չեմ ըլլար առաջի Աստուծոյ եւ առաջի եկեղեցւոյ
եւ առաջի մարդկան: Հետեւաբար, այսօրուան ուխտս
այն վերջին բառերէն են պոկուած, զորս արտասանեցի
Տէր Զօրի մէջ: Հիմա պիտի կարդամ այդ ուխտին բառե-

րը, եւ կ'ուզեմ որ բոլորդ ալ ոտքի ելլէք եւ ամէն մէկը ազանջ դառնայ, սիրտ դառնայ, միտք դառնայ, լեզուն բանայ եւ այդ ուխտին բառերը իր արիւնին, իր գոյութեանը մէջ տարրացնէ եւ շաղախէ, որովհետեւ անոնք կը բխին մեր նահատակներու ոգիէն այնպէս ինչպէս իմ տկար անձս զգաց զանոնք Տէր Զօրի մէջ: [Վեհափառը կը կարդայ Տէր Զօրի մէջ տուած իր պատգամին վերջին բաժինը]:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք ձեր կենսատրեալ նշխարներուն սուրբ հայելիին դիմաց, մաքրել, զտել, եւ հարազատօրէն ինքնացնել եւ արժանատրել մեր հայութիւնը ի սպաս Աստուծոյ եւ մարդկութեան համայն աշխարհի:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք վառ պահել մեր քրիստոնէական սուրբ եւ սրբարար հաւատքը մեր պաշտելի Հայց. եկեղեցոյ դարատր աւանդութեամբը հայօրէն դրոշմուած եւ հայատիպօրէն մեզ կազմաւորող Քրիստոսի Աւետարանի գաղափարներուն, սկզբունքներուն եւ արժէքներուն ներգործութեան ոսկիացնող հուրովը:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք կենդանի պահել մեր պապերուն ինքնութիւնը եւ անոր իւրապատուկ զօրութիւն եւ արտաշայտչական շեշտ գեղեցկութիւն ընծայած մեր ոսկեղնիկ լեզուն՝ Մեսրոպեան գիրի անմաշելի հանդերձանքովը շքեղափայլ եւ մեր դպրութեան արժէքներովը հազարագանձ, հայ դպրոցի պայծառակերպող քուրային մէջէն:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք հարազատ պահել հայ ընտանիքը, մաքուր պահել ընտանեկան յարկերը մեր հայաշունչ, երդիքները մեր պապենական, ընտանիքի հայավայել սրբութեան եւ պատուախնդրութեան ու զաւակներու տոկուն եւ առողջ դաստիարակութեան առաքելութեան գիտակցութեամբն ու նախանձախնդրութեամբը:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք ամրակուր կառչած մնալ եւ շարաճուն գնացքով առաջ տանիլ մեր ժողովուրդի արդար իրաունքներու հետապնդման գործը, որովհետեւ ձեր նահատակութեան գերագոյն իմաստը ազատութեան եւ արդարութեան որպէս գին ձեր պատարագած կեանքն է, զոր այսօր մենք պիտի շարունակենք մատուցել մեր կեանքով վասն փրկութեան ազգիս հայոց:

Կ ' Ո Ի Խ Տ Ե Ն Ք Տեր Զօրը միշտ կեանքով առլըցուն պահել մեր ապրումներուն մէջ, եւ որպէս վկայութիւն մեր այս ուխտին՝ ահա կը կանգնենք գեղակերտ Մատուռն այս Նահատակաց, որպէս համբոյր երկնի եւ երկրի, որպէս դաշինք անխախտ ընդմէջ Աստուծոյ եւ հայութեան, անբեկանելի ուխտ սիրոյ, հաւատարմութեան, նուիրումի եւ զոհողութեան, եւ որպէս աչք մշտարթուն եւ պայծառատես՝ բացուած դէպի ապագայ:

ԲԱՆ՝

ՎԱՍՆ ԻՆՔՆՈՒԹԵԱՆ,

ԱՐԹՆՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՄԻՈՒԹԵԱՆ

Մէկ ամիսէն, ժամանակի տեւողութեան վրայ, կը փակուի Հայկական Եղեռնի Եօթանասունամեակը: 1985-ի արեւածագին, Յունուարին, Հայրապետական Կոնգակով Մեր պատգամը ուղղած էինք մեր սիրեցեալ ժողովուրդին: Նոյն այս տարուան մայրամուտին, Դեկտեմբերի առաջին օրը, սրտի պարտք կը զգանք Հայրական այս խօսքը ուղղել մեր բոլոր հաւատացեալներուն, անխտիր, մեր բոլոր թեմերուն մէջ:

Ա.

Հոգեկան ցնծութեամբ եւ հպարտութեան ու գնահատանքի ջերմ զգացումներով վկայ դարձանք այն պայծառ եւ յուսադրիչ երեւոյթին, որ նոր արթնութեամբ, կենսանորոգ գիտակցութեամբ եւ մանաւանդ միահամուռ ու միասնական ջանքերով Հայ ժողովուրդը գիտցաւ արտայայտել իր հաւատարմութիւնը նահատակներու սուրբ կտակին եւ իր հետեւողութիւնը անոնց լուսագիծ ուղիին: Կը հաւատանք, որ Ապրիլեան Նահատակներու երկնաբնակ Հոգիները իրենց երանական կայքերուն մէջ հրճուեցան տեսնելով մանաւանդ նոր սերունդի մէջ մագլցօրէն ալիքաւորուող ինքնագիտակցութեան եւ ինքնիրագործման կենսընթացը՝ որպէս նոր աշխարհի, նոր ժամանակներու մէջ նոր ոճով նոյն գո-

յամարտի ոգին արտայայտող ճանապարհ:

Ականատես եղանք հայավայել եւ հոգեզուարճ տեսարաններու եւ մասնակից՝ ներշնչող դէպքերու Անթիլիասի մէջ թէ Պէյրութի: Անձամբ գացինք մինչեւ Տէր Զօր, անցնելով Հալէպէն եւ վերադառնալով հերոսական Մուսա Տաղի շառաւիղ ու ժառանգորդ Այնճարի գիւղականին վրայով: Մօտէն հետեւեցանք մամուլին եւ իրազեկ դարձանք Հայաստանի թէ Սփիւռքի մէջ կատարուած ոգեկոչումներուն, կրօնական, ազգային, մշակութային, քաղաքական, երիտասարդական եւ այլ հանգամանքներով եւ երեսներով յատկանշուած: Խորապէս ազդուեցանք եւ տպաւորուեցանք մասնաւորաբար Ուաշինկթընի մէջ վերապրող մեր հայրերուն եւ մայրերուն ընծայուած այնքան սրտազրաւ եւ օրինակելի համայնական յարգանքէն, որ վերակենսայնութեան հոսանք մը տարածեց Հիւսիսային Ամերիկայի ողջ տարածքին վերայ, գոհարանական ապրումներով լիացնելով կեանքը վերապրողաց եւ պրկելով կամքերը ապրողաց եւ ապրելեաց...: Տեսանք հայ թէ օտար լեզուով լոյս ընծայուած հատորներ, հատորիկներ, յօդուածներ, յօդուածաշարքեր, նոր հետաքրքրութեանց որպէս գոհացում եւ գրքագիր՝ միանգամայն: Տեղեկացանք միջազգային ժողովներու մէջ Հայ ժողովուրդի իրաւունքներու հարցին վերարժարժման եւ դրական այն արձագանգներուն, որոնք շատ աւելի կանուխ եւ շատ աւելի պերճաբարբառ կերպով պէտք էր հնչէին միջազգային շրջանակներու մէջ՝ որպէս արդարութեան ձայնին հարազատ ղօղանջներ:

Այս բոլորը, եւ դեռ շա՛տ ուրիշներ, յարանման եւ յարակից երեւոյթներ, պիտի մնան ժամանակ մը մեր յիշողութեան մէջ, պիտի անցնին պատմութեան տարեգրութեանց էջերուն եւ պիտի յիշատակուին գալիք սերունդներուն կողմէ:

Այսքա՞ն:

Այս բոլորը՝ վասն «գրոց յիշատակի»... .

Մօտ օրէն բացուելիք տարին եւ դեռ գալիք տարիները ի՞նչ բանով տարբեր պիտի ըլլան Եօթանասունամեակէն առաջ եկած ու անցած տարիներէն: Որակային, ոգեկան, ներքին, անձնական թէ հաւաքական մեր գոյակերպին եւ լինելութեան ընթացքին մէջ ի՞նչ փոփոխութիւններով պիտի արժեւորուի «յորդառատ գնացիւք» կենսաւորուած եւ իրացած այս տարին:

Ինչպէս սէմֆոնիք-համանուագի մը վերջին մասը կ'ըլլայ գազաթնացումը բոլոր զայն կանխող մասերուն, ինչպէս գմբէթը կ'ըլլայ տաճարի մը կառոյցներուն սլացիկ հանգուցումը ու ներդաշնակութեան խորհուրդով անոնց իմաստաւորումը, ինչպէս մարզիկին համար վազքին վերջին հանգրուանը կ'ըլլայ անոր ճիգերուն գերազանց՝ վերջազօր աստիճանի խտացումը, այնպէս եւ այս տարուան Դնկտեմբերը պէտք է դառնայ Եօթանասունամեակի մեր ոգեկոչական բոլոր արարքներուն արժանի եւ արժեցնող պսակումը:

Բ.

Այս ուղղութեամբ իմ հայեցողութիւնը այնքան չի սլաքուիր դէպի նոր եւ շքեղ համաժողովրդական տօնախմբութիւններու կողմը որքան կը սեւեռուի դէպի ներհայեցողական գիտակցութեամբ խորացումը, անձնացումը, իւրացումը Եօթանասունամեակի ոգիին, անոր տարրացումը, ընդելուզումը մեր շաղուածքին, կեցւածքին, վերաբերումին եւ գործօնութեան մէջ: Հիմա ժամանակն է որ Եօթանասունամեակի լուսաճաճանչումներու ճառագայթները հաւաքենք եւ սեւեռենք մեր անձերո՛ւն վրայ, մեր գոյութեան թէ՛ անհատական եւ

Թէ՛ համայնական երեսներով, այսինքն՝ Թէ՛ մեր ԵՍ-ԻՆ եւ Թէ՛ մեր ԵՍ-ՈՒԹԵԱՆ վրայ:

Աւետարանական պատկերացումով այս տարին եթէ «աղ» եղաւ մեր համայնական կեանքին, հարկ է որ այդ աղին համը չցնդի տարուան 365-րդ օրը.

եթէ «ճրագ» եղաւ մեր ոտքերուն առջեւ, թող «գրուանի տակ» չղրուի տարուան աւարտին.

եթէ «հաց» եղաւ մեր հոգեւոր-ազգային սեղանին, պարտ է որ անօթի չմնանք անկէ՛ երբ տարին կը մեկնի դէպի պատմութիւն.

եթէ «թթխմոր» դարձաւ մեր ապրումներու աշխարհը խմորելու զօրութեամբ, անհրաժեշտ է որ անոր խմորելու կարողութիւնը չցամքի, երբ 1985-ը որպէս թիւ սրբուի մեր տարեցոյցին վրայէն.

եթէ «ջուր» եղաւ մեր կեանքի անդաստանին մէջ հոգեւոր-ազգային կանաչութեան նոր ու վառ գոյնը վերակենդանացնելով այնտեղ, թող անոր ոռոգողական ներգործութիւնը մշտահոս մնայ երբ այս տարուան ժամանակային գնացքը հասած ըլլայ իր վերջակէտին:

Ահա այսպիսի տրամադրութիւններէ մեկնելով՝ կ'ուզեմ որ Հայ ժողովուրդի բոլոր զաւակներուն — նահատակներու շառաւիղներուն — մտքի սլաքները ուղղուին իրենց անձերուն ներքին աշխարհներուն վրայ: Իմ ամենաջերմ փափաքն է, որ ամէն մէկը ինք իր մէջ նայի եւ ինք իրեն տայ սա երեք իրերահաղորդ հարցումները.

-Ի՞նչ էի Եօթանասունամեակէն առաջ.

-Ի՞նչ եղայ Եօթանասունամեակի ընթացքին.

-Ի՞նչ պիտի ըլլամ Եօթանասունամեակէն ետքը:

Եւ որպէսզի ինքնահայեցողութեան այդ ճիգը չտարածուի ու չնօսրանայ այլազան երեսներու եւ երեւոյթներու մէջ տարտղնելով, կ'առաջարկեմ որ իւրա-

քանչիւրը այդ հարցումները սեւեռէ
 -իր ինքնութեան (identité)
 -իր գոյութեան իմաստին (raison d'être), եւ
 -իր առաքելութեան (mission), այսինքն՝ իր գոյու-
 թեան նպատակին կէտերուն վրայ:

Գ.

Կասկածէ վեր է, որ կ'ապրինք ինքնութեան տագ-
 նապ մը յատկապէս սփիւռքեան մեր կենսավիճակին
 մէջ: Սա հասարակաց տագնապ մըն է բոլորիս համար:
 Բայց ասկէ աւելին, եւ մանաւանդ աշխարհի այս օրե-
 րուն դրուածքին մէջ, արժէքներու շփոթութեան եւ դէ-
 պի մակերեսայնութիւն ու դէպի նուազ մարդկայնու-
 թիւն գացող հոսանքին մէջ, այդ տագնապը ունի նաեւ
 եւ բնականաբար անձնական, անհատական բնոյթ մը:
 Անշուշտ, բոլորս ալ մարդ ենք, այր թէ կին, բոլորս ալ
 հայ ենք, ուր ալ ըլլանք: Բայց մէկը հայր է, միւսը՝
 մայր, մէկը եկեղեցական է, միւսը՝ աշխարհական,
 մէկը ուսուցիչ է, միւսը՝ մտաւորական, մէկը գրագէտ
 է, միւսը՝ արուեստագէտ, մէկը վաճառական է, միւսը՝
 գործարանատէր, մէկը արհեստաւոր է, միւսը՝ աշխա-
 տաւոր, մէկը գործատէր է, միւսը՝ պաշտօնեայ, մէկը
 տարէջ է, միւսը՝ չափահաս, մէկը երիտասարդ է, միւ-
 սը՝ պատանի, մէկը՝ այս համայնքին կը պատկանի կամ՝
 այն համայնքին, մէկը՝ այս քաղաքական կուսակցու-
 թեան կամ այս կամ այն մշակութային, բարեսիրական,
 երիտասարդական, մարզական, հայրենակցական միու-
 թեան, մէկը հարուստ է, միւսը՝ բարեկեցիկ կամ կարի-
 քաւոր: Եւ դեռ այսպէս տարբեր-տարբեր կեանքի աս-
 պարէզներու եւ շրջանակներու հանգամանքներ կը գու-
 նաւորեն մեր հասարակաց լոյս-ինքնութիւնը՝ հայու-
 թիւնը:

Հիմնական հարցն այն է, թէ ո՞վ էմ ես այս բոլոր մարդկաբար ապրելուս հանգամանքներուն եւ հայօրէն լինելութեանս գոյակերպին մէջ: Ե՞մ շեշտօրէն, լիովին ու վառօրէն այն ինչ որ եմ անհատապէս, թէ եմ պատահաբար, հարկադրաբար, պատշաճաբար, պարզապէս բան մը ըլլալու համար, որովհետեւ կարելի չէ բան մը չըլլալ...: Հետեւաբար, բուն խնդիրը իմ ինչ ըլլալուս ինչպէ՛ս ըլլալուն մէջ է: Ուրիշ խօսքով՝ ինքնութեան վաւերականութեան հարցն է որ այս օրերուն սուր հանգամանքով կը դրուի, կամ պէ՛տք է որ դրուի, որովհետեւ աշխարհի մէջ տիրող արագ եւ ազդեցիկ հաղորդակցութիւններու եւ փոխ-ազդեցութիւններու յարաշարժ եւ յաճախ որոշադրիչ արտաքին պայմաններուն տակ առհասարակ մեր ինքնութիւնը ուրիշներն են որ կը հագցնեն մեզի աւելի քան մենք ենք որ կը ճշդենք մեր ազատ եւ անկաշկանդ կամքով եւ սեփական տուեալներով ու արժեչափերով:

Նայինք մեր շուրջը:

Մեր կեանքի արտաքին պարունակը այնքան խճող-լած աշխարհ մըն է, այնքան յարափոփոխ, զգայարանքներուն վրայ այնքան դիւրաւ եւ տիրականօրէն ազդող լսողա-տեսողական (audio-visual) միջոցներու ներգործութեան տակ, որ յաճախ կը տարուինք — եւ աւելի յաճախ՝ անգիտակցօրէն, անուշադրաբար եւ անհակակշիռ կերպով — հետեւելու աւելի քան ըլլալու, կապկելու աւելի քան կերտելու, ընդունելու աւելի քան խրացնելու, այսինքն՝ ընտրողաբար մեր ինքնութեան խառնելու, առանց այդ ինքնութիւնը ազարտելու, խճրճելու եւ շփոթի ու անորոշութեան վերածելու ինչ որ տեսակ մը ինքնութեան մահ է սովորական մահէն առաջ...:

Սփիւռքի մէջ հայ ապրիլը հեշտութեան հետ չի կրնար հաշտուիլ: Կ'ենթադրէ պրկուած ճիգ, շարունակական ինքնաքննութիւն, մշտատեւ ինքնաքիւրեղա-

ցում, եւ այս բոլորին հետ բայց բոլորէն աւելի՝ զոհողութեան, ի հարկին, կամաւոր զրկանքի յանձնառում: Հայուն կեանքը հոսանքին հետ սահիլ երթալու գնացք մը է: Այդպէս չեղաւ մեր նահատակներուն համար: Կրնային իրենք ալ կեանքի սովորական հոսանքին հետ սահիլ երթալ եւ հետեւաբար ապրիլ. բայց հայութիւնն էր որ պիտի վճարէին որպէս գին իրենց ապրելուն: Իրենք նախընտրեցին կշիռքին միւս նժարը — իրենց անհատական կեանքը վճարել որպէս գինը իրենց ազգի հաւաքական կեանքին:

Այսօր պայմանները փոխուած են: Մեր կեանքը որպէս փրկագին ընծայելու գերագոյն հարկին տակ չենք: Բայց, չմոռնանք, զոհողութեան ոգիին ժառանգորդներն ենք եւ չենք կրնար մեր ժառանգը կորսնցնել: Որովհետեւ այդ պարագային, մեր թշնամին հասած կ'ըլլայ իր նպատակին եւ մեր անհատակները վերածուած կ'ըլլան անջնցեալներու...: Սրբապղծութիւն է այդ: Մեր հայրերը շատ սխալներ գործած կրնան ըլլալ, բայց այս մահացու սխալը չեն գործած: Եթէ գործած ըլլային՝ մենք այսօր ապրող ազգ մը պիտի չըլլայինք...: Անոնք իրենց արեան մէջ, իրենց գոյութեան տարրերուն մէջ խառնած էին այն հաւատքը, որ կը բխի Քրիստոսի կենսապարգեւ սախօսքերէն. —

«Եթէ մէկը կ'ուզէ ինձի հետեւիլ՝ թող իր անձը ուրանայ եւ իր խաչը ամէն օր առնէ եւ իմ հետեւէս քալէ: Որովհետեւ ան որ կ'ուզէ իր անձը ապրեցնել՝ պիտի կորսնցնէ զայն եւ ան որ ինձի համար իր անձը կորսնցնէ, զայն ապրեցուցած պիտի ըլլայ» (ՂՈՒԿԱՍՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆ, Թ. 23-24):

Ինչպէս առանց խաչի քրիստոնէութիւն չկայ, այդպէս եւ, ու առաւել եւս, առանց խաչի հայութիւն չըլլայ: Ան որ ինք իրմով, ինք իրեն համար կ'ապրի, խո-

տին պէս պիտի երթայ: Բայց ան որ իր կեանքը իր անհատական անձէն անդին՝ Աստուծոյ եւ Ազգին հետ եւ անոնց համար կ'ապրի, անոնց հետ իր անձը շաղախելով, ինքզինք ապրեցուցած կ'ըլլայ յաւերժութեան շունչովը:

Սա՛ է Քրիստոսի ճշմարտութիւնը: Եւ ոչ ոք կրնայ ստուեր բերել այս ճշմարտութեան վրայ:

Սա՛ եղաւ նաեւ հայութեան ճշմարտութիւնը: Մեր նահատակները տուին այդ ճշմարտութեան վերջին ու անհերքելի ապացոյցը ինչպէս տուած էին իրենց հայրերը դարերու ընթացքին:

Սա՛ է ճշմարտութիւնը նաեւ այսօ՛ր. եւ պիտի ըլլայ նաեւ վա՛ղը: Ծշմարտութիւնը, սակայն, ոչ երէկ ունի, ոչ այսօր եւ ոչ ալ վաղը: Անոնց մէջէն կ'արտայայտուի, անոնց բանուածքին մէջ կը մարմնանայ, բայց անոնցմով չի նուաճուիր, զանոնք կ'անդրանցնի: Ծշմարտութիւնը յաւիտենական է: Ծշմարտութիւնն է որ կը փրկէ. «Ծշմարտութիւնն ազատեցէ զձեզ» (ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ԱԻԵՏԱՐԱՆ, Ը․ 32): Առաքելական յստակ ուսուցումն այն է որ մենք որեւէ ձեւով չենք կրնար ճշմարտութեան հակառակ երթալ եթէ մարդ ենք եւ մանաւանդ՝ քրիստոնեայ: Ծշմարտութեան վերակացուններն ենք եւ հրաւիրուած ենք հսկելու որ մեր ոտքերը չչեղին ճշմարտութեան ուղիէն. «Ոչ կարեմք ինչ հակառակ կալ ճշմարտութեանն, այլ վերակացու եմք ճշմարտութեանն» (ԹՈՒՂԹ Բ. ԿՈՐՆԹԱՅԻՈՅ, ԺԳ․ 8):

Ըսուած է որ մարդ երկու անգամ կը ծնի: Առաջին անգամ ծնած կ'ըլլայ երբ իր մօր արգանդէն աշխարհի լոյսին կը բացուի. եւ երկրորդ անգամ կը ծնի երբ կը գիտակցի թէ ինչո՞ւ ծնած է...:

Ահա թէ ինչո՛ւ մարդուն կեանքին մարդկային հարազատ վաւերականութիւնը արդիւնք է առաքելութեան

իր գաղափարին եւ անոր իրագործումի իր ճիգին: Ըլլալ կայ եւ ըլլայ կայ: Չըլլանք որովհետեւ եղած ենք: Ըլլանք որովհետեւ կ'ուզե'նք ըլլալ եւ ըլլալո՛վ՝ իմաստ մը գոյն մը տալ մեր պարզապէս գոյ ըլլալուն: Չըլլանք այսօր, սա պահուն, վաղը կամ ուրիշ պահերու չըլլալու պէս բան մը ըլլալու համար...: Ըլլանք վառ գոյնով, ըլլանք համով-հոտով, ըլլանք ըլլալու արեւեան ոճով եւ ոչ թէ լուսնային կամ աստեղային կը: Եւ որականու-թեամբ, կիսագոյն, մեղկատեսիլ եւ ընկալառու: Երբ մարդիկ մեզ դիտեն՝ թող իրենց աչքերը թարթեն կամ սեւեռեն եւ ոչ թէ չտեսնելու պէս հայեացք մը ձգեն եւ ստուերի պէս քաշեն:

Հայ ե՛նք. այո՛:

Բայց՝

Հայ ըլլա՛նք, մանաւանդ:

Ո՛չ սոսկ անուամբ ու արեամբ, ճակտի գիրով կամ ծնողաց որոշումով:

Ըլլա՛նք մեզմով, լիովին, գունավառ, ճառագայ-թաբար, հարազատօրէն, բնաբոյր ծաղկի նման եւ ոչ անբոյր ու խաբուսիկ արուեստականին պէս, որուն տեսքը երբեմն աւելի հրապուրիչ է, բայց որուն կեանքը՝ անբոյր, հետեւաբար եւ անիմաստ:

Նիւթական առարկաներու կեղծը սիրելի չէ, բայց կրնայ տանելի ըլլալ: Բայց մարդուն կեղծը անտանելի է, ողբերգական է, հակաստուածային է:

Դ.

Սիրելի՛ք,

Հիմա դարձէք եւ դիտեցէք դուք զձեզ, իւրաքան-չիւրր՝ ինքզինք իր խիղճի հայելիին մէջ, որ այս տարի սրբուեցաւ աշխարհէն հաւաքուած իր փոշիներէն Ապ-

բիլեան մեր նահատակներու անմեռ, մաքրողական եւ կենսատու շունչովը: Անհատապէս ինչ որ ենք եւ մանաւանդ ինչ հանգամանք, դիրք, դեր եւ առաքելութիւն որ ունինք — եւ չկայ մարդ որ զանոնք շունենայ — զայն ըլլանք ջինջ բիւրեղութեամբ եւ ճշմարտականութեամբ: Մէկը միւսէն տարբեր է, մէկը միւսէն տարբեր գաղափար կրնայ ունենալ, տարբեր դերակատարութեան կոչւած զգալ: Հակառակը անբնական պիտի ըլլար: Աստուած ալ բոլոր լեռներն ու դաշտերը, ծովերն ու լիճերը, կենդանիներն ու մարդերը նոյն չափով, նոյն գոյնով, նոյն ձեւով չէ ստեղծած:

Բայց մենք որպէս հայ, մանաւանդ սփիւռքեան այս այլացնող պայմաններուն գրեթէ անդիմադրելի ներգործութեան տակ, ունինք հասարակաց, համընդհանուր, միատեսակ ու միագոյն լինելութեան կերպ մը, որ մեր ՀԱՅՈՒԹԻՒՆՆ է:

Այդ հաւաքական ԵՍ-ՈՒԹԵԱՆ մէջ կը միագանգրւին մեր բոլոր ԵՍ-ԵՐԸ: Ապրիլեան նահատակներէն ամէն մէկը միւսէն տարբեր էր: Նահատակութեան աքթին մէջ սրբօրէն համբուրուեցան եւ «մի անձն եղեմ»: Մենք այսօր մեր կեանքին մէջ «մի անձն լինելոց եմք»:

Եկէք այնպէս ըլլանք Եօթանասունամեակէն ետք, որ գալիք սերունդները մեր նորոգեալ կեանքի գալիք տարիներուն տեսնեն Եօթանասունամեակին հրաշագործ պայծառակերպութեան ճառագայթները...: Աշխարհը մեզի ոչ միայն տփգունութիւն կը բերէ, այլեւ բաժանում: Մեր թշնամին մահուան գոյնը ուղեց նետել մեր դէմքերուն: Մեր նահատակներու արիւնը մերժեց այդ գոյնը եւ իր հարազատ գոյնը կարծես դրաւ Տէր Զօրեան բոլոր հողերուն վրայ, ուրկէ ահա վերընձիւղեցան իրենց համայնական գոյութեան նոր ծիւերը:

Հիմա «ԱՆԵՐԵՒՈՅԹ ԹՇՆԱՄԻՆ» «իւր սարօքն»

եւ «իւր չար կամօքն» մեզ կը ճգնի հեռացնել իրարմէ: Իրարմէ հեռացնելով, խորքին մէջ, հեռացուցած կ'ըլլայ մեր համայնութենէն, մեր միասնութենէն, առանց որուն հաշուօթիւն չկայ այլ կան հաշիւ միայն, որոնք սակայն չեն կրնար տոկալ, որովհետեւ շղթայի թելէն փրթած օղակներու նման կը տարտղնուին, ի վերջոյ կորսւելու համար: Տարբեր կրնանք ըլլալ իրարմէ, բայց ո՛չ՝ հակադիր իրարու. տարակարծիք կրնանք ըլլալ բայց ո՛չ՝ թշնամանող իրարու:

Hannibal ad portas Roma

«Աննիբալը Հռոմի դռներուն առջեւ է հասեր»:

Օրհասական վտանգ կայ մեր շուրջ:

Եթէ չենք տեսներ, ափսո՛ս մեզի. կա՛մ կոյր ենք կա՛մ տկարատես կա՛մ շեղատես: Մեր չտեսնելը վտանգին չարիքը չի փարատեր: Ջայլամութիւնը ինքնասպանութեան նախաքայլն է...: Բանանք մեր աչքերը, իրարու նայինք եւ իրարու նայուածքներով զօրացած հայեացքով զննենք եւ տեսնենք «աներեւոյթ թշնամույն» գաղտագործ հնարքները եւ զո՛հ չերթանք անոնց ինչպէս մեր հայրերը զո՛հ գացին «յերեւելի թշնամույն»: Ամէն տեսակի ու չափի պառակտում ուրախութեան քրքիջ է մեր բոլոր թշնամիներուն եւ տրտմութեան դառն կսկիծ՝ մեր նահատակներուն...:

Ե.

Եօթանասունամեակի փակումէն առաջ պարտք զգացի այս սրտարուխ եւ խտացեալ խօսքերը հացի ու աղի պէս ձեզի հետ բաժնել: Կը հաւատամ, որ Աստուծոյ շնորհի սրբացնող զօրութեամբ, մեր նահատակներու կտակին ներգօր ու հոգեսնունդ խորհրդագործութեամբ, մեր պատմութենէն ժառանգուած փորձութեան

լոյս-իմաստութեամբ եւ մեր ապագայի տեսիլքի եւ հե-
ռանկարներու քաջողական ներգործութեամբ պիտի ու-
նենանք քաջութիւնը, պարկեշտութիւնը առանձնական
տիալոկի նստելու մեր իսկ անձերուն հետ եւ Դեկտեմբեր
ամիսը վերածելու ինքնաբերեղացման կենսունթացի
մը, որպէսզի գալիք Նոր Տարին կարենանք ողջունել որ-
պէս վերածնեալ ազգ՝ մեր

Հայկեան ինքնութեան զօրացեալ գիտակցութեամբ, եւ

Հայկական միութեան ամրացեալ վճռակամութեամբը,

վասն փառացն Աստուծոյ, վասն պայծառութեան սրբոյ
եկեղեցւոյս հայաստանեայց եւ վասն շինութեան ազգիս
հայկազնեան:

1 Դեկտեմբեր, 1985
Անթիլիաս-Լիբանան.

Կողքի նկարագարդումը գործն է արուեստագէտ
Փօլ Կիրակոսեանին. իրեն կը յայտնենք մեր սրտագ-
գած շնորհակալութիւնները:

Նուագագոյն գին՝ 100 լիբ. ոսկի.

Սոյն գրքի հասոյթը ամբողջութեամբ պիտի յատ-
կացուի Տէր Զօրի մէջ կառուցուելիք Նահատակաց
Եկեղեցւոյ շինութեան:

